

İBN KUDÂME'NİN FIKİH İLMİNDEKİ YERİ VE
***el-MUĞNÎ* ADLI ESERİ**

Recep KILIÇ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2021

**İBN KUDÂME’NİN FIKİH İLMİNDEKİ YERİ VE *el-*
MUĞNÎ ADLI ESERİ**

Recep KILIÇ

T.C

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2021

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Recep KILIÇ tarafından hazırlanan İbn Kudâme'nin Fıkıh İlmindeki Yeri ve *el-Muğnî* Adlı Eseri başlıklı bu çalışma 15/01/2021 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Nail Okuyucu

Danışman: Dr. Ahmet Çetinkaya

Üye: Dr. Seyit Mehmet Uğur

ONAY

Enstitü Müdürü

15/01/2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Recep KILIÇ

ÖZET

İBN KUDÂME’NİN FIKİH İLMİNDEKİ YERİ ve *el-MUĞNÎ* ADLI ESERİ

KILIÇ, Recep

Yüksek Lisans-2020

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Öğr. Gör. Dr. Ahmet ÇETİNKAYA

Hanbelî mezhebine katkıları olan alimlerden birisi İbn Kudâme’dir. Onun *el-Muğnî* adlı eseri geniş muhtevası, delillere yer vermesi ve değerlendirmeleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu eserden yola çıkarak İbn Kudâme’nin mezhepteki yerini ve katkılarını tespit etmeye çalıştık. Birinci bölümde önce İbn Kudâme’nin hayatına, eserlerine ve kendisi üzerine yapılmış değerlendirmelere yer verdik. Yine bu bölümde *el-Muğnî*’nin Kitabı’n-nikâh bahsindeki tespitlerimizden yola çıkarak eser hakkında yönlemsel bilgileri örnekleriyle sunmaya çalıştık.

İkinci bölümde ise Kitabı’n-nikâh bölümünü Hanbelî fıkıh eserleri ile mukayese ettik. *el-Muğnî*’den önce telif edilen muhtasar ve şerh türü eserleri; *el-Muğnî*’den sonra yalnızca şerh türü eserleri inceledik. Nikâh bölümü çerçevesinde, Hanbelî mezhebi ulemasının mezhep içi fikhî mesaisi üzerinde durduk. İbn Kudâme’nin kendisinden önceki fakihlerden farklı tercihlerini, değerlendirmelerini, benzerlik ve farklılıklarını tespit etmeye çalıştık. Ardından İbn Kudâme’nin kendisinden sonraki Hanbelî fakihleri üzerinde ibare, tercih, tahlil veya kaynaklık etmesi bakımından bir etkisinin/katkısının olup olmadığı, olduysa nasıl olduğu üzerinde durduk.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Nikâh, Tercih.

ABSTRACT

IBN KUDÂME'S POSITION IN FiqH AND HIS BOOK *el-MUĞNÎ*

KILIÇ, Recep

Master Degree-2020

Department of Basic İslamic Sciences

Supervisor: Dr. Lecturer Ahmet ÇETİNKAYA

One of the scholars who contributed to the Hanbali sect is İbn Kudâme. His work named al-Muğni comes to the fore with his extensive content, place of evidences and evaluations. Based on this work, we tried to determine the place and importance of Ibn Kudâme in sect. In the first part, we first included the life and works of Ibn Kudâme and the evaluations made on himself. Again in this section, we tried to present the methodological information about the work with examples, based on our determinations in the book of al-Muğni's Kitabu's wedding.

In the second part, we compared the section of Kitabu's wedding with Hanbalî's works. Concise and annotated literary works that were copyrighted before al-Muğni; After al-Muğni, we have examined only literary works of annotation. Within the context of the wedding division, we focused on the intra-sectarian fiqh shift of the Hanbali sect. We tried to identify Ibn Kudâme's different preferences, evaluations, similarities and differences from the previous scholars. Then, we focused on whether Ibn Kudâme had an effect / contribution on the Hanbali faculties after him, in terms of expression, preference, analysis or source, and if so, how.

Key Words: İslamic Law, Ibn Kudâme, *al-Muğnî*, Wedding, Preference.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Sınırları, Amaç ve Önemi	1
2. Yöntem ve Kaynaklar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	9
İBN KUDÂME’NİN HAYATI VE ESERLERİ	9
1.1. İbn Kudâme’nin Hayatı ve Tahsili	9
1.2. Hanbeli Mezhebi İçerisindeki Yeri	11
1.3. İbn Kudâme’nin Eserleri	13
1.3.1. Kelâm	13
1.3.2. Usulü Fıkıh	14
1.3.3. Fürû‘	16
1.3.3.1. <i>el-Muğnî</i>	18
1.3.3.1.1. Fıkıh Kaynakları	21
1.3.3.1.2. Hadis Kaynakları	25
1.3.3.1.3. Üzerine Yapılan Çalışmalar	27
1.3.3.1.4. İçeriği	28
1.3.3.1.5. Konuların Taksimi	29
1.3.3.1.6. Meselelerin Ele Alınma Biçimleri	30
İKİNCİ BÖLÜM	32
İBN KUDÂME’NİN FIKIH İLMİNDEKİ YERİ	32

-EL-MUĞNÎ'NİN NİKÂH BÖLÜMÜ ÇERÇEVESİNDE-	32
2.1. İbn Kudâme'nin Tercihleri	32
2.1.1. Tercih Lafızları ve Delalet Ettiği Anlamlar	35
2.1.2. Deliller Arası Tearuz Durumunda Tercih	39
2.1.3. Mezhep İçi Tercihleri	40
2.1.3.1. Tercih Sebepleri	47
2.1.3.1.1. Şer'î Delillere Uygunluk	47
2.1.3.1.2. Çoğunluğun Görüşünü Tercih	47
2.1.3.1.3. Fıkıh Usulü Kullanımı	50
2.1.3.2. Mezhep İçi Tercihlerinin Etkisi	53
2.1.3.2.1. Müteahhir Hanbelîlerin Tercihlerinde İbn Kudâme'nin Etkisi	54
2.2. İbn Kudâme'nin Fıkhî Mesaisi	62
2.2.1. Hükümleri Değerlendirmesi	62
2.2.2. Delilleri Değerlendirmesi	67
2.2.3. Diğer Mezhep Görüşlerini Değerlendirmesi	73
2.2.4. Mezhep İçi Görüşlere Yer Vermesi	81
2.2.5. Ahmed b. Hanbel'in Görüşünü İzah	87
2.2.6. Metne Muhalefet	92
2.3. el-Muğnî'de Kullanılan Şer'î Deliller	93
2.4. Fıkhî Meselelerde Kelamî Mezhepleri Ele Almak	99
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	106

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bk.	: Bakımız
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölümü
s	: Sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfa sayısı
ts.	: Tarih yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

Günümüzde etkisini sürdüren fikhî mezheplerden biri de Hanbelî mezhebidir. Bu mezhebin imamı Ahmed b. Hanbel'dir. Mezhebin temel eserleri Ahmed b. Hanbel'in görüş ve fetvalarına dayanarak telif edilmiştir. Hırakî, mezhebin ilk el kitabı sayılan eseri telif etmiştir. *el-Muhtasar* adlı bu eser üzerine yapılan en kıymetli şerhlerden biri İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'sidir. Bu eser İbn Kudâme'nin fûrû' fıkıh üzerine yaptığı son telifi olarak nitelendirilmektedir.

İbn Kudâme *el-Muğnî*'de fûrû' fıkıha ait birçok konuyu ele almış, diğer mezheplerin görüşleri yanında mezhep içi farklı görüşlere delilleriyle birlikte yer vermiştir. Ayrıca mezhepte müftâ bih görüşleri irdelediği bu şerh çalışmasında ictihadî faaliyetlerini yoğunlaştırmış; önceki görüşleri değerlendirmiş, yer yer seleflerine aykırı görüşler dile getirmiş ve tercihlerde bulunmuştur. Muhtevasının genişliği sebebiyle bu eser, yalnızca nikâh bahsi özelinde incelenmiştir. Tezde Hanbelî eserlerini mukayeseli olarak incelemek suretiyle üzerinde durulan husus İbn Kudâme'nin ibare, tercih, tahlil ve değerlendirmelerini öncesi ve sonrasıyla bağlantılar kurarak tespit etmektir. Bu vesileyle İbn Kudâme'nin fıkıh yöntemi üzerine çıkarımlar yapılmış; kendisinden önceki ve sonraki alimlerle fikhî yönden irtibatlar veya temaslar ortaya konmuştur. Çalışmamız, Hanbelî mezhebine dair Türkçede günden güne gelişen ve zenginleşen araştırmalara mütevazî bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak birçok kimsenin katkısı bulunmaktadır. Başta ailem ve hocalarım olmak üzere, üzerimde emeği bulunan herkese teşekkür ederim, Allah hepsinden razı olsun. Çalışmanın yeni ilmi araştırmalara fayda sağlamasını Allah'tan temenni ederim.

Recep KILIÇ

İstanbul 2021

GİRİŞ

1. Çalışmanın Sınırları, Amaç ve Önemi

Hanbelî mezhebi günümüzde etkisini sürdüren fikhî mezheplerden biridir. Mihne sürecinde sıkıntılara maruz kalan ve hadisçi kimliğiyle öne çıkan Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bu mezhebin imamı kabul edilir.¹ Ashabı onun fikhını hem şifahi hem de yazılı olarak nakletmiştir.² Reye mesafeli olmasıyla bilinen bu mezhebin temel eserleri ise Ahmed b. Hanbel'in fikhî görüşlerine dayanmak suretiyle telif edilmiştir.³ Mezhebin ilk el kitabı olarak nitelenen *el-Muhtasar* adlı eseri Hırakî (ö. 334/946) kaleme almıştır; Hanbelî ulema bu muhtasar üzerine yüzyıllar boyunca çalışmalar yapmış ve bu eser medreselerde mezhep kitabı olarak okutulmuştur.

el-Muhtasar üzerine yapılan şerhlerden biri İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eseridir. Bu eser geniş hacmi, fikhın konularını delillerine yer vererek mukayeseli biçimde ele alması ile dikkat çekmektedir. Ülkemizde Hanbelî mezhebi ve İbn Kudâme üzerine yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ancak *el-Muğnî* adlı eser fikhî mesai bakımından kendisinden öncesi ve sonrasıyla mukayeseli bir biçimde incelenmemiştir. Hacimli bir eser olan *el-Muğnî*'nin Kitabu'n-nikâh bölümü çalışmamız için incelemeye esas alınmıştır.

Ülkemizde *el-Muğnî* üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Mesela İsa Atıcı *Ahmed b. Hanbel'den Gelen Çoklu Rivayetler* isimli bir yüksek lisans çalışması yapmıştır. Girişte Ahmed b. Hanbel ve İbn Kudâme'nin hayatına ve *el-Muğnî*'ye dair bilgi vermiştir. Daha sonra eseri dört bölüme ayırarak tasnif etmiştir. İsa Atıcı, birinci bölümde Ahmed b. Hanbel'den gelen ikili rivayetler; ikinci bölümde üçlü rivayetler; üçüncü bölümde dördümlü rivayetler; dördüncü bölümde ise beşli rivayetler şeklinde bir tertip takip etmiştir. Buna göre *el-Muğnî*'de en fazla ikili rivayetler ve en az da beşli

---

¹ Muhammed Nağş, *et-Ta'rif bi kitabi mihneti'l-imam Ahmed b. Hanbel* (Medine: el-Câmiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvera 1980/1400), 383 vd.; M. Yaşar Kandemir, "Ahmet b. Hanbel (Hayat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/76; Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/27.

² Hayreddin Karaman, "Ahmet b. Hanbel (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/81.

³ Reye mesafeli olmanın bazı sebepleri için bk. Salim Öğüt, "Ehl-i Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/510.

rivayetlerin tespit edildiği ifade edilmektedir.⁴ Müellifin çoklu rivayetler bağlamında mezhepte râcih görüşün tespit edilmesi ve delillerinin sunulması adına yaptığı teklife bu çalışmamız bir nebze cevap verebilir.

Diğer bir tez çalışması Nusret Dede'nin *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkhın Kullanımı* adlı eseridir.⁵ Beş bölümden oluşan tezde birinci bölüm İbn Kudâme'nin hayatı ve eserlerine ayrılmıştır. İkinci bölümde Hanbelî mezhebinde şer'î deliller incelenmiştir. Üçüncü bölümde şer'î hükümler, dördüncü bölümde elfaz bahisleri ve beşinci bölümde icthad, taklid, tercih kavramları ele alınmıştır.

el-Muğni'yi fıkıh ve usulünün muhtelif konu ve meselelerini esas alarak inceleyen tebliğler de bulunmaktadır. Mesela Esmâ Çubukçu *İbn Kudâme'nin Usûl ve Furû' Bağlamında Maslahat Anlayışı* adlı bir tebliğde bulunmuştur.⁶ Esmâ Çubukçu, İbn Kudâme'nin usul eseri olan *Ravzatü'n-nâzir* ile *el-Muğni* adlı fûrû' eserini maslahat kapsamında mukayese etmektedir. Çubukçu, İbn Kudâme'nin usulde maslahatı reddederken fûrû' da kabul ettiğini *el-Muğni*'den örneklerle ele almaktadır.

Bilindiği üzere mezheplerin ortaya çıkmasından sonra muhtasarlar üzerine yapılan şerhler râcih görüşlerin ele alındığı, delillerin genişçe sunulduğu ve değerlendirildiği, mezhebin ortak tercihlerinin savunulduğu ve şârihin icthadî faaliyetlerini yoğunca ortaya koyduğu eserlerdir.⁷ Şerhlerde öne çıkan diğer bir özellik ise şârihin esas aldığı metin üzerinden müftâ bih görüşleri yeniden ele almasıdır. Bunların yanında bir meselede Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşlerden birini tercih ve tahlil etme hususunda Hanbelî alimleri büyük bir mesai harcamıştır. Mezhebin müftâ bih görüşlerini Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşler arasından tercih etme ve savunulan tercihin üstünlüğünü ispat etme çabası tabii olarak Hanbelî alimleri arasında ihtilafa sebep olmuştur. Öyle ki mütekaddim ve müteahhir Hanbelîler arasında tercih farklılığından kaynaklı ihtilaflar görülebilmektedir. *el-Muğni*'de de

---

⁴ İsa Atıcı, *Ahmed b. Hanbel'den Gelen Çoklu Rivayetler (el-Muğni Örneği)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 117.

⁵ Nusret Dede, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fıkhın Kullanımı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).

⁶ Esmâ Çubukçu, *İbn Kudâme'nin Usûl ve Furû' Bağlamında Maslahat Anlayışı* (Isparta: V. Türkiye Lisanüstü Çalışmalar Kongresi, 2016), 85-101.

⁷ Muhtasarların fetvada esas alınan ve telif edildiği dönemdeki tercihleri yansıtan eserler olduğu hususu için bk. Eyyüp Said Kaya, "Muhtasar (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/61-62.

mezhep içindeki ihtilaflara yer verildiği, râcih ve müftâ bih olan görüşlerin irdelendiği ve tahlil edildiği; Ahmed b. Hanbel’den gelen görüşlerin detaylı bir biçimde ele alındığı görülmektedir.

Bu bağlamda; *el-Muğnî* kendisinden önceki hangi eserlerden etkilenecek telif edilmiştir? İbn Kudâme üzerinde müessir olan Hanbelî alimler kimler olabilir? İbn Kudâme tercih, görüş, tahlil ve değerlendirmeleriyle kendisinden sonraki Hanbelî alimleri etkilemiş midir? Onun fikhî mesaisinde ön plana çıkan unsurlar, yöntemler nelerdir? Daha kapsamlı bir soruyla İbn Kudâme’nin özellikle *el-Muğnî* özelinde mezhepteki yeri nedir veya bu eser kendisinden sonraki telifler/müellifler için neyi ifade etmektedir? Bu çalışmada bu gibi sorulara cevap aranacaktır.

2. Yöntem ve Kaynaklar

Bu çalışmada genel anlamda *el-Muğnî* muhteva ve yöntem açısından incelenmek suretiyle İbn Kudâme’nin fikhî mesaisini ortaya koymak hedeflenmektedir. Hacminin genişliğine ek olarak eserin meseleci bir yaklaşımla telif edilmesi sebebiyle özellikle ikinci bölümün başlık düzenlemesi tarafımızca oluşturulmuş, eserden bilgiler derlenerek ilgili başlığa aktarılmıştır. Başlık altında konu bütünlüğünü sağlamak ve bilgileri yerinde işlemek adına meseleler arasında takdim-tehir yapılmıştır.

Birinci bölümde İbn Kudâme’nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde, onun öne çıkan eserleri hakkındaki değerlendirmelere ve eserleri üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Ardından nikâh bahsi özelinde incelediğimiz *el-Muğnî* için hususi bir başlık açarak eserin kaynakları ve içeriğine dair bilgiler ele alınmıştır.

Birinci bölümde İbn Kudâme’nin hayatı, eserleri ve ona dair diğer bilgiler Hanbelî tabakât ve tarih kitaplarından ve son dönemde Hanbelî mezhebi üzerine telif edilmiş eserlerden yararlanarak takdim edilmiştir. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

- İbn Ebî Ya’lâ el-Ferrâ’nın (526/1131) *Tabakâtu ’l-Hanâbile*’si⁸.

---

⁸ Ebu’l-Hüseyn İbn Ebî Ya’lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu ’l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Beyrut: Darü’l-Marife, ts.).

- İbn Hamdân'ın (ö. 695/1295) *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî'si*⁹.
- Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'sı*¹⁰ ve *Tezkiratu'l-huffâz'ı*¹¹.
- İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye'si*¹².
- İbn Receb'in (ö. 795/1393) *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile'si*¹³.
- Burhaneddin İbn Müflih'in (ö. 884/1479) *el-Maksadu'l-erşed'i*¹⁴.
- İbnü'l-Mibred'in (ö. 909/1503) *Mu'cemu'l-kütüb'ü*¹⁵.
- İbnü'l-İmâd'ın (ö. 1089/1678) *Şezerâtu'z-zehebi fî ahbâri men zeheb'i*¹⁶.
- Abdülkadir İbn Bedrân'ın (ö. 1346/1927) *el-Medhal ilâ mezhebi'l-imam Ahmed b. Hanbel'i*¹⁷.
- Ebû Zeyd b. Bekir'in (ö. 1429/2008) *el-Medhalu'l-mufasssal li mezhebi'l-imam Ahmed ve tahrîcati'l-ashâb'ı*¹⁸.
- *el-Muğnî*'yi¹⁹ tahkik edenlerin İbn Kudâme hakkında verdiği bilgilerden de istifade edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Kitabu'n-nikâh esas alınarak *el-Muğnî*, ondan önce ve sonra yazılan Hanbelî eserleri ile mukayese edilmiştir. Muhtasar ve şerh türü eserler

⁹ Ebû Abdullah Ahmet b. Hamdan b. Şebîb b. Hamdan en-Nümeyrî el-Harranî el-Hanbelî, *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, thk. Muhammed Nasıruddîn el-Elbanî (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1399/1976).

¹⁰ Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985).

¹¹ Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998).

¹² Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Daru Hecr, 2003/1418).

¹³ Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb, *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1425/2005).

¹⁴ Burhaneddin İbn Müflih, *el-Maksadu'l-erşed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1990).

¹⁵ Yusuf b. Hasan b. Ahmed Cemâluddin İbnü'l-Mibred, *Mu'cemu'l-kütüb*, thk. Yusrî Abdülganî (Mısır: Mektebetü İbni Sinâ, ts.).

¹⁶ Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zehebi fî ahbâri men zeheb*, thk. Muhammed Arnaût (Beyrut: Daru İbni Kesîr, 1406/1986).

¹⁷ Abdülkadir İbn Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-imam Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1981).

¹⁸ Ebû Zeyd b. Bekir, *el-Medhalu'l-mufasssal li mezhebi'l-imam Ahmed ve tahrîcati'l-ashâb*, (Riyad: Darü'l-Âsime, 1417/1997).

¹⁹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisi, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1417/1997).

üzerinden tespitler yapılmıştır. Özellikle *el-Muğni*'den önce telif edilen hem muhtasar hem şerh türü eserler seçilmiştir. Böylece İbn Kudâme'den önceki farklı tercih ve görüşlere bütüncül yaklaşım istenmiştir. Konular ele alınırken detaya inmek yerine gerekli tespitlere vurgu yapılmış; yeri geldikçe tercih, tahlil, delil, üslup veya bilgi farklılıklarını ve benzerliklerini aktarmak amacıyla bazı bilgiler tekrar edilmiştir.

el-Muğni'den önce telif edilen, incelemeye esas aldığımız eserler şunlardır:

- Şerif Muhammed b. Ahmed b. Ebî Musa el-Hâşimî'nin²⁰ (ö. 428/1037) *Kitabu'l-irşâd ilâ sebîlir-reşâd*²¹ adlı muhtasarındaki tercihlerine başvurulacaktır. Onun eserini *el-Muğni*'den öncesi bağlamında incelemenin, mezhep alimlerinin ihtilaflarını değerlendirmede çalışmaya önemli katkılar sağlayacağı düşünülmüştür. Nitekim Hâşimî'nin Kâdı Ebû Ya'lâ gibi çağdaşlarıyla ihtilaf halinde olduğu birçok mesele görülmektedir.
- Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) Hırakî'nin muhtasarı üzerine yazdığı şerhi,²² kendi asrında öne çıkan eserlerdendir. Eserde Ahmed b. Hanbel'in farklı görüşleri yanında mezhep içi ve diğer mezhep görüşlerine de yer verilmektedir. Kâdı, aktardığı görüşlerin ardından kendi tercihinin üstünlüğünü aklî istidlal ve naklî delillerle ortaya koymaktadır. Ayrıca İbn Kudâme *el-Muğni*'de, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşlerine sıkça yer verir. Kâdı'nın şerhi ile *el-Muğni* arasındaki yakınlıklar²³ onun İbn Kudâme üzerindeki etkisini incelemek için önem arz etmektedir.

---

²⁰ Şerif Ebû Cafer el-Hâşimî'nin (ö. 470/1077) amcasıdır. Hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 2/706-708.

²¹ Eş-Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Musa el-Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd ilâ sebîlir-reşâd*, thk. Abdullah b. Abdül-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419/1998).

²² Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerhu Muhtasari'l-Hırakî*, thk. Suud Abdullah er-Ravkî (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1406/1986). Bu eser adı geçen muhakkik tarafından fıkıh ve usulü bölümünde doktora tezi olarak takdim edilmiştir. Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci ciltte İbn Kudâme'nin hayatı, talebeleri, üstatları ve eserleri gibi çeşitli bilgiler ele alınmıştır. İkinci kısımda Kitabu'n-nikâh'tan başlayarak Kitabu'l-edâhi'nin sonuna kadar tahkik edilmiştir.

²³ İbn Bedran da bu benzerliğe dikkat çeker. O, nikâh bahsi üzerinden üslup ve ibare yönüyle örnek vererek bu ilişkiyi ortaya koyar. İbn Bedran, İbn Kudâme'nin metni üzerine daha fazla tafsilata/fürû'a yer verdiğini; Kâdı Ebû Ya'lâ'nın ise metnine fazla bir ziyade yapmadığını ancak meseleleri delilleri ve muhalif görüşlerle birlikte ele aldığını zikreder. Bk. İbn Bedran, *el-Medhal*, 427. Bu tezde, iki eser arasındaki yakınlık/benzerlik imkân nispetinde daha detaylı ortaya koyulacaktır. Bunun yanında Kâdı'nın diğer eserlerinin de *el-Muğni*'ye kaynaklık ettiği, İbn Kudâme'nin onun birikiminden bir hayli istifade ettiği kanaatindeyiz. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın İbn Kudâme'yi etkilediği diğer eserleri için "*el-Muğni*'nin Fıkıh Kaynakları" başlığımıza bakınız.

- *el-Muğni* öncesi için incelenen İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin (ö. 471/1078) *el-Mukni*²⁴ adlı Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine yazdığı şerhi mezhepler arası ihtilaflara özlü olarak değinmesiyle dikkat çekmektedir. Mezhep görüşlerinin delilleriyle özlü bir şekilde ortaya konulduğu bu eser, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın şerhinin bir devamı niteliğindedir. İbnü'l-Bennâ'nın şerhi üslup, tahlil veya deliller bakımından Kâdı Ebû Ya'lâ'nın eseriyle nadir farklılıklar gösterir. Bu bağlamda onun, hocası Kâdı Ebû Ya'lâ'nın birikimini kendisinden sonraya taşımada etkisinden bahsedilebilir.
- Ebu'l-Hattab el-Kelvezânî'nin (ö. 510/1117) *el-Hidâye*'si²⁵ özgün bir tasnif yöntemi ve ihtilaflı konulara değinmesiyle ön plana çıkmaktadır. Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlerin değerlendirildiği bu muhtasar türü eser birçok şerh çalışmasına konu olmuştur. Kelvezânî, eserinde “Şeyhunâ” ifadesini kullanarak hocası Kâdı Ebû Ya'lâ'ya sık sık atıf yapmakta, onun görüşlerine yer vermektedir. Bu eserin, Ahmed b. Hanbel'den gelen çoklu rivayetler bağlamında *el-Muğni* ile mukayese edilerek değerlendirilmesi hususunda faydalı olacağı düşünülmüştür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *el-Muğni*'nin kaynaklarından birisi bu eserdir. Ayrıca İbn Kudâme eserinde, Kâdı Ebû Ya'lâ gibi Kelvezânî'nin görüşlerine de sıkça yer vermektedir.

el-Muğni'den sonra yazılmış eserlerde de İbn Kudâme'nin kendisinden sonraya katkı ve etkileri incelendi. Mezhepte uzun yıllar etkili olan iki muhtasardan birisi Hırakî'ye, diğeri İbn Kudâme'ye aittir. Bu amaçla birisi Hırakî'nin, diğeri İbn Kudâme'nin metni üzerine kaleme alınmış şerhler seçilmiştir.²⁶ Böylece bu iki muhtasar üzerine yapılan şerhlerde İbn Kudâme'nin tesiri tespit edilmeye çalışılmıştır. Mukayeseye esas aldığımız şerhler şunlardır:

---

²⁴ Ahmed b. Abdullah b. el-Bennâ, *Kitabu'l-mukni' fi şerhi Muhtasari'l-Hırakî*, thk. Abdülaziz b. İbrahim el-Buaymî (Riyad: Mektebü'r-rüşd, 1414/1993). Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbn Ebî Musa el-Haşimî'den ders aldığı zikredilir. Bk. Kemal Yıldız, “İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/529.

²⁵ Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hattab el-Kelvezânî, *el-Hidâye alâ mezhebi'l-imam Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdullatif Hemîm – Mahir Yasin el-Fahl (Kuveyt: Gurâs, 1425/2004).

²⁶ Hicrî dokuzuncu yüzyıla kadar Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ı mezhepte etkin konumdadır. Bu yüzyıldan sonra bu eser otoritesini İbn Kudâme'nin *el-Mukni*' adlı muhtasarına bırakmıştır.

- Zerkeşî'nin (ö. 772/1370) Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine yazdığı *Şerhu'z-Zerkeşî*²⁷ adlı eseri incelemeye değer bir teliftir. Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlere yer veren ve bol miktarda hadis malzemesi içeren bu eserde tercihe şayan²⁸ ve meşhur görüşler ele alınır. Ayrıca eserin ön plana çıkan bir yönü İbn Kudâme dahil olmak üzere mezhep alimlerinin görüş ve değerlendirmelerine yer verilmesidir. *el-Muğnî* ile Zerkeşî'nin şerhi delillerin ele alınması, tahlil edilmesi ve mezhep ulemasının görüşlerine genişçe yer verilmesi bakımından benzerlik gösterirken bazı üslup ve birçok tercih farklılıklarıyla ayrılmaktadır. Bu eserin incelenmesi İbn Kudâme'nin kendi asrından sonraya katkı ve etkilerini tespitinde yardımcı olacaktır.
- Mukayese ettiğimiz diğer bir eser, Zerkeşî ile aralarında bir asır bulunan Merdâvî'nin (ö. 885/1480) *el-İnsâf fî ma 'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*²⁹ adlı şerhidir. Merdâvî, bu şerhi İbn Kudâme'nin *el-Mukni*' adlı muhtasarına yazmıştır.³⁰ Müteahhir dönemde³¹ Kâdı lakabı ile anılan Merdâvî,³² yaşadığı dönem ve sonrasında mezhepte hüküm ve fetvanın, onun görüşleri doğrultusunda verildiği bir alimdir.³³ Merdâvî bu şerhinde adından da anlaşılacağı üzere mezhepteki tercihe şayan/râcih görüşleri ortaya koymaktadır. *el-Muğnî*'yi de kaynakları arasına alan bu eser, Hanbelî mezhebi alimlerinin görüşleri ve değerlendirmeleri ile telif edilmiş yoğun bir mesainin ürünüdür. Merdâvî'nin şerhinin mukayese için incelemeye

²⁷ Şemseddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasari'l-Hırakî*, thk. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykan, 1413/1993).

²⁸ Abdullah Kahraman, "Zerkeşî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/293; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 225-226.

²⁹ Alâeddin Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fî ma 'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Muhammed Hamid el-Fıkî (Beyrut: Daru ihya, 1406/1986).

³⁰ *el-Mukni*' kendisinden sonraki çalışmalarda büyük bir etkiye sahiptir. Bk. Ferhat Koca, "el-Mukni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/140.

³¹ Hanbelî mezhebi fıkıh dönemleri bakımından başlıca üç döneme ayrıldığı zikredilir. Ahmed b. Hanbel'den İbn Hâmid'e (ö. 403/1012) kadar olan dönem mütekaddim; Kâdı Ebû Ya'lâ'nın vefatından (ö. 458/1066) Burhaneddin İbn Müflih'in vefatına (ö. 884/1479) kadarki dönem mütevassit; Süleyman el-Merdâvî (ö. 885/1480) ile başlayan dönem ise müteahhir şeklinde tasnif edilmektedir. Bk. Ebû Zeyd, *Medhalu'l-Mufassal*, 1/135.

³² İbn Bedrân, *el-Medhal*, 409.

³³ Ferhat Koca, "Merdâvî, Ali b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/177.

tabi tutulması, bilhassa müteahhir dönemde İbn Kudâme'nin tesirini tespit etmede yardımcı olacaktır.

Temel eserlere ek olarak son dönemde yazılan eserlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Yer yer Hanbelî müelliflerin eserlerinin yanında farklı mezhep eserlerine de atıf yapılmıştır. Böylece konular daha müdellel bir şekilde sunulmaya gayret edilmiştir. Ayrıca, İbn Kudâme'nin nikâh bahsindeki meselelerde Zerkeşî veya Merdâvî'nin tercih mesaisi üzerinde bir etkisi söz konusu olursa; bunun izlerini tetkik etmek amacıyla bir kısım meselelerde İbn Müflih (ö. 884/1479), Haccâvî (ö. 968/1560) ve Buhûî (ö. 1051/1641) gibi Hanbelî fakihlerin eserlerine de başvurulmuştur. Böylece farklı eserlerde İbn Kudâme'nin tercihlerinin etkisi teyit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KUDÂME’NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. İbn Kudâme’nin Hayatı ve Tahsili

Tam adı, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî’dir (ö. 620/1223).

Hanbelî mezhebine birçok katkıda bulunan Kudâme ailesinin bir ferdi olan İbn Kudâme, 541/1147 yılında Nablus’a bağlı Cemmâil adlı köyde doğdu.³⁴ İbn Kudâme on yaşlarında ailesi, siyasî sebeplerden dolayı Şam’a göçtü.³⁵ Onun ilk eğitimini Sâlihiyye Medresesi’nde babasından aldığı söylenir. İbn Kudâme, Hanbelî mezhebinin ilk müelliflerinden sayılabilecek olan Hirakî’nin telif ettiği *el-Muhtasar*’ı ezberledi. Kullandığı bir rediften dolayı kendisine Muvaffak lakabı verilmiştir. İbn Kudâme yaklaşık yirmi yaşında teyzesinin oğlu Abdülğanî b. Abdülvahid el-Makdisî ile Bağdat’a ilim tahsil etmeye gitti. Bağdat’a geldiğinde Abdülkadir Geylani ile tanıştı, ondan tasavvuf hırkası giydi. Bağdat’tan sonra Musul’da ilim tahsil eden İbn Kudâme tekrar Şam’a döndü. Ardından sırasıyla Bağdat’a, hac için Mekke’ye³⁶ ve hac dönüşü tekrar Bağdat’a gitmiştir.³⁷

İbn Kudâme, Bağdat’ta kaldığı dört yıl boyunca Nâsîhul’İslâm Ebu’l-Feth İbnü’l-Mennî gibi ileri gelen alimlerden ders almıştır. Ebu’l-Feth İbnü’l-Mennî en-Nehravânî, kendi döneminde Hanbelîlerin şeyhi olup; İbn Kudâme’nin başta usul ve hilâf olmak üzere kendisinden birçok ilim tahsil ettiği önemli bir alimdir.³⁸ Mekke’de bulunduğu sırada Hanbelî alimi Mübârek b. Ali b. Hüseyin et-Tabbâh’tan öğrenim gördü. Hocası İbnü’l-Mennî’nin, Bağdat’ın kendisine ihtiyacı olduğunu söylemesi, İbn Kudâme’nin öğrenimi sırasında bile seçkin bir yer edindiği şeklinde ifade edilir.

---

³⁴ Bk. Zehebî, *Tezkiratu’l-huffâz*, 4/159.

³⁵ Bu göçün temel sebepleri arasında Haçlıların baskı ve uygulamaları bulunur. Bu göç Hanbelî mezhebine mensup Kudâme ailesi için kültürel ve ilmi faaliyetlerini rahat icra edebilme imkânı tanımıştır. Bu ise Hanbelî mezhebinin etkisini ve etki alanını genişletmiştir. Bu bilgilerin çıkarımı için bk. Ferhat Koca, “Kudâme Ailesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/310.

³⁶ Hacca hicri 574 yılında gittiği söylenir. İbnü’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb*, 7/156.

³⁷ İbn Kudâme’nin Irak’a iki defa gittiği; Ahmed b. Hanbelî’nin mezhebi üzerine fakih olmasını Bağdat’ta tamamladığı zikredilir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 17/117.

³⁸ İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/283.

Ayrıca İbn Kudâme'nin Eyyubîlerle iyi ilişki içinde olması sebebiyle Dımaşk Emeviyye Camii'nde Hanbelîler için bir kürsü kurulmuştur. Uzun süre Emeviyye ve Kâsyûn camilerinde ders veren İbn Kudâme, imamlık ve hatiplik görevi de yapmıştır. İbn Kudâme'nin güçlü bir münazara yeteneğine sahip olduğu söylenir. Nitekim o, cuma günleri namazdan sonra içlerinde birçok fakihin de bulunduğu çeşitli kişilerle münazara yapmıştır. Son kez Bağdat'tan Şam'a giden İbn Kudâme, hayatını burada tamamlamış; başta telifleri olmak üzere diğer faaliyetlerini ve mücadelesini Şam'da devam ettirmiştir. 620/1223 yılında, Cumartesi günü vefat etmiş ve Kâsyûn Mezarlığı'na defnedilmiştir.³⁹

İbn Kudâme hayatı boyunca pek çok kimseden ders almıştır. Ders aldığı hocalar arasında şu isimler zikredilebilir:⁴⁰ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Salih b. Şâfî' el-Cîlî, Ahmed b. Muhammed el-Rahbî, Ahmed Ebu'l-Feth İbnü'l-Mennî, Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, Ebû Zur'a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, Cemaluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevziyye el-Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ahmed İbn Haşşâb el-Bağdâdî, Ebu'l-Fadl Abdullah b. Ahmed b. Muhammed et-Tûsî, Ebu'l-Mekârim Abdü'l-Vâhid b. Muhammed b. el-Müsellem b. Hilâl el-Ezdî, Ebû Hanîfe Muhammed b. Ubeydullah b. Ali el-Esbihânî el-Hatibî el-Hanefî, Ebu'l Kâsım Hibetullah b. el-Hasan b. Hilâl el-Dekkâk el-Îclî es-Sâmirî, Ebu'l-Kâsım Yahya b. Sâbit b. Bundâr el-Dîneverî el-Bağdâdî.

Bunun yanında İbn Kudâme'nin ders verdiği birçok talebesi bulunur. Talebeleri arasında şu isimler zikredilebilir:⁴¹ Zekiyyuddîn Ebû İshak İbrahim b. Abdurrahman b. Ahmed el-Mearrî el-Ba'î, İzzuddîn Ebû İshak İbrahim b. Abdullah b. Muhammed el-Makdisî, Takıyyuddîn Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. el-Ezher es-Sarîfînî,⁴² Ebu'l-Abbad Ahmed b. Selâme b. Ahmed en-Neccâr el-Harrânî,

---

³⁹ Hayatı ve kendisiyle ilgili çeşitli bilgiler için İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/281-289; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 17/117-120; İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 1/49 vd. ve 7/155 vd.; Muhammed Zuhayli, *Merci'u'l-ulûmi'l-İslâmiyye*, (Şam: Darü'l-Marife, ts.), 450-451; Ferhat Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/139-140; Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-İber fi haberî men gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlul (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1985), 3/180-182; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 537 vd.

⁴⁰ Muhakkiklerin mukaddimesi için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/11-17.

⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/18-26.

⁴² İbn Kudâme'den kıraat eden son kişi olduğu ifade edilir. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/18.

Safiyuddîn Ebû Muhammed İshak b. İbrahim b. Yahya eş-Şakrâvî, Şerefuddîn Ebû Muhammed Hasan b. Abdullah b. Abdülganî el-Makdisî, Bahâuddîn Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed el-Makdisî, Şihâbuddîn Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî, Seyfuddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Rezîn b. Abdü'l-Azîz İbn Ebî'l-Ceyş el-Gassâlî el-Havrânî,⁴³ Fahruddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Abu'l-Vâhid b. Ahmed es-Sa'dî el-Makdisî, Şemsüddîn Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu et-Türkî Sıbt İbn el-Cevzî el-Hanefî.

1.2. Hanbeli Mezhebi İçerisindeki Yeri

Hakkında yazılan eserlerin yanı sıra İbn Kudâme hakkında söylenenler, onun fıkhıdaki değerini ortaya koyacaktır.⁴⁴ Nitekim İbn Kudâme'nin fıkıh alanında otoritesini ortaya koyan değerlendirmeler bulunmaktadır. Mesela İbn Ganîme “Günümüzde İbn Kudâme dışında ictihad derecesine erişen başka birini bilmiyorum”⁴⁵ demiştir. İbn Teymiyye “Şam'a Evzâî'den sonra İbn Kudâme'den daha fakih biri gelmemiştir”⁴⁶ derken, İbn Kesîr “Ne kendi zamanında ne de öncesinde ondan daha fakih biri olmadığını”⁴⁷ ifade eder. Ebû Amr İbnü's-Salâh ise: “Şeyh Muvaffak görmedim. Usul-i dinde ve usul-i fıkhıta (daha başka alanlarda olmak üzere) birçok eseri vardır. Hiçbir eseri olmasa bile *el-Muğni*'si kâfi ve şâfidir”⁴⁸ demektedir. Hafız Ziyâ'nın “Tefsirde, fıkhıta, hilâfta ve usul-i fıkhıta (ve daha birçok alanda) imam idi”⁴⁹ şeklindeki yorumu da onun yetkinliğini göstermektedir. İbn Kudâme'nin eserlerinden *el-Muğni*'nin otoritesiyle ilgili İzzuddîn b. Abdisselâm'ın “İslam kitapları arasında *el-*

---

⁴³ İbn Receb, Seyfettin Ebu'l-Ferec el-Havrânî'nin *el-Muğni*'yi ihtisar ettiğini zikreder. İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 4/39. Ayrıca İbn Rezîn, Hanbelî fikhî eserlerinde ismine sıkça atıf yapılan bir alimdir. Örneğin Merdâvî'nin eseri İbn Rezîn'in görüşlerine yer verme bakımından epey bir malzeme içerir. Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*.

⁴⁴ Hakkında yazılan eserler için bk. Ebû Zeyd, *Medhalu'l-mufassal*, 444. İbn Kudâme hakkında söylenen düşünceleri Ali b. Saîd el-Gâmidî derli toplu bir şekilde ele almıştır. Bk. Ali b. Saîd el-Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudame el-fikhiyye fi eşheri'l-mesaili'l-hilâfiyye*, (Riyad: Daru Taybe, 1418/1997), 1/32-35.

⁴⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 7/159.

⁴⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 7/158.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 17/117.

⁴⁸ İbn Müflih, *el-Maksadu'l-erşed*, 2/17.

⁴⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 7/158.

Muğnî gibisini görmedim”⁵⁰ ve “Yanımda *el-Muğnî* nüshası olmadan fetva vermem”⁵¹ şeklindeki yorumu da bu bağlamda zikredilmelidir.

Bunun yanında İbn Kudâme’nin, Hanbelî mezhebinde etkin bir yeri olduğunu ortaya koyan değerlendirmeler de bulunmaktadır. İbnü’n-Neccâr “Şeyh Muvaffakuddîn Câmî’de Hanbelilerin imamı olduğunu”⁵², Sıbt İbnü’l-Cevzî “Birçok ilimde imam olup, zamanında daha zahid ve daha vera sahibi bir kimse olmadığını”⁵³, Ebû Şâme “Hanbelîlerin Şeyhi Muvaffakuddîn müslümanların imamlarından idi”⁵⁴ derken, Zehebî ise “Akranlarını geçip üstün başarı gösterdiğini, mezhebin ilim ve usulüne vakıf olduğunu”⁵⁵ dile getirmiştir. Ferhat Koca ise İbn Kudâme’nin Hanbelî mezhebine büyük katkısı olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

İbn Kudâme’nin kıymetini ortaya koyacak diğer bir husus, kendisine atfedilen unvanlardır. Hanbelîler arasında İbn Kudâme’ye verilen unvanların başında “Şeyh”⁵⁷ gelmektedir. Hanbelî fıkıh kitaplarında bu kavram tek başına kullanılırsa doğrudan İbn Kudâme kast edilir. Ancak “Şeyhân” kavramıyla İbn Kudâme ile Mecdüddîn İbn Teymiyye (ö. 652/1254) kast edilmiş olur.⁵⁸

Diğer bir unvan ise “Şeyhu’l-İslâm’dır”. Hanbelî eserlerinde sıkça karşımıza çıkan bu unvan İbn Kudâme’nin temel unvanlarından birisi olmuştur.⁵⁹ İbn Kudâme yaşadığı dönemde “Şeyhu’l-mezhep” olarak da nitelendirilmiştir.⁶⁰

İbn Kudâme’nin dikkat çekici niteliklerinden biri de “Musannif’dır”.⁶¹ Aslında herhangi bir yazar için kullanılabilecek olan bir sıfatın İbn Kudâme ile özdeş hale

---

⁵⁰ İbn Müflih, *el-Maksadu’l-erşed*, 2/18; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb*, 7/161; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 18/193; Zehebî, *Tezkiratu’l-huffâz*, 3/229.

⁵¹ İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/294.

⁵² İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/284.

⁵³ İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/283-284; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb*, 7/157.

⁵⁴ İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/285.

⁵⁵ Zehebî, *el-İber*, 3/181.

⁵⁶ Koca, *Selefi Söylem*, 84 ve 228; Koca, “İbn Kudâme, Muvaffakuddin”, 20/140.

⁵⁷ İlim dalında otorite kabul edilen kimseler için kullanılır. Bk. Casim Avcı, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/49.

⁵⁸ Mansur b. Yunus b. Hasan b. İdris el-Buhûtî, *Keşşâfu’l-kınâ’ an metni’l-ikna’*, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403/1983), 1/20; Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 1/200.

⁵⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/3; Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 204.

⁶⁰ Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 1/185.

⁶¹ Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 218; Merdâvî eserinde bunu kullanır. Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/3-18.

getirilmesi, kanaatimizce, eserlerinin Hanbelî ulema tarafından takdir görmüş olmasına bağlıdır.

İbn Kudâme bunların yanında “Muvaffak” ve “Sahibu’l-Muğnî” olarak da tanınmaktadır.⁶² Özellikle “Sahibu’l-Muğnî” unvanı, onun *el-Muğnî* adlı eserinin mezhepteki kıymetini ortaya koymaktadır.⁶³ Hanbelî eserlerinde bu kullanım yaygındır.

1.3. İbn Kudâme’nin Eserleri

Münazara kabiliyetinin gücü, çeşitli ilim dallarındaki yetkinliğinin yanı sıra İbn Kudâme özellikle fıkıh ve kelâm alanlarında daha meşhur olmuştur.⁶⁴ Biz, ülkemizdeki son dönemde yapılan çalışmalarda bunlara değinildiğinden tekrara düşmemek adına onun eserlerinden bazılarını zikredeceğiz. Ayrıca İbn Kudâme’nin kelâm ve fıkıhta şöhret kazanmasından dolayı bu iki alandaki bazı eserlerine atıf yapacağız. Araştırmamızın fıkıh alanında olması sebebiyle eserlerinin etkisini de bu alanda inceleyeceğiz.

1.3.1. Kelâm

Hanbelîlerin genellikle kelâm ilmine mesafeli durdukları bilinmektedir.⁶⁵ İbn Kudâme’nin kelâm sahasındaki eserlerinde de bunun izleri görülür. O, Selefî-Hanbelî geleneği içerisinde kalarak yaşam sürerken, eserlerini de bu geleneğe göre telif etmiştir. Aslında Hanbelîlerin kelâma karşı mesafeli duruşu, imamları Ahmed b.

---

⁶² Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 1/185; İbn Bedrân, *el-Medhal*, 430.

⁶³ İbnü’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb*, 7/161.

⁶⁴ Koca, “İbn Kudâme, Muvaffakuddin”, 20/140. Eserlerinin listesi için İbnü’l-Mibred, *Mu’cemu’l-kütüb*, 94-96; Tahkik edenin mukaddimesindeki liste için İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/26-37.

⁶⁵ Hatta günümüzdeki araştırmalar, Hanbelîliğin kelâm ilmine mesafeli olmasıyla büyüdüğünü ve bu şekilde etkinliğini bugüne kadar devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Hanbelîlik, Mihne’den sonra güç kazanmıştır. Mihne tartışmalarının merkezinde ise halku’l-Kur’ân meselesi vardır. Mihne süreci ve Hanbelîliğe etkilerini görmek için bk. Muhyettin İğde, *Siyasi-İtikadi Bir Mezhep Olarak Hanbelîliğin Teşekkül Süreci* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016); M. Mahfuz Söylemez (ed.), *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016). Onların kelâmî fırkalara karşı tutumları fikhî mesailerine de yansımıştır. Bu husus ikinci bölümde örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Hanbel'in de duruşudur.⁶⁶ İbn Kudâme'nin, Selefî-Hanbelî gelenek içinde kalarak kaleme aldığı kelâm sahasındaki eserlerine şunlar örnek verilebilir:⁶⁷

- *Lumâtu 'l-i'tikâdi 'l-hâdî ilâ sebîli 'r-reşâd.*
- *İsbâtu sıfati 'l-uluv.*
- *Münazara fi 'l-Kur'âni 'l-Azîm.*
- *el-Burhân fi beyâni 'l-Kur'ân.*
- *Zemmu 't-te 'vîl.*
- *Tahrîmu 'n-nazar fi kütübi ehli 'l-keâm (Diğer adları: Kitâb fihi er-red âlâ İbn Akîl – el-Men' mine 'n-nazar fi kutubi 'l-mübtedi 'a ve er-red 'alâ İbn Akîl).⁶⁸*
- *el- 'Akîde fi ilmi 't-tevhîd.*
- *Risâletu 't-tenzîh.*
- *Risâle ile 'ş-Şeyh Fahreddîn İbn Temiyye fi tahlîdi ehli 'l-bid 'a fi 'n-nâr.*

1.3.2. Usulü Fıkıh

Özgünlüğü noktasında tartışmalar bulunan *Ravzatü 'n-nâzır ve cünnetü 'l-münâzır fi usuli 'l-fıkh 'alâ mezhebi 'l-imâm Ahmed* adlı eser, Hanbelî mezhebi fıkıh usulü eserlerindedir. İbn Kudâme'nin Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sını esas alarak telif ettiği anlaşılan bu eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır.⁶⁹ Eser üzerine yapılan çalışmalara Şemseddin Ebu'l-Feth el-Ba'lı'nın (ö.716/1316) *Telhîsu ravzati 'n-nâzır'ı*, Necmeddin et-Tûfî'nin (ö. 716/1316) *el-Bülbül fi usuli 'l-fıkh'ı* ve Abdülkâdir b.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel'in kelâmdan hoşlanmadığı hakkında bk. Muhammed Ebû Zehra, *Ahmed b. Hanbel*, çev. Osman Keskiöglü (Ankara: Hilal Yayınları, 1984), 110-111.

⁶⁷ Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", 20/141.

⁶⁸ Onun, İbn Akîl'in (ö. 513/1119) kelâmı ilgili görüşlerini eleştirdiği eseridir. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın talebesi İbn Akîl'in Selefî-Hanbelî geleneğe pek de uymayan bir bakış açısı söz konusudur. Selefin içinde akla verdiği önemle ayrı bir yeri olduğu söylenilebilir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/302-303. İbn Akîl'in hayatı ve görüşleri hakkında detaylı bilgi için bk. İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 1/316-357. Aslına bakılırsa içeriğinden de anlaşılacağı üzere İbn Kudâme bu eserinde İbn Akîl'den öte kelâm ilmini ve kelâmcıları (Mutezile ve diğer fırkalar) tenkit eder. Bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *Tahrîmu 'n-nazar fi kütübi 'l-keâm*, Abdurrahman b. Muhammed Said (Riyad: Alemü'l-Kütüb, 1410/1990), 29-42.

⁶⁹ Ferhat Koca, "Ravzatü 'n-Nâzır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/476-477.

Ahmed b. Bedrân'ın (ö. 1346/1927) *Nüzhetü'l-hâtiri'l-âtur*'ı örnek olarak zikredilebilir.

Kaynaklarda belirtildiğine göre, İbn Kudâme, fıkıh usulü alanında tek bir eser yazmıştır. Fakat bu eser, Hanbelî eserlerinde İbn Kudâme üzerine çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Eserin üzerinde dönen tartışmalara detaylıca girmeden eser hakkındaki bazı bilgilere dayanarak değerlendirme yapacağız. Tûfi'nin belirttiği gibi İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*'in başında mantık ilminden bahseden bir mukaddimeye yer vermiş olması bakımından Gazzâlî'yi (ö. 505/1111) takip etmiştir. Hatta hem Hanbelî hem de başka çevrelerce bu eserin *el-Mustasfâ*'nın bir muhtasarı olduğu şeklinde değerlendirme yapılmıştır. Ancak kitabının muhtasar niteliği kazanmaması için tertibinde farklılık yaptığını belirten Tûfi, İbn Kudâme'nin *el-Mustasfâ*'yı esas aldığını, ancak kendi görüşlerine göre (dolayısıyla Hanbelî usulüne göre) tasarrufta bulunduğunu (telif ettiğini) dile getirir.⁷⁰ Yine Tûfi, Gazzâlî'nin bağımsız (özgün) bir kitap telif ettiğini ve onun, usul ilmine mahsus olmayan mantığı mukaddimesine aldığını belirtir. Nitekim Tûfi, Gazzâlî'nin mantığı sadece fıkıh usulü için değil, bütün ilimler için gerekli gördüğüne dikkat çeker. İbn Kudâme ise, mukaddimesinde mantığa yer verdiği için kendi döneminde dahi eleştirilmiş, mantıkla ilgili bu mukaddimeden vazgeçtiği de söylenmiştir ancak bunu teyit edecek bilgi yoktur. Tûfi, onun mukaddimesiyle ilgili ihtimalleri kendi yorumuyla ortaya koyar. Tûfi, İbn Kudâme'nin bir kelâm alimi ve mantıkçı olmadığını belirtebilir, mantığı usule dahil etmede müteahhir alimlerden İbnü'l-Hâcib'den başkasının Gazzâlî'yi takip etmediğini ve Fahreddin er-Râzî'nin mantık ve kelâmda müteahhir alimlerin imamı olmasına rağmen fıkıh usulü eserlerine mantığı almadığını dile getirerek onu tenkit etmektedir.⁷¹ Aslına bakılırsa özelde Hanbelî genelde de usul telifine uymayan bu durum, başta Hanbelî çevre olmak üzere pek çok kimsenin dikkatini çekmiştir.

---

⁷⁰ Burada şunlar da söylenebilir: Bir eser telif etmek için elbette belli başlı eserler baz alınacaktır. İbn Kudâme de usul projesi için Gazzâlî'yi; muhtevada ise Hanbelî usulünü esas almıştır. Aynı şekilde Gazzâlî de *el-Mustasfâ*'yı yazarken büyük oranda Mâlikî fakihî Bakillânî'nin (ö. 403/1013) eserini de baz almıştır. Gazzâlî-Bakillânî arasındaki alaka için bk. Yunus Apaydın, "el-Müstasfa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/125.

⁷¹ Bk. Süleyman b. Abdülkavî b. el-Kerim et-Tûfi, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407/1987), 1/98-101. İbn Kudâme'nin Gazzâlî'den tertip, konuları işleme ve farklı görüşlere yer verme bakımından ayrıldığına dair değerlendirmeler için bk. Abdülaziz b. Abdurrahman es-Said, *İbn Kudâme ve Asâruhu'l-usuliyye*, (Riyad: Camiatu'l-imam Muhammed b. Said el-İslâmiyye, 1408/1987), 1/105.

Mantık ilmini bilmeyi, bütün ilimler için bir araç (âlet) gören ve fıkıh usulü mukaddimesinde yer veren alimin Gazzâlî olduğu düşünülürse,⁷² İbn Kudâme'nin bu projeyi benimseyip benimsemediği araştırılması gereken bir husustur. Nitekim İbn Kudâme, fıkıh usulü alanında Gazzâlî'den etkilenererek telif ettiği *Ravzatü'n-nâzır*'da, Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden yola çıkarak ona atfedilebilecek bir fıkıh usulü inşa etmeye gayret göstermiştir. Bunu yaparken İbn Hâmid, Kadı Ebû Ya'îla el-Ferrâ, Kelvezânî ve İbn Akîl gibi Hanbelî mezhebi usul âlimlerinin katkılarına yer vermiştir. Ayrıca *Ravzatü'n-nâzır*, telifinden beri Hanbelîlerce kabul görmüş, çeşitli medreselerde okutulmuş ve üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır.⁷³

1.3.3. Fürû'

İbn Kudâme'nin fûrû' fıkıh alanındaki eserlerinden dördünün ön planda olduğu görülmektedir. İbn Bedrân, İbn Kudâme'nin fıkıh sahasındaki eserlerinden bahsederken onun dört tabakayı dikkate alarak eser telif ettiğini ifade eder. Buna göre İbn Kudâme mübtediler için *el-'Umde*'yi; daha üst derecede olup mütevassit derecesine ulaşamamışlar için *el-Mukni'*⁷⁴; sonra mütevassitler için üçüncü eseri *el-Kâfi*'yi ve en sonunda da *el-Muğni'*yi telif etmiştir. Bunlardan *el-Mukni'*de delil ve ta'lîle yer vermemiş, yalnızca Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetleri aktarmıştır.⁷⁵ İbn Kudâme *el-Kâfi*'de mezhepte ictihad derecesine ulaşacaklara hitap etmek için delillere yer vermiştir. O, *el-Muğni'*de ise rivayetleri, müctehid fukahanın ihtilaflarını ve delilleri kavratmayı ve mutlak ictihad mertebesine çıkarak müctehidde bulunması gereken şartları sağlamayı amaçlamıştır.⁷⁶

*el-'Umde*⁷⁷ üzerine yapılan şerhler arasında şunlar zikredilebilir:

⁷² Mantığın fıkıh usulünde ilk kullanımı ve bununla ilgili bilgi için bk. Apaydın, "el-Müstasfa", 32/124.

⁷³ Koca, *Selefi Söylem*, 241-244; Koca, "Ravzatü'n-Nâzır", 34/477.

⁷⁴ İbn Kudâme, bu eserin hacminin küçük, ezberlemesi ve anlamasının kolay olduğunu söyler. Bk. Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisi, *el-Mukni' fi fikhî'imam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Muhammed Arnâût – Yasin Muhammed el-Hatîb (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1421/2000), 21.

⁷⁵ Benzeri veriler için bk. Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 2/719-740.

⁷⁶ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 433-434.

⁷⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisi, *'Umdetü'l-fikh*, thk. Ahmed Muhammed 'Azûz (Lübnan: Mektebetü'l-asriyye, 1425/2004).

- Ebû Muhammed Bahâeddîn Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî (ö. 624/1226), *el-‘Udde şerhu’l-‘Umde*.⁷⁸
- Ebu’l-Abbas Takiyyuddîn İbn Teymiyye (ö. 728/1327), *Şerhu’l-‘Umde fi’l-fikh*.
- Abdülmu’min b. Abdülhak el-Katî (ö. 739/1338), *Şerhu’l-‘Umde*.

Mezhepte kıymetli yere sahip olan *el-Mukni*’i İbn Bedrân, mezhebin üç meşhur metninden birisi olarak nitelemektedir. Nitekim Hırakî’nin *el-Muhtasar*’ı yegâne otorite olma özelliğini *el-Mukni*’ye kadar korumuştur. Çünkü bu eserden sonra Hırakî’nin tertibi Hanbelî alimler tarafından terkedilmiştir.⁷⁹ Ancak Hırakî’nin muhtasarı İbn Kudâme’nin bu eseriyle etkisini devam ettirmiştir. *el-Mukni*’ ile *el-Muhtasar* üzerine günümüzde yapılan çalışmalarda, bu iki eserin benzerlikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla *el-Mukni*’in kendisinden sonraki eserlere etkisinde bu muhtasarın payından söz edilmelidir.⁸⁰

el-Mukni’, müteahhir Hanbelî alimleri tarafından takdir edilmiş ve şerh geleneğinde çok önemli bir yere sahip olmuştur. Mesela Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd (ö. 1429/2008) *el-Mukni*’i “telif zamanından günümüze kadar Hanbelîlerin bir “direği (umde)” olarak” niteler.⁸¹ İbn Kesîr ise onu, İbn Kudâme’nin meşhur eserleri arasında zikretmektedir. Müteahhir Hanbelî müelliflerinden Merdâvî, İbn Kudâme’nin *el-Mukni*’ adlı kitabının faydası, ayrıntılı oluşu, ibaresinin akıcılığı, orta hacmi ve iyi tasnifi açısından üstünlüklerine dikkat çekmektedir.⁸² *el-Mukni*’ hicri yedinci yüzyıldan itibaren Hanbelî şerh çalışmalarına etki etmeye başlamıştır. Hicri dokuzuncu yüzyıldan sonra İbn Kudâme, Merdâvî, Haccâvî, Takiyyuddîn İbnü’n-Neccâr el-Futûhî, Buhûfî ve Yusuf el-Kermî birbiriyle irtibatlı eserler telif etmesi sebebiyle şerh çalışmalarında Hanbelî eserlerini hakimiyeti altına almıştır.⁸³

⁷⁸ Müellif, eserinin girişinde *el-‘Umde*’yi muhtasar olarak tertip ettiğini zikreder. Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî, *el-‘Udde şerhi’l-‘umde*, (Kahire: Darü’l-Hadis, 1424/2003), 11.

⁷⁹ Şükrü Özen, “Hırakî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/322. Ebû Zeyd b. Bekir *el-Muhtasar*’dan sonraki en meşhur metin olarak *el-Mukni*’i tavsif eder. Bk. Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 2/722.

⁸⁰ Muhammed Usame Onuş, *Hırakî’nin el-Muhtasar’ı ve Hanbelî Mezhebine Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 102-110.

⁸¹ Ebû Zeyd, *el-Medhalu’l-mufassal*, 2/722.

⁸² Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/3.

⁸³ Bk. Ferhat Koca, “Hanbelî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/541; Eyyüp Said Kaya, “Şerh (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/563.

el-Mukni 'i şerh eden bazı müellifler ve eserleri şöyledir:

- Şemseddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebû Ömer İbn Kudâme el-Makdisî (ö. 682/1283) = *eş-Şerhu'l-kebir*.⁸⁴
- Burhâneddîn İbn Müflih (ö. 884/1479) = *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni*.⁸⁵
- Ali b. Süleyman el-Merdâvî (ö. 885/1480) = *el-İnsâf fi marifeti'râcih mine'l-hilâf âlâ mezhebi'l-imami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*.

İbn Kudâme'nin *el-Kâfi fi fikhi'l-imami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* adlı eseri, ihtilaf durumunda tercihte başvurulabilecek kaynaklardan biri olarak nitelenmekte;⁸⁶ bu eser üzerine Muhammed b. Abdü'l-Vâhid b. Ahmed b. Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) bir hadis tahrîc çalışması bulunduğu zikredilmektedir.⁸⁷

1.3.3.1. *el-Muğnî*

Hanbelî mezhebinin temel ve meşhur metinlerinden birisi olan Hırakî'nin (ö. 334/946) *el-Muhtasar*'ı üzerine pek çok çalışma yapılmıştır.⁸⁸ İzzuddîn el-Mısrî, "Hırakî üzerine 300 kadar şerh tespit ettim" demektedir.⁸⁹ Bu muhtasar üzerine yapılan en büyük ve en meşhur şerhin İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'si olduğu söylenmiştir.⁹⁰ İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* ile mezhebi (daha) güzelleştirdiği (yücelttiği) de ifade edilmiştir.⁹¹ Ayrıca ihlasının yanı sıra özellikle *el-Muğnî* adlı eseriyle meşhur olduğu da belirtilmektedir.⁹² Hayreddin Karaman ise *el-Muğnî*'yi, muayyen bir mezhebin üstünlüğünü göstermek amacıyla değil, gerçeğin, en uygun hükmün kitap, sünnet, kıyas gibi delillere göre tespitini temin için yazılan kitaplar arasında gösterir.⁹³ Ancak İbn Kudâme pek çok yerde diğer mezhep görüşlerine kendi mezhebinin veya

⁸⁴ Bu eser *el-Mukni* 'in ilk şerhidir. Bk. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 435.

⁸⁵ *el-Mukni* 'in en geniş şerh telifi olarak ifade edilir. Bk. Koca, "el-Mukni", 140; Koca, *Selefi Söylem*, 230.

⁸⁶ Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 1/294/295.

⁸⁷ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 430 431; Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 2/1028.

⁸⁸ *el-Muhtasar* üzerine yapılan bazı şerhler için bk. Özen, "Hırakî", 17/323, Koca, *Selefi Söylem*, 224-226. Ayrıca Hırakî, Ahmed b. Hanbel'in önde gelen talebeleri arasında bulunan Merrûzî'den ders almıştır.

⁸⁹ Cemalettin Yusuf b. Hasan Abdülhâdî İbnü'l-Mibred, *ed-Dürrü'n-naki fi şerhi elfâzi'l-Hırakî*, thk. Rıdvan Muhtar b. Garbiyye (Cidde: Darü'l-Müctema', 1411/1991), 3/873.

⁹⁰ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 424 425.

⁹¹ İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 3/283.

⁹² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 7/161.

⁹³ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 245.

görüşünün üstünlüğünü savunmak amacıyla yer vermiştir. Karaman'ın dediği gibi İbn Kudâme'nin delillere başvurması onun muayyen bir mezhebin üstünlüğünü göstermediğini veya savunmadığını desteklemez. İbn Kudâme'nin bu delillere başvurması daha çok mezhep içi tercih faaliyeti veya diğer mezhepleri muhalif almasıyla ilgilidir. Tezin ikinci bölümünde bu hususa daha ayrıntılı tespitlerle işaret edilmiştir.

İbn Kudâme, *el-Muğni*'nin mukaddimesinde üstün faziletleri dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in mezhebini seçtiğini söyler. Böylece onun "mezheb ve ihtiyârının (tercihlerini)" kendisine tabi olacaklar için şerh etmek istediğini dile getirir. İbn Kudâme sık sık Ahmed b. Hanbel'in meziyetlerinden bahsederek ona bağlılığını ortaya koymaktadır. Yine mukaddemesinde (fikhî) ihtilafın büyük bir rahmet olduğuna dikkat çekerek diğer imamların görüşlerine yer vereceğini de söyler.⁹⁴

"Şerhin" mahiyetini kavramak *el-Muğni*'deki fıkıh mesaisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Tezimizin amacı tam anlamıyla *el-Muğni*'nin bir şerh olarak değerini ortaya koymak olmasa da şerh teriminin mahiyet ve işlevinin kavranması özel olarak *el-Muğni*'nin hem yazılma nedenlerinin hem de kıymet ve öneminin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bir fıkıh eserini başka bir fıkıh eserinin teşkil ettiği zeminde yazma faaliyetine ve bu faaliyet sonucunda ortaya çıkan ürüne şerh; şerh için esas alınan esere ise metin denir. Bir fakihin kendi fikirlerini bir fıkıh metnini temel alarak kaleme alması, bu metinden fikir ve katkı olarak etkileneceği anlamına gelir. Nitekim şârih, esas aldığı metnin hem fikhî birikimini seçmiş olur hem de metnin dönemi hakkında konuşur.⁹⁵ Böylece şârih esas aldığı metnin fikhî birikimini geliştirerek yazın türüne katkı sağlar. Tam bu noktada, şerhlerin genel olarak işlevleri devreye girmiş olur: 1. Hükümlerin şerhin telif edildiği döneme hitap edecek şekilde (tartışmalar ve öncelikler bakımından) delillendirilmesi. 2. Önceki katkıların tahlil edilmesi. 3. Metnin yeniden ifade edilmesi sayesinde şerhe konu olan metin fıkıh çevrelerinde okunmaya devam

---

⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/4-10.

⁹⁵ Ancak bu, şârihin metinde müellifinin dile getirmediği niyetini açıklama veya metnin kendi tarihi bağlamını inşa etmeye çalıştığı anlamına gelmez. Bk. Eyyüp Said Kaya, "Şerh (Fıkıh)", 38/561.

eder ve şerh geleneği uzun soluklu olur.⁹⁶ 4. Metni tenkit etme: Metinlerdeki müftâ bih görüşlerin irdelenmesi şerhler vesilesiyle yapılır. 5. Çeşitli terim ve ifadelerin açıklanması.⁹⁷

Hırakî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine telif edilen şerhlerden Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbnü'l-Bennâ'nın eserleri *el-Muğni*'den önce kaleme alınmıştır. Bu şerhlerde ve metinde ele alınan hususların İbn Kudâme tarafından yeni bir dille ele alındığı ve irdelendiği görülmektedir. İbn Kudâme hükümleri, kendisinden önceki şerhlerden daha detaylı olarak delillendirmiştir. Onun eseri istidlal faaliyetinde ayet, hadis, icmâ ve aklî izahlar yönüyle önceki şerhlerden daha fazla bilgi içerir. Ayrıca İbn Kudâme, konuları mesele ve fasıllara ayırmış; konularla ilişkili hususlara bütüncül şekilde yer vermek istemiştir. O, meseleleri ele alırken önceki alimlerin katkılarını da dikkat almıştır. Hemen her meselede Kâdı Ebû Ya'lâ ve Kelvezânî gibi alimlerin görüşlerine yer vermesi, bu görüşleri tahlil etmesi de bunu teyit etmektedir.

İbn Kudâme şerhine esas aldığı metindeki terimleri detaylı bir şekilde açıklar. Şigar, müt'a ve hülle nikâhlarıyla ilgili açıklamalarda bulunması bu bağlamda örnek verilebilir ancak mezhep tercih usulüne ait ifadelere, incelediğimiz kadarıyla, *el-Muğni*'de rastlanmamıştır.

Hırakî'nin metni üzerine yapılan şerh çalışmaları, *el-Muğni*'den sonra da etkisini devam ettirmiştir. *el-Muhtasar* üzerine *el-Muğni*'den sonra kaleme alınmış olan Zerkeşî'nin şerhi, bazı Hanbelî çevrelerce methedilmiştir. Hatta bu yorumlarda dolaylı olarak *el-Muğni*'yi gölgede bırakan açıklamalarda bulunulmuştur. Mesela İbnü'l-İmâd ve İbn Humejd'in, Zerkeşî'nin şerhi için "bir benzerinin olmadığını ve en güzel şerh olduğunu" belirten satırları bunu göstermektedir. Ancak İbn Humejd'in eserinde bu sözleri sarf ettiği yerde, neşreden bir dipnot düşmüştür. Neşreden, *es-Sühub*'a yazdığı bu dipnotta, İbn Humejd'in bu yorumunun makbul olmadığını; İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'sinin daha üstün olduğu dile getirmektedir. Kanaatimizce, neşreden eleştirisinin isabetli olduğu dile getirilmeli, kabul edilmeli;⁹⁸ Zerkeşî'nin

---

⁹⁶ *el-Muğni*'nin metni *el-Muhtasar*'dır. Ancak bu şerhin metninin İbn Kudâme'den sonra iki asır (hicri dokuza kadar) daha etkisini devam ettirdiği görülmektedir çünkü İbn Kudâme'nin *el-Mukni*' adlı muhtasarı, müteahhir dönemde en çok şerh edilen eserlerdendir.

⁹⁷ Bu beş işlevin detaylı izahı için bk. Kaya, "Şerh (Fıkıh)", 38/560-561.

⁹⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 8/384; Muhammed b. Abdullah İbn Humejd, *es-Sühubü'l-vâbile 'alâ çarâ'ihî'l-Ĥanâbile*, nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1416/1996), 3/96^v.

şerhinin bu sözlere mazhar olmasında *el-Muğni*'nin, dolayısıyla da İbn Kudâme'nin etkisinden bahsedilmelidir. Bunun yanında Zerkeşî, İbn Kudâme de dahil olmak üzere Hanbelî ulemasının görüşlerine yer vererek eserini telif etmiştir. İbn Kudâme ise mezhep mensubu alimlerin yanında diğer alimlerin de görüşlerine yer vererek bunları değerlendirmeye tabi tutmuş; nadir de olsa mezhebin yerleşik görüşüne muhalif olmuştur.

1.3.3.1.1. Fıkıh Kaynakları

Bu başlık altında *el-Muğni*'de yalnızca kendisine atıf yapılan eserleri değil, İbn Kudâme'nin doğrudan görüşlerini aktardığı kimselere de yer verilecektir. Bir fakih, eserini yazarken görüşlerine yer verdiği diğer fakihlerin eserlerinden yararlanır. Nitekim *el-Muğni*'nin fikhî kaynaklarını tespit etmek için bu isim ve eserlerin bilinmesi gerekmektedir.

el-Muğni'nin temel kaynakları arasında Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) eserleri vardır. Çünkü İbn Kudâme eserinde sık sık -hatta en fazla-⁹⁹ onun eser ve görüşlerine yer vermiştir.¹⁰⁰ Tezimizin kaynakları arasına almak için

---

⁹⁹ Bu tezin ele alındığı nikâh bahsindeki tespitimize göre İbn Kudâme, *el-Muğni* adlı eserinde mezhep içinden en fazla Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşlerine yer vermiş, onun eserlerinden etkilenecek *el-Muğni*'yi telif etmiştir. Yani İbn Kudâme onun eserlerini baz alarak fıkıh mesaisi geliştirmiştir.

¹⁰⁰ Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın İbn Hâmid'den ders aldığı ve onun etkisinde kaldığı; talebeleri arasında bulunan oğlu İbn Ebî Ya'lâ, İbn Akîl, İbnü'l-Bennâ ve Kelvezânî gibi alimlere ders verdiği zikredilir. Hakkında bilgi için Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Tarihu Dimâşk*, thk. Amr b. Garâme (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1415/1995), 52/354-356; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad ve zeyluhu*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 17/80-82; Cengiz Kallek, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/254; Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/256.

Günümüzde bazı araştırmacılar Kâdı Ebû Ya'lâ'yı oğlu İbn Ebî Ya'lâ (ö. 526/1131) ile karıştırmaktadır. Bu sebeple baba ve oğlunun eserlerinin de birbirlerine atfedildiği görülebilmektedir. Yine aynı yanıştan dolayı baba ve oğlun görüşleri de birbirine karıştırılmaktadır. Mesela *Tabakâtu'l-Hanâbile* adlı eseri İbn Ebî Ya'lâ telif etmiştir. Ancak bazı araştırmacılar bu eseri babasına aitmiş gibi zikretmektedirler. Eserleri için bk. Şükrü Özen, "İbn Ebû Ya'lâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/448. Bu hatayı yapan araştırmacı örnekleri için bk. İsa Atıcı, *Ahmed b. Hanbel'den Gelen Çoklu Rivayetler*, 1, 2, 7, 10, 18, 19 ve 119; Nusret Dede, *İbn Kudâme'nin el-Muğni Adlı Eserinde Usul-u Fikhin Kullanımı*, 23 ve 24. İbn Kudâme, hem baba hem oğul kendi dönemlerinde kâdılık yaptığı için ikisini de aynı sayfada kâdı unvanıyla zikretmiştir. Ancak İbn Kudâme, birisine "Kâdı Ebû Ya'lâ" diğere "Kâdı Ebu'l-Huseyn" demiştir. Burada o, baba ve oğlun Hırakî hakkındaki değerlendirmelerine ayrı ayrı yer vermektedir. İbn Kudâme'nin yer verdiği görüş ve eserin teyidi için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/6; İbn Ebî Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, 2/75. Hanbelî eserlerinde Kâdı ile kimlerin kast edildiğini görmek için bk. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 408-409. Bununla ilgili farklı yanıışlar İbn Bedrân ve Cengiz Kallek tarafından da yapılmıştır. Bu yanıışlara bakmak için tezin 240 numaralı dipnotuna bakınız.

araştırdığımız ancak tamamına ulaşamadığımız Kâdı'nın *et-Ta'liku'l-kebir fi'l-mesâili'l-hilâfiyye*¹⁰¹ adlı eseri İbn Kudâme'nin en önemli kaynaklarından biri olmalıdır. Bu sebeple bu iddiayı destekleyecek bilgiyi, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın ulaştığımız küçük bir nüshası üzerinden müdellel hale getireceğiz. Ulaştığımız nüshada Kitabı'n-nikâh bölümü mevcut olmadığı için farklı meselelerden örnek vereceğiz. Tespit ettiğimiz bazı örnekler şu şekildedir:

- *et-Ta'lik*: نص عليه في رواية المروزي فقال: يعجبني أن يغسل الميت وعليه و ثوب يدخل يده من تحت الثوب

¹⁰³ وَرَوَى الْمَرْوُزِيُّ، عَنْ أَحْمَدَ، أَنَّهُ قَالَ: يُعْجِبُنِي أَنْ يُغَسَّلَ الْمَيِّتَ وَعَلَيْهِ *el-Muğni*: ثَوْبٌ يُدْجَلُ يَدَهُ مِنْ تَحْتِ الثَّوْبِ

İbare ve üslup benzerliğinin yanında bu mesele içerisinde İbn Kudâme, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın “bedenine ulaşmasına mani olmayacak şekilde suyu emen narin bir elbise içerisinde (meyyitin) yıkanmasının sünnet olduğunu” söylediğini aktarır. İbn Kudâme Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu söyler. Kâdı'nın ve Şâfiî'nin bu görüşü *et-Ta'lik*'te bulunmaktadır. *el-Muğni* ile *et-Ta'lik* arasında bir meyyitin üstünde elbise olmadan yıkanması ile Hz. Peygamber'in üstü elbiseli yıkanması meselesini mukayese ederek ele alma (üslup) açısından da büyük benzerlikler vardır. İki eserde de Hz. Peygamber ve herhangi bir meyyitin yıkanması hususu detaylı alınmış; iki eser arasında rivayetlerin nakli, Hz. Âişe ve Sad b. Vakkas'ın hadisine yer verme, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve Şâfiî'nin görüşlerine atıf yapma, delilleri değerlendirme ve muhalif görüş cevap verme üslubu bakımından

---

¹⁰¹ Kâdı Ebû Ya'lâ bu eserinde “Ele aldığı meselelerde önce Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin icthadlarıyla diğer mezheplerden paralel görüşleri ortaya koyduktan sonra muhalif fikirlere geçmektedir. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde sunduğu Hanbelîlerin delilleriyle kısmen aktardığı muhaliflerinin delilleri arasında karşılaştırma yaparak genellikle kendi mezhebine ait olanları savunmaktadır”. Bk. Kallek, “Ebû Ya'lâ el-Ferrâ”, 10/255. Ayrıca ilk dönemlerdeki hilâf eserlerinde Ahmed b. Hanbel zikredilmemiştir. Bk. Şükrü Özen, “Hilâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/534. Kâdı Ebû Ya'lâ hilâf türü olan *et-Ta'liku'l-kebir* adlı eserini bu tartışmalara binaen telif etmiştir. Bk. Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *Def'u şübehi't-teşbih bi ekeffi't-tenzih*, thk. Hasan es-Sakkâf (Beyrut: Darü'l-imami'r-ruvvâs, 1428/2007), 96. Yukarıda aktardığımız, İbn Kudâme'nin mukaddimesinde söylediklerine bakılırsa, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın eserini merkeze almasında onun da böyle bir amaç taşıdığı söylenilebilir.

¹⁰² Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Halef, *et-Ta'liku'l-kebir fi mesâili'l-hilâfiyye beyne'l-eimme*, thk. Muhammed b. Fehd b. Abdülaziz (Dımaşk: Darü'n-nevâdir, 1435/2014), 4/143.

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/368.

da benzerlik göze çarpmaktadır. İbn Kudâme ve Kâdı Ebû Ya‘lâ bütün bu benzerliklerine rağmen tercihlerinde farklıdılar. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel’in Esrem’den gelen rivayetini tercih eder. Bu rivayette Ahmed b. Hanbel’in meyyitin üzerinde elbise olmadan yıkanması görüşü nakledilmiştir. Böylece o, Merrûzî’nin rivayet ettiği Ahmed b. Hanbel’in ve Şâfiî’nin görüşüne Kâdı Ebû Ya‘lâ’yı hedef alarak muhalefet eder. İki müellif arasında bir fark daha bulunmaktadır. Kâdı Ebû Ya‘lâ Ahmed b. Hanbel’den gelen bir rivayete yer verir ve bu rivayete dayanarak savunduğu görüşü muhalifleriyle mukayese eder. İbn Kudâme ise Ahmed b. Hanbel’den gelen iki rivayete de değinerek görüşünü belirtir.¹⁰⁴

- ¹⁰⁵ وقال أبو حنيفة، ومالك رحمهما الله: لا تعاد الصلاة على الميت: *et-Ta‘lik*
- ¹⁰⁶ وَقَالَ النَّخَعِيُّ، وَالثَّوْرِيُّ، وَمَالِكٌ وَأَبُو حَنِيفَةَ: لَا تُعَادُ الصَّلَاةُ عَلَى الْمَيِّتِ: *el-Muğnî*
- ¹⁰⁷ وقال أبو حنيفة - رحمه الله -: إذا انكشف من العورة المغلظة مقدار *et-Ta‘lik* الدرهم، لم تبطل صلاته، وإن انكشف أكثر منه
- ¹⁰⁸ وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: إِنْ انْكَشَفَ مِنَ الْمُغَلَّظَةِ قَدْرُ الدِّرْهِمِ أَوْ مِنْ الْمُخَفَّفَةِ: *el-Muğnî* أَقْلُ مِنْ رُبْعِهَا، لَمْ تَبْطُلِ الصَّلَاةُ. وَإِنْ كَانَ أَكْثَرَ، بَطَلَتْ

Bu gibi örnekleri artırmak mümkündür. İbn Kudâme Kâdı’nın yer verdiği bilgileri aktardığı gibi onun görüşlerine atıf yaparak da kalemini güçlendirmektedir. Eser üzerine çalışma yapan muhakkik de giriş kısmında, Kâdı’nın *et-Ta‘lik* adlı eserindeki görüşlerinin İbn Kudâme ve İbn Müflih gibi Hanbelî alimlerinin eserlerinde etkili olduğunu örneklerle dile getirir.¹⁰⁹

İbn Kudâme’nin önemli kaynakları arasında Kâdı Ebû Ya‘lâ’nın *el-Câmi‘u’s-sağîr* adlı eseri de zikredilebilir. Mesela İbn Kudâme ona doğrudan atıfta bulunarak

¹⁰⁴ Bk. Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, *et-Ta‘lik*, 4/13-145; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/368-369.

¹⁰⁵ Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, *et-Ta‘lik*, 4/298.

¹⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/444.

¹⁰⁷ Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, *et-Ta‘lik*, 1/149. İlgili yerde “batıl olur” ifadesi yer almamaktır. Ancak bağlama göre batıl olur ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. İbn Kudâme’nin metninde ibare bu şekildedir.

¹⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/288.

¹⁰⁹ Bk. Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, *et-Ta‘lik*, 1/64-65.

kefâetin şartlarında Ahmed b. Hanbel'den farklı rivayetler geldiğini söyler.¹¹⁰ İbn Kudâme'nin Kâdı'dan yararlandığı diğer eserleri *Kitabur-rivayeteyn ve'l-vecheyn*¹¹¹ ve *el-Mücerred'dir*.¹¹² Kâdı'nın şerhiyle ilgili tespitlere ikinci bölümde yer verilecektir.

İbn Kudâme'nin “dedi, rivayet etti, tercih etti, bu rivayeti kabul etmedi”¹¹³ şeklinde Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetler bağlamında kendisine atıf yaptığı diğer bir isim Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Hallâl'dır (ö. 311/923). İbn Kudâme'nin onun *el-Câmi'* adlı eserinden nakiller yapar.¹¹⁴ Bunun yanında Hallâl'ın önemli talebesi Gulâmu'l-Hallâl Ebû Bekir Abdülaziz b. Cafer b. Ahmed el-Bağdadî de¹¹⁵ (ö. 363/974) *el-Muğni'*nin en önemli kaynakları arasındadır. Nitekim onun görüşlerine, tercihlerine ve rivayetlerine *el-Muğni'*de sıkça yer verilir.

*el-Muğni'*nin diğer kaynakları arasında Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Kitâbü'l-embâl'i*,¹¹⁶ Kâdı Ebû Ya'lâ'nın talebesi Ebu'l-Hattâb el-Kelvezânî'nin¹¹⁷ *el-Hidâye*'si ve *Ru'usu'l-Mesâil'i*¹¹⁸, diğer talebesi Şerîf Ebû Cafer

---

¹¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 9/391-392; Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Halef, *el-Camiu's-sağîr fi'l-fikhi alâ mezhebi'l-imam Ahmed b. Hanbel*, thk. Nasır b. Abdüsselam (Riyad: Darü'l-atlas, 1431/2000), 225.

¹¹¹ Kâdı Ebû Ya'lâ, bu eserinde Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetleri tahlil etmekte ve ona aidiyetini tartışmaktadır. Bu eserin fûrû' fıkıh kısmı üç cilt halinde basılmıştır. Örnek için bk. Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Halef, *el-Mesâilu'l-fikhiyyeti min kitabi'r-rivayeteyn ve'l-vecheyn*, thk. Abdülkerim b Muhammed el-Lâhim (Riyad: Mektebetü'l-meârif 1405/1985), 2/105.

¹¹² Kâdı Ebû Ya'lâ'nın ulaşamadığımız *el-Mücerred* adlı eserine İbn Kudâme birçok meselede yer atıf yapmıştır. Sonraki dönemlerde de bu esere sık sık atıf yapılmıştır. Örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 9/391; Zerkeşi, *Şerh*; Merdâvî, *el-İnsâf*.

¹¹³ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 9/348, 9/436, 9/465-466, 9/550, 9/554.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 10/139. *el-Câmi'*, Hanbelîlerin ilk temel fıkıh kitabıdır. Hanbelîlerin başvurduğu bir asıl (kaynak) olmuştur. Zehebî, Hallâl'dan önce Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin müstakil bir mezhep halinde olmadığını belirtir. Bk. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 124-125; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/183-184; Şükrü Özen, “Hallâl, Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/382.

¹¹⁵ Lakabını hocasından aldığı söylenir. Onun ilmi otoritesini belirtmek için, en az yirmi meseledeki görüşünün hocası tarafından benimsenerek nakledildiği ve çeşitli konularda Hırakî gibi selefleriyle ihtilafa düştüğü zikredilir. Ayrıca Gulâmu'l-Hallâl'ın başta hilâfla ilgili olmak üzere pek çok eseri bulunmaktadır. Bk. Ahmet Akgündüz, “Gulamü'l-Hallâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/189; İbn Ebî Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakatu'l-Hanâbile*, 2/ 119-121; Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, 10/458-459.

¹¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 9/350.

¹¹⁷ Kelvezânî'nin mezhep rivayetleri hakkındaki tercih ve değerlendirmeleri sonraki dönemlerde etkin olmuştur. Ayrıca Hanbelî fıkıh usulü eserlerinde ikinci sırayı alan *et-Temhîd fi usuli'l-fikh*'ı telif etmiştir. Bk. Ahmet Özel, “Kelvezânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/218.

¹¹⁸ Bu eser *Hilâfu's-sağîr* olarak da bilinir.

el-Hâşimî'nin (ö. 470/1077) *el-Mesâil*'i ve İbn Batta el-Ukberî'nin (ö. 387/997) *Ahkamu'n-Nisâ*'sı örnek olarak verilebilir.

İbn Kudâme'nin diğer bir kaynağı ise Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Nîsâbü'rî'nin¹¹⁹ (ö. 318/930) *el-İcmâ'* adlı eseridir. İbn Kudâme *el-Muğni*'de icmâ ile ilgili bilgileri onun eserinden aktarır.¹²⁰ Bu bilgilere ek olarak İbn Kudâme *el-Muğni*'de sık sık Hırakî, Ebu'l-Vefâ İbn Akîl¹²¹ (ö. 513/1119), Ebû Abdullah b. Muhammed el-Ukberî İbn Batta¹²² (ö. 387/997), İbn Batta'nın talebesi Ebû Hafs el-Ukberî¹²³, İbn Hâmid¹²⁴ (ö. 403/1012), Ebû İshak b. Şâkilâ ve daha pek çok Hanbelî alimin görüşlerine yer verir.

1.3.3.1.2. Hadis Kaynakları

İbn Kudâme nakillerini çeşitli kaynaklardan aktarır. Bu başlıkta bunlardan Kitabu'n-nikâh bölümünde tespit edebildiklerimizi aktaracağız.

İbn Kudâme'nin hadis kaynakları arasında çeşitli müsned-sünen türü eserler görülmektedir. Şâfiî'nin (ö. 204/820) *el-Müsned*'i ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i *el-Muğni*'de adı geçen müsned türü kaynaklardandır. Said b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) *es-Sünen*'i, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *es-Sünen*'i ve İbn

---

¹¹⁹ İbnü'l-Münzir'in telif ettiği eserler için bk. Cengiz Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/158. Eserin kendisi için bk. Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Nîsâbü'rî, *el-İcmâ'*, thk. Fuâd Abdülmun'im Ahmed (Riyad: Darü'l-Müslim, 1425/2004). *el-İcmâ'* adlı eserde, 'Sayfa 349'dan itibaren nikâh bahsindeki icmâ örneklerine yer verilmektedir. İlgili sayfalar incelendiğinde *el-Muğni*'nin kaynakları arasında olduğu daha net görülecektir. Ayrıca muhakkik iyi bir çalışma yapmış; icmâ örneklerini *el-Muğni* ve diğer eserlerde göstererek dipnota işlemiştir.

¹²⁰ "قَالَ ابْنُ الْمُنْذِرِ: أَجْمَعَ أَهْلَ الْعِلْمِ" gibi ifadelerle *el-Muğni*'de sık rastlanır.

¹²¹ İbn Akîl'in fıkıh alanına ait orta hacimde *et-Tezkira* adlı eseri vardır. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 432.

¹²² Gulâmu'l-Hallâl'dan ders almıştır. İbn Hâmid ve Ebû Hafs Ukberî gibi önemli Hanbelî simalarının hocalığını yapmıştır. Onun mezhebe muhalif ictihâdî tavrının Ebû Ya'lâ, Kelvezânî, İbn Kudâme ve İbn Teymiyye gibi alimler üzerinde etkili olduğu zikredilir. Hakkında detaylı bilgi için bk. Saffet Köse, "İbn Batta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/358; Cemalettin Ebu'l-Ferec Abdurrahman el-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-umem ve'l-mulâk*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata – Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 14/390-393; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 15/223-224.

¹²³ İbn Batta'nın talebeleri arasında zikredilir. Bir önceki dipnota bakınız.

¹²⁴ Kendi zamanında Hanbelîlerin fakihi ve müderrisidir. Onun fakihlerin ihtilafıyla ilgili *Kitabu'l-Câmi*' adlı eseri vardır ve talebeleri arasında mezhebin önde gelen isimlerinden Kâdî Ebû Ya'lâ'nın şeyhidir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 15/94; Ahmet Yaman, "İbn Hâmid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/24-25.

Mace'nin (ö. 273/887) *es-Sünen*'i ise *el-Muğni*'de sünen kabilinden zikri geçenlere örnek verilebilir.

İbn Kudâme'nin kaynakları arasında Buhârî'nin (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *el-Cami 'us-sahih*'leri yer alır. Nitekim *el-Muğni*'de hadis rivayetlerinden sonra "muttefekun aleyh"¹²⁵ kullanımını çokça karşımıza çıkmaktadır. Böylece o, bir anlamda naklettiği hadislerin kuvvetine de işaret etmektedir. İbn Kudâme'nin delillere yaklaşımında bu husus daha net görülecektir.

Zührî (ö. 124/742), İbn Mace (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve Darekutnî'nin (ö. 385/995) eserleri de *el-Muğni*'nin kaynakları arasındadır.

İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta* adlı eseri de *el-Muğni*'de zikredilen kaynaklardandır.

Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın¹²⁶ (ö. 224/838) hadislerle ilgili değerlendirmeleri İbn Kudâme için kıymetlidir.¹²⁷ Öte yandan İbn Abdilber en-Nemerî de (ö. 463/1071) *el-Muğni*'de sıkça zikri geçen isimlerdendir. İbn Kudâme bazen İmam Mâlik'in görüşlerini, bazen hadisleri ve hadislerin sahih-zayıf şeklinde değerlendirmelerini ve alimlerin üzerinde icmâ ettiği hadisleri İbn Abdilber'den nakleder. İbn Kudâme, özellikle İbn Abdilber'in zayıf olarak değerlendirdiği hadisleri delil olarak almaz ve hadisin zayıflığından dolayı zayıf hadisi delil alan görüşü de eleştirir. İbn Abdilber en-Nemerî'nin yukarıda zikrettiğimiz İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'sına dair çalışmaları bulunmaktadır.¹²⁸

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşleri naklederken veya hadis rivayet ederken Ebû Bekir el-Esrem (ö. 261/874), Salih b. Ahmed b. Hanbel (ö. 263/880), Ebû Bekir el-Merrûzî (ö. 275/888), Harb b. İsmail el-Kirmânî (ö. 280/893),

---

¹²⁵ Bir hadisin hem Buhârî hem Müslim'in *el-Câmi 'u's-şâhih*'lerinde yer aldığını ifade eder.

¹²⁶ Ebû Ubeyd'in dil, fıkıh ve hadis gibi alanlarda yetkin olduğu söylenir. Ayrıca onun talebeleri arasında Ahmed b. Hanbel ve Buhârî; fıkıhtaki hocaları arasında İmam Şâfi bulunur. Bk. Zülfikar Tüccar, "Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/244.

¹²⁷ Örnek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/53.

¹²⁸ Kandemir, "el-Muvatta", 31/417; Leys Suûd Câsim, "İbn Abdülber en-Nemerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/269-270.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903) ve Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923) gibi isimlere atıf yapar.¹²⁹

1.3.3.1.3. Üzerine Yapılan Çalışmalar

el Muğni üzerine yapılmış bazı ihtisarlara İbn Rezîn (ö. 656/1258), İbn Hamdan (ö. 695/1295), İbn Ubeydân (ö. 734/1334), Şemseddin İbn Ramazan (ö. 740/1340), Abdülaziz el- Bağdâdî el-Makdisî'nin (ö. 846/1443) çalışmaları;¹³⁰ haşiyelere ise Muhammed ez-Zerîrânî ve Ahmed el-Kirmânî el-Bağdâdî'nin çalışmaları örnek verilebilir.¹³¹

Abdullah Ömer el-Bârûdî, *el-Berku'l-lemmâ' fîmâ fi'l-Muğni min ittifâk ve'l-iftirâk ve'l-icmâ'* adlı eserinde *el-Muğni*'de ortaya konan ve fukahannın ittifak ve ihtilaf ettiği görüşleri kitap, bâb ve fasıl tasnifiyle bir araya getirmiştir.¹³²

Cilâlî el-Merînî, *el-Kavâidu'l-usulîyye ve tatbikâtuhe'l-fikhiyye 'inde İbn Kudâme fî kitabihî'l-Muğni* adlı iki cilt olan eserinde, İbn Kudâme ve eseriyle ilgili bilgi verdikten sonra kendi eserini genel olarak dört başlıkta toplamıştır. Müellif delillerde, hükümlerde, delaletlerde ve icthadda olmak üzere kavaidleri ve bunların fîrû' örneklerini çeşitli fıkıh usulü eserlerine de yer vererek ele almaktadır.¹³³

Ali b. Said el-Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudame el-fikhiyye fî eşheri'l-mesaili'l-hilâfiyye* adlı eserinin girişinde İbn Kudâme'nin hayatı ve tahsili yanında çeşitli daldaki eserlerine, ilmî konumuna ve onun hakkında ortaya koyulan düşüncelere yer verir.¹³⁴ Gâmidî'nin eseri dört cilt, beş bölümden oluşmaktadır. Gâmidî, birinci bölümde ibadetlerle ilgili bahisleri, ikinci bölümde muamelat bahisleri, üçüncü bölümde aile hukukuyla ilgili bahisleri, dördüncü ve beşinci bölümde ise hadler ve

---

¹²⁹ Abdullah ve Salih Ahmed b. Hanbel'in oğullarıdır. Diğerleri ise onun ashâbı ve görüşlerini derleyen fakihlerdir. Ahmed b. Hanbel'in fikhını nakleden isimler için bk. İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, 1/7.

¹³⁰ İbn Receb, *Zeylu Tabakât*, 4/39; Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 1/204, 2/697; İbn Bedran, *el-Medhal*, 427. İbn Rezîn'in *et-Tehzîb* adlı eserinin iki cilt olduğu ifade edilmektedir.

¹³¹ Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 2/698.

¹³² Abdullah Muhammed el-Bârûdî, *el-Berku'l-lemmâ' fîmâ fi'l-Muğni min ittifâk ve'l-iftirâk ve'l-icmâ'*, (Beyrut: Darü'l-Cenân, 1986/1406), ss. 368; Koca, "İbn Kudâme", 140; Koca, *Selefi Söylem*, 225.

¹³³ Cilâlî el-Merînî, *el-Kavâidu'l-usulîyye ve tatbikâtuhe'l-fikhiyye 'inde İbn Kudâme fî kitabihî'l-Muğni*, (Kahire: Daru İbni Affan, 2002).

¹³⁴ Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudâme*, 1/11-40.

yargıyla ilgili bahisleri ele almaktadır. O, İbn Kudâme'nin görüşleri yanında Hanbelî mezhebi alimleri ve diğer mezhep görüşlerine delilleriyle birlikte yer vermektedir.¹³⁵ Böylece mukayeseli olarak meseleleri ele almaktadır. Gâmidî, Ahmed b. Hanbel'in mezhebine (görüşüne) muvafık veya muhalif olduğu meselelerde İbn Kudâme'nin görüş ve delillerini ele alacağını da dile getirir.¹³⁶

Girişte söylediklerinin aksine Gâmidî, bazen tercih ve görüşleri ele almak yerine kendi düşünceleriyle de meseleleri sonlandırmıştır. Örneğin nikâhtan kastın cima mı akit mi olduğuyula ilgili tartışmayı lafzi bir tartışma görmektedir.¹³⁷ Halbuki nikâhın akit veya cima olduğu kabulü diğer meselelerle ilgili hükümleri de kapsamaktadır. Zina edilmesi ve zinaya bağlı olarak nikâhla ilgili hükümlerin nasıl uygulanacağı, hatta uygulanmayacağı, nikâhtan kastın cima mı akit mi olduğuyula ilgilidir. Gâmidî benzer bir yaklaşımı nafi ile ibadet ile evlenmek arasındaki fazilet tartışmasına da yansıtmıştır. İbn Kudâme'nin İmam Şâfi'yi muhalif olarak çok detaylı bir şekilde ele aldığı bu tartışmayı Gâmidî bir hata olarak görmektedir. O, kişinin niyet etmesi halinde yaptığı işlerin ibadete hamledileceğini düşünmekte,¹³⁸ dolayısıyla nikâh veya ibadetin birbirine üstünlüğünün tartışılmaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bunların yanında Gâmidî'nin İbn Kudâme'nin bazı önemli görüş ve tercihlerini hiç dile getirmediği de görülmektedir. Örneğin o, İbn Kudâme'nin velayette sıra meselesinde mütekaddim Hanbelîlerin ve Ahmed b. Hanbel'in meşhur görüşüne muhalif olmasını ele almamıştır. Gâmidî, benzer bir şekilde İbn Kudâme'nin müt'a nikâhıyla ilgili niyet meselesinde mezhepteki yerleşik görüşe muhalif olmasını da ele almamıştır.

1.3.3.1.4. İçeriği

Belli bir düşünme faaliyeti sonucu ortaya çıkan birikimin tasnife muhtaç hale geldiği bilinmektedir. Ameli hükümleri konulara göre tasnif etme faaliyetinin hicrî ikinci asırda başladığı ifade edilir. Kitap, bâb ve fasıllarla fikhî konu başlıklarının

---

¹³⁵ Örneğin nikâh ile hakikî anlamda cima kast edildiğini *ed-Dürrü'l-Muhtâr*'a atıf yaparak izah etmesi buna bir örnektir. Bk. Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudâme*, 3/10.

¹³⁶ Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudâme*, 1/9.

¹³⁷ Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudâme*, 3/10.

¹³⁸ Gâmidî, *İhtiyaratu İbn Kudâme*, 3/19.

isimlendirildiği görülmektedir. İslâm toplumundaki fıkıh birikimi kısa zamanda, fikhî eserler içerisinde yöntemli bir şekilde kavuşmuştur.¹³⁹

Konuların fûrû' fıkıh kitaplarındaki tertibinde bütün mezhepler ibadet bahislerine öncelik verme konusunda fikir birliği etmişlerdir. İbadetlerin haricindeki konuların tasnifinde ise mezhepler arasında ihtilaflar bulunur ve tasniflerinin mantığı hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır. Hanbelîlerde ibadet konularına öncelik verme dine olan önemle açıklanmış, sonrasında ihtiyaçların derecesine göre bir sıralama takip edilmiştir. Fikhî konuların tasnifi, ibadetten sonra muamelat, ondan sonra aile hukukuyla ilgili konular, cinâyât ve hadler şeklinde devam eder.¹⁴⁰

İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'si de ibadetler, muamelat, münakehat, ukubat şeklinde tasnif edilmiştir. Başlıca kitap başlıkları şu şekilde verilebilir: Taharet, Salât, Cenâiz, Zekat, Siyâm, Hac, Buyû', Rehn, Müflis, Hacr, Sulh, Havâle, Şerike, Vekalet, Âriyet, Gasp, Şuf'a, İcare, Lukata, Vesâyâ, Ferâid, Vedî'a, Nikâh, Sadâk, Velîme, Hul', Talâk, Îlâ, Zihâr, Liân, Radâ', Nafakât, Cirâh, Diyât, Hudûd, Cihâd, Cizye, Eymân, Kadâ, Ekdîye, De'avâ ve Beyyinât, İtk, Tedbîr, Mükâtib.

1.3.3.1.5. Konuların Taksimi

İbn Kudâme *el-Muğni*'de kitap başlıklarını eğer varsa önce bâb, sonra mesele ve daha sonra da fasıllar şeklinde tertip etmiştir. Onun bu tertibinde dikkat çeken husus metne sadık kalmasıdır. Hırakî'nin tertibinde bâb varsa onu doğrudan alır. Daha sonra Hırakî'nin her bir cümlesini mesele başlığı yaparak takdim eder. Meselelerle ilgili olan fikhî konuları fasıllara ayırarak inceler.¹⁴¹ İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'de yer verdiği meselelerle ilgili fasıllar bir hayli kabarıktır. Fûrû' fıkımın hemen hemen temel konularını içine alan bir tertip söz konusudur. Konu ve meselenin bu kadar çok olmasına rağmen eserde tertibin ve tasnifin başarılı olduğu zikredilebilir. *el-Muğni*'nin Kitabı'n-nikâh bölümü Hırakî'nin muhtasarıyla mukayese edildiğinde bunlar göze çarpmaktadır.

¹³⁹ Bilal Aybakan, "Fûrû' Fıkıh Sistematığı Üzerine", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2006), 6.

¹⁴⁰ Aybakan, "Fûrû' Fıkıh Sistematığı Üzerine", 7.

¹⁴¹ İbn Kudâme eserin mukaddimesinde bu hususları dile getirir. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/5-6.

1.3.3.1.6. Meselelerin Ele Alınma Biçimleri

el-Muğnî'de yöntem olarak öne çıkan hususlardan birisi diğer mezheplerin görüşleri ile bunların değerlendirilmesine de yer verilmesidir. Mesela müslüman bir erkeğin zimmi bir kadınla evliliği meselesi bu tespiti destekler niteliktedir. Eğer müslüman erkek zimmi kadınla evlenirse, bu kadını o erkekle kafir olan velisi nikâhlayacaktır. İbn Kudâme öncelikle bu görüşü mezhep içerisinden Kelvezânî'nin dile getirdiğini söyler. Ardından Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin görüşlerinin de böyle olduğunu ifade eder. Bu görüş sahiplerine göre kafir kişi kadının velisi olduğu için onu kafir birisiyle tezvic etmesinde olduğu gibi bu nikâh da sahihtir. Kâdı Ebû Ya'la el-Ferrâ ise hakimden başkasının bu kadını nikâhlayamayacağını söyler. Bu görüşün dayanağı ise Ahmed b. Hanbel'in yahudi ve nasranilerin müslümanlarla akit yapamayacağını söylemiş olmasıdır. İbn Kudâme bu bilgileri aktardıktan sonra birinci görüşün daha doğru olduğunu dile getirir.¹⁴²

İbn Kudâme konu ve meselelere giriş yaparken veya ele alırken çeşitli yöntemler takip eder. Mesela bazen sorular sorarak izahta bulunur. Nikâhta kadının velayet hakkı olmadığını dile getirir, soru sorarak meseleyi açıklar ve kadının kendisini veya başkasını nikâhlaması durumunda, bu nikâhın sahih olmayacağını zikreder.¹⁴³ Hâkimin nikâh akdinin sıhhatine hükmetmesi meselesini de soru sorarak ele alır.¹⁴⁴

İbn Kudâme bazen de savunduğu görüşü söyledikten sonra doğrudan Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine atıf yapar, önce Ahmed b. Hanbel'den gelen, kendi tercihiyle örtüşen görüşü nakleder ve sonra ondan gelen farklı görüşler üzerinde durur. O, bazen de Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşleri nakleder, ardından kendi tercihini belirtir. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetleri diğer mezhep alimlerinin görüşleriyle ortak olarak da dile getirir. Bunun yanında meseleyle ilgili önce diğer mezhep görüşleri, sonra mezhep içi görüşleri verdiği de olur. İbn Kudâme bazen de meseleyi doğrudan muhalif bir görüş üzerinden ele alır. Özellikle mezhep içinde ihtilafın olmadığı durumlarda önce muhalif görüşe, sonra mezhep görüşüne delilleriyle birlikte yer verir.

---

¹⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/378. Benzer bir yaklaşımı kefâet meselesinde de görürüz. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/387 vd.

¹⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/345.

¹⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/346-347.

İbn Kudâme'nin bazen de bir meseleyi doğrudan icmâa yer vererek ele aldığı görülür. Ardından da icmâm dayanaklarını verir. Buna örnek: İbn Kudâme, İbn Münzir'den nakille küçük bakire kızın velisi tarafından evlendirilebileceğine dair icmâ olduğunu aktarır. Babanın küçük kızını ona denk birisiyle evlendirmesi caizdir. *“Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, henüz adetini görmemiş bulunanlardan eğer şüphe ederseniz (iddetlerinin nasıl olacağına tereddüt ederseniz), onların bekleme süresi üç aydır”* ayeti¹⁴⁵ meselenin temel dayanaklarından. İbn Kudâme bu ayete göre adet görmemiş kimsenin fesih veya talak durumunda üç ay bekleyeceğine delalet olduğunu belirtir. Ayrıca Hz. Âişe'nin *“Hz. Peygamber (sav) ben altı yaşında iken benimle evlendi”*¹⁴⁶ sözü ve Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü küçükken Hz. Ömer ile evlendirmesi de meseleyle ilgili delillerdendir.¹⁴⁷

İbn Kudâme'nin meseleleri bütün detay ve durumlarıyla incelediği görülür. Aralarındaki bağlantıları kurarak konuyu ve konuya ait meseleleri bütüncül olarak ele alır. Kanaatimizce kızın ve dulun evliliği meselesini bütün yön ve detaylarıyla ele almaya çalışması bunun tipik bir örneğidir.

---

¹⁴⁵ Talak, 65/4.

¹⁴⁶ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır (b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Menâkıbu'l-Ensâr”, 44 (No. 3894).

¹⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/398-399

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KUDÂME’NİN FIKİH İLMİNDEKİ YERİ

-el-MUĞNÎ’NİN NİKÂH BÖLÜMÜ ÇERÇEVESİNDE-

2.1. İbn Kudâme’nin Tercihleri

Her bir mezhebin hayatın yeni meselelerine karşı çözüm üretmesi, kendisini geliştirmesi ve dönüştürmesi zorunludur. Aksi halde bir mezhebin varlığını devam ettirmesi düşünülemez. İnsanların durum ve ihtiyaçlarının değişmesiyle aynı veya yeni meselelerde ortaya konacak, maslahatı sağlayacak hükümler mezhep alimlerinin icthadî ve fikhî faaliyetlerinin devamlılığını elzem kılar. Böylece bir mezhep içerisinde farklı görüşlerin varlığı ve telif faaliyetinin sürekliliği söz konusu olur. Mezheplerin teşekkül devrinden sonra bir mezhebe mensup alimler tercih ve tahrîc gibi çeşitli yöntemlerle icthadî faaliyetlerde bulunmuştur. İctihad faaliyetinin fûrû‘ fikhî geliştirmek için tahrîc ve tercih gibi değişik şekillerde devam ettiği söylemine bağlı olarak bir anlamda icthad kapısının hiçbir zaman kapanmadığına dikkat çekilir.¹⁴⁸

el-Muğnî’de tercih konusuna geçmeden önce bu terimin mahiyetine dair kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.¹⁴⁹

Tercih, fıkıh usulünde delil, fıkhıta ise ispat vasıtası olarak kullanılır. Deliller ve ispat vasıtasındaki tearuzu gidermenin yanı sıra mezhebe bağlı müftü ve kadıların fetva ve hüküm verirken işlerini kolaylaştırmak gayesiyle aynı mezhep içindeki farklı görüş ve rivayetlerden birini mezhebin resmi görüşü olarak belirlemek için birtakım tercih kuralları işletilmiştir. Ayrıca mezhepler, kendi geleneğine göre birikimlerini değerlendiren birtakım kural ve terimler geliştirmiştir.¹⁵⁰ Kendisine dayanılarak fetva verilen şer‘î hükme veya bir hadise hakkında ortaya konulan çeşitli görüşlerden fetva

---

¹⁴⁸ Bk. Yunus Apaydın, “İctihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/443-444.

¹⁴⁹ Tercih ve tahrîc mezhep içi (fikhî) istidlal yöntemlerindedir. Bk. Eyyüp Said Kaya, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhî İstidlâl*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 29-36 ve 40-42.

¹⁵⁰ Bk. Şükrü Özen, “Tercih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/484 ve 486.

için tercih edilene müftâ bih denir.¹⁵¹ Mezhep içindeki farklı görüş ve rivayetleri değerlendirip tercihte bulunacak alimler zümresine tercih ashabı denmiştir. Tercih ashabı mezhepteki farklı görüş ve rivayetlerden birini diğerine tercih eder. Bunlar, bir mesele hakkında mezhep imamının farklı görüşlerini değişen şartlar, örf ve adete uygun hale getirmeye çalışırlar. Bunun için de birtakım tercih ifadeleri geliştirilmiştir.¹⁵² Bunun yanında, tercih eyleminin akıl yürütme süreci dikkate alındığında yeni bir fikhî önerme üretmekle sonuçlanmayacağı için mezhep içi istidlal yerine onun ön safhası olduğunu iddia etmenin doğru olmadığına dikkat çekilmiştir.¹⁵³ Hanbelî alimi Kelvezânî'nin, farklı görüşler arası tercih faaliyetinde ictihad lafzını kullanması da bu tespiti teyit eder niteliktedir.¹⁵⁴ Öyleyse tercihin pek de küçümsenmeyecek bir faaliyet olduğu söylenmelidir. Nitekim bu bilgilere göre genel anlamda tercihi, basit bir taklit olarak nitelemek doğru olmaz.

Müctehid imamların ifadelerindeki tenakuzu gidermeye yönelik tartışmalar, mezhep birikimi içinden tercihin bir bölümünü teşkil eder.¹⁵⁵ Anlatılan bu durum Hanbelî mezhebinde, mezhep alimlerinin bir meselede Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşleri tercih etmesi hususunda tezahür etmiştir. Mezhebin müftâ bih görüşünü ortaya koymak isteyen Hanbelî uleması, diğer mezheplerde de görüldüğü gibi, mezhebin tarih sahnesine çıkmasından itibaren tercih farklılıklarından dolayı ihtilaf etmiştir. İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'si de bundan müstağni değildir. Kitabı'n-
nikâh çerçevesinde görülmektedir ki İbn Kudâme, Hanbelî fakihlerin ortaya koyduğu mezhebe ait görüşleri irdelemiştir. Hemen her meselede kendi tercihini ortaya koymuş;

---

¹⁵¹ Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/487.

¹⁵² Bk. Esat Kılıçer, "Ashâbü't-Tercih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/471.

¹⁵³ Bk. Kaya, *Fikhî İstidlâl*, 39.

¹⁵⁴ Bk. Mahfûz b. Ahmed Ebu'l-Hattab el-Kelvezânî, *et-Temhîd fî usuli'l-fikh*, thk. Muhammed b. Ali b. İbrahim (Cidde: Darü'l-Medenî, 1406/1985), 4/370.

¹⁵⁵ Bk. Kaya, *Fikhî İstidlâl*, 76-77. Bu bilgi eşliğinde, Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşler mevzusunun diğer mezheplerde de var olduğundan bahsedilebilir/bahsedilmelidir. Farklı görüşlerin birçok sebebi vardır (ayrıca zikretmeyeceğiz). Mesela Sem'ânî Şâfiî'nin bir meselede aynı anda çok görüşü olan bir müctehid olduğunu söyler (Sem'ânî akabinde bunun bir tenakuz olmadığını zikreder ve bir kimsenin aynı anda hem haram hem caiz hükmünü itikat edinmeyeceğine dikkat çeker). Bk. Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Semânî, *Kavâtiu'l-Edille fî'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1999), 2/326 vd. Şâfiî'den sonra ashabı, Şâfiî'nin farklı görüşleri üzerine önemli bir mesai harcamışlardır. Hatta onun mezhebi seyahatleri ve ilmi çevrenin etkisiyle kadim ve cedid şeklinde incelenmektedir. Şâfiî alimler bazen onun kadim mezhebine ait görüşlerini tercih etmiştir. Bk. Yunus Araz, *İmam Şâfiî'nin Seyahatleri ve Fıkıh Anlayışındaki Değişim*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 148 vd. Öyleyse mezhep içi tercih birikimi, farklılığı ve usulü diğer mezheplerde de vardır. Ebû Zehrâ da bu tür ihtilafın her mezhepte olduğuna dikkat çeker. Bk. Ebû Zehrâ, *Ahmed b. Hanbel*, 206.

mezhebin müftâ bih görüşünü açıklamıştır. İbn Kudâme bunu yaparken mezhep eserlerinin çeşitli tercih kavramlarını kullanmıştır.

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşlerden birini tercih ederken çeşitli unsurları dikkate alır. Çoğunluğun görüşü, ayetlerdeki hükümler, örf, maslahat, hadisler ve geçmiş tatbikat (özellikle sahabede) Ahmed b. Hanbel'in farklı görüşlerinden birini tercih etmede etkili unsurlardan bazılarıdır. Nitekim o, tercih lafızlarını kullandığında bu unsurları sık sık dile getirir. Bu unsurların tercihte öne sürülmesi, tercihin basit bir taklitten uzak olduğunu ve tercih ehli de olsa bir fakihin fikhî mesai ürettiğini gösterir. Mesela Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre kefâet nikâhta sıhhat şartlarındandır. Bu görüşü destekleyen nakiller vardır. İbn Kudâme bu görüşü üstünlüğün takva ile olması (ayet), fakihlerin genelinin aksi kanaat belirtmesi, hem Hz. Peygamber'in yaşamında ve tatbikatında hem de sahabe neslinde karşılığı olmaması gibi delilleri ileri sürerek tercih etmez. Nitekim o, örnek olarak Hz. Peygamber'in âzatlısı Zeyd b. Harise'yi amcasının kızı Zeynep ile evlendirmesini zikreder.¹⁵⁶

İbn Kudâme tercihlerini bazen de diğer mezhep alimlerini muhalif alarak ele alır. Velayet hakkı ile ilgili bir meselede bunun izlerini görmek mümkündür. İmam Şâfîî, evladın annesini evlendirmekten kaçınabileceğini dikkate alarak evlendirme velayeti sırasında oğula ayrı bir önem atfeder, onu farklı bir sınıfa alır. Nitekim Şâfîî'ye göre evlendirme velayetinde önce baba, sonra dede gelmektedir. İbn Kudâme ise bu görüşe muhalif olarak konuyu kendi mezhebi açısından değerlendirir, gelen rivayetleri öne sürerek tercihinin üstünlüğünü ortaya koyar.¹⁵⁷

Tercihe konu olan diğer bir durum delillerin tearuz halidir. İbn Kudâme'nin bu duruma da bir mesai harcadığı, tercih sebebini ispatlama çabasına girdiği görülür. O, tearuz halinde delilleri cem' edebildiği gibi tercihe de başvurmuştur.

---

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/388-390. İbn Kudâme bazen de Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşler arasında tercihte bulunmaz. Örneğin evlenmeye ilgili ele alınan şehveti olmayanlar hakkında ortak bir yargı yoktur, iki farklı görüş vardır. İbn Kudâme *el-Muğnî*'de bu gruptakileri hastalık veya yaşlılık gibi şehveti olmayan kimseler olarak açıklar. Bu kişiler için iki vecih vardır. İlkine göre bu kimselerin nikâhlanması müstehabtır. Diğer veche göre ise onlar evlenmemeli, bekar kalmalıdır. Çünkü böyle bir nikâhla evliliğin maslahatları gerçekleşmez, bu kimsenin eşi de zor duruma düşer. Böylece İbn Kudâme bu meselede net bir tercih yapmamış, meselenin hükmünü mutlak bırakmıştır. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/343.

¹⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/357-363.

İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'de mezhep içindeki farklı görüşlere yer verdiği ve bunları tahlile tabi tuttuğu görülür. Fasit nikâhta mehrin gerekip gerekmediği meselesi bu bağlamda örnek verilebilir. Ahmed b. Hanbel, mehr-i mislin vacip olarak kadının hakkı olduğunu "ima" etmiştir. Çünkü kölenin efendisinin izni olmadan evlendiğinde "bir şey" verdiğini söylemiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel'den fasit nikâhta mehrin müsemma olduğuna dair görüş de gelmiştir. Kadınla birliktelik gerçekleşmesi durumunda "bir şey" alacağını belirten hadis bu görüşün delilidir. Hz. Peygamber'in kadınla birlikte olma ile kadının mehir hakkı elde ettiğini söylediğini, yani birlikteliğin gerçekleşmesi ile mehri emrettiğini hatırlatır. Birliktelik ise mehr-i misli gerektirir ancak dokunmadan boşamış olsaydı "bir şey" almaya hakkı olmazdı.¹⁵⁸

İbn Kudâme'nin tercihleri başlığında sunduğumuz bu giriş bilgilerinden sonra değindiğimiz bu hususları başlıklar halinde ele alacağız. Bu alt başlıklarda, İbn Kudâme'nin tercihlerini yeri geldikçe diğer Hanbelî fakihlerin eserleri ile mukayese edeceğiz.

2.1.1. Tercih Lafızları ve Delalet Ettiği Anlamlar

Hanbelî mezhebinde ele alınan konulardan birisi Ahmed b. Hanbel'in şer'î bir hüküm hakkında sarf ettiği kavramın delalet derecesidir. Merdâvî, Ahmed b. Hanbel'in kullandığı kelimenin başka bir anlam ihtimali bulunmayacak şekilde hükümde sarih, başkasına ihtimali olmakla birlikte zahir veya birbirine denk iki ve daha fazla anlama ihtimali olabileceğini söyler.¹⁵⁹ Mezhep imamının kullandığı kavramların bu şekildeki delalet dereceleri ile ilgili ihtilaflar tahrîm, kerahet, nedb, ibaha ve vücub gibi şer'î hükümler konusunda tezahür eder. Şer'î hükümlerle ilgili bu kavramların hangi anlama geleceği hususunda en önemli unsur karinedir. İbn Hamdân, karineler vücuba delalet ederse en uygun olanın karinenin delalet ettiği anlama yorumlanması olduğunu söyler.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/352-353.

¹⁵⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/240.

¹⁶⁰ İbn Hamdan, *Sıfatü'l-fetvâ*, 93; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Müflih, *el-Fürû' ve tashihi'l-fürû'*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003), 1/45; Koca, *Selefi Söylem*, 212-214.

Hadislerle iştigal eden ve bir muhaddis olan Ahmed b. Hanbel, birbiriyle çelişen hadisler ve sahabe görüşleri ile karşılaşmış olabilir veya bir konu hakkında daha kuvvetli bir delil bulmasından dolayı görüşünü değiştirmiş olabilir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel'den bir mesele hakkında farklı görüşler nakledildiği görülür.¹⁶¹ Böyle bir durumda tercih kuralları işletilir; ilk olarak imkân nispetinde yapmak için iki rivayetle de amel edilir. Âm hassa, mutlak mukayyede hamledilerek her iki delille de amel edilmeye çalışılır.¹⁶² Cem' yapmanın mümkün olmadığı durumda tarihler esas alınır. Tarihlerin bilinmesiyle sonradan gelen rivayetin/görüşün imamın mezhebi olduğu anlaşılır. Tarih bilinemezse kitap, sünnet, icmâ, eser veya imamın maksat ve kavaidi gibi ilkelere göre iki görüşten en yakın olana göre onun mezhebi seçilir. Eğer onun hangisinden rücu ettiği bilinmiyorsa vakfa hamledilir.¹⁶³ Eğer Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden birinin tarihi bilinip diğeri bilinmez ise ikisi de tarihleri bilinmiyor gibi hükmedilir veya vakfa da hamledilir.¹⁶⁴

el-Muğni'de İbn Kudâme'nin meselelerle ilgili çeşitli lafızlarla görüş belirttiği veya başka görüşleri açıkladığı görülmektedir. Nitekim bunlar mezhebe özgü kavramlardır. Hatta öyle ki mütekaddim ile müteahhir arasında bu kavramlardan bazısına yüklenen anlamlarda veya kullanımlarında farklılık görülebilmektedir.¹⁶⁵ Bunların bilinmesi *el-Muğni* özelinde İbn Kudâme'nin mezhep içi fikhî mesaisinin

---

¹⁶¹ Bazen sahabeden gelen farklı kavilleri tercih edecek neden olmadığı için Ahmed b. Hanbel'den iki görüş nakledilir. Bk. İbn Kayyim, *İ'lâm*, 1/25.

¹⁶² İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ*, 85-86; Şemseddin İbn Müflih, *Tashih*, 1/40-41.

¹⁶³ Gerçekte imamın görüşü birdir ancak rücu ettiği görüşü bilinmemektedir. Bk. Ebû Zehra, *Ahmed b. Hanbel*, 221.

¹⁶⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/242-243. Koca, *Selefi Söylem*, 214-215.

¹⁶⁵ Diğer mezhep alimleri gibi Hanbelîler de meselelerle ilgili hüküm vermede titiz bir mesai harcamışlardır. İlimsiz söz sahibi olmak (konuşmak) İslâmî eserlerde (İslâm'da) reddedilen bir husustur. Haram ve helal lafızlarının kullanımında büyük bir titizlik ilk dönemlerden itibaren kendisini gösterir. Bundan dolayı nasların haram-helal belirttiği hükümlerin dışında alimlerin bunları kast etmek için çeşitli ifadeler geliştirdiği görülür. Misal olarak Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed gibi imamların tahrir lafzını mutlak olarak kullanmaktan kaçındığına dikkat çekilmektedir. Bu sebeple onlar kerahet lafzını mutlaklaştırmışlardır. Haram ve helalin mutlak mübeyyini Allah ve Rasulü olduğu için üzerlerinden büyük bir sorumluluğu kaldırmamanın gayretinde olmuşlardır. Müteahhirinin çoğunun bu incelemeleri kavrayamamasından dolayı hem imamları hem de şeriat karşısında hata ettiklerine dikkat çekilir. Bu bilgilerin detayı için Bk. İbn Kayyim, *İ'lâm*, 1/31-35. İbn Kayyim ilgili sayfaların devamında müftinin yapması gerekenlere ve ifta ile ilgili şartlara yer verir. İbn Hamdân da farklı üslup ve bilgilerle benzer şeylere dikkat çeker. Bk. İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ*, 104-112. Merdâvî İbn Hamdân'ın "müfti ve müsteftinin edepi" babını müftinin eserlerdeki kusurları bilmek için koyduğunu belirtir. Böylece müfti nakledilenler karşısında nasıl tasarrufta bulunacağını bilir. Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/266-267. Ahmed b. Hanbel'den söz ve görüşler özelinde mekruh-haram tartışmasına örnek için tezin "Çoğunluğun Görüşünü Tercih" başlığına bakınız.

daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Hanbelî mezhebine ait, *el-Muğni*'nin Kitabı'n-
nikâh bölümünde tespit edebildiğimiz bazı kavramlar şunlardır:

“Nas/Anh (عنه/نص)”: “Nas” ve “anh” kabilinden -doğrudan- Ahmed b. Hanbel'e izafe edilen görüşlerdir.¹⁶⁶

“el-Vecih (الوجه)”: Kurallarından, imasından, delilinden, talilinden veya kelâmının siyakından alınmak şartıyla Ahmed b. Hanbel'in ashabının sözü veya tahrîci anlamına gelir.¹⁶⁷

“es-Sahih/el-esah/el-Meşhur/ez-Zahir/el-Azhar (المشهور/اصح/الصحيح/الظاهر/الاطهر)”: Bu kavramlar Ahmed b. Hanbel ve ashabından bazılarına ait görüşler için kullanılır.¹⁶⁸ Bu kabilden başka kavramlar da vardır.

“Vechân (فيها وجهان)”: İki görüş hakkında da “nas” bulunmadığı irade edilir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel'in net bir görüşü olmadığı anlamına gelir. İki görüşten “daha sahih veya tercihe şayan” olan ile amel edilir. Bu kabildeki görüşlerin tarihinin bilinmesi veya iki görüşün aynı anda vaki olmaları birbirine denk görülür.¹⁶⁹

“Rivayetan (فيها روايتان)”: Biri “nas” diğeri “ima” üzere olan veya Ahmed b. Hanbel'e ait başka bir “nastan” tahrîc edilen görüşler için kullanılır.¹⁷⁰ Yalnız “rivayet” kavramı ise “nas”, “ima” veya ashabın ihtilaf ettiği meselede ashaptan tahrîc ile gerçekleşir.¹⁷¹ “İma (أوماً)” kabilinden ona “işaret etti”, “kelâmı delalet eder” gibi lafızlar da imamın görüşü anlamına gelir.¹⁷²

“Kavlân/Kavleyn (القولان)”: Meseleyle ilgili Ahmed b. Hanbel'in iki “nassı” olduğu veya birisi hakkında “nas”, diğeri hakkında “iması” olduğu anlamına gelir.¹⁷³

---

¹⁶⁶ Mecdüddîn Abdusselam b. Teymiyye, *el-Müsevvede fi usuli'l-fikh*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Darü'l-kitabi'l-arabî, ts.) 532. *el-Müsevvede*'nin dede-baba-torun şeklinde birkaç fakihin elinden geçtiği zikredilir. Bk. Ferhat Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/397.

¹⁶⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/256.

¹⁶⁸ İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ*, 113-114; Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/266; bu kabilden bilgiler için ayrıca bk. İshak b. Mansur b. İbrahim Ebû Yakup el-Merrûzî, *Mesâilu imam Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Rahaveyh*, (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: İmadetu'l-bahsi'l-ilmî, 1425/2002), 1/101-109.

¹⁶⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/257.

¹⁷⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/257.

¹⁷¹ İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ*, 114.

¹⁷² Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/241.

¹⁷³ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/257.

“İhtimal (احتمال)”: Kendisine muhalefet eden veya müsavi bir delil olmasına nispeten tercih edilen delil için kullanılır.¹⁷⁴ İhtimal kavramıyla rivayetlerin zayıflığına işaret edildiği ifade edilir.¹⁷⁵ “İhtimallerin” sayısının az olduğu nitekim yalnızca bazı Hanbelîlerin kullandığı ifade edilmiştir. Merdâvî, Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ ve Kelvezânî¹⁷⁶ için “ihtimal” kavramını en çok kullanan kimseler olarak zikreder. O, bazen de İbn Kudâme’nin kullandığını aktarır.¹⁷⁷

“Tahrîc (التخریج)”: Bir meselenin hükmünü ona benzeyene nakletmektir. Böylece iki mesele eşit hale getirilir. “Tahrîc” ve “ihtimal” mana anlaşılardan gerçekleşmez. Ayrıca tahrîcin ihtimal manasında olduğu da zikredilir.¹⁷⁸

el-Kavlu-kavil (القول): “Vechi”, “ihtimali”, “rivayeti”ve “tahrîci” kapsar. Bu bağlamda “kavlin” daha geniş bir kullanımı olduğu söylenmelidir. Mesela Merdâvî de buna dikkat çeker. O, mütekaddim ulemanın “kavli” çok kullandığını ancak bu ıstılahın değiştiğini ifade eder. Hatta İbn Kudâme’nin kavlin yanında ihtimal ve tahrîc ile dahi rivayeti kast etmiş olabileceğini dile getirir.¹⁷⁹

Kîle (قيل): Bu kavramla söz konusu görüşün imamdan ima, vech, tahrîc veya ihtimal yoluyla rivayet edildiği anlamına gelir.¹⁸⁰

Lâ yu‘cibunî (لا يعجبني): Ahmed b. Hanbel’in bu ifadesinden tahrîm ve kerahet hükmü anlaşılır. Mezhep uleması imamın bu sözünün kerahet mi ve tahrîm mi belirttiği konusunda ikiye ayrılmışlardır. Mesela Hallâl ve talebesi Gulâm ile İbn Hâmid gibi alimler bunun tahrîm belirttiğini tercih etmişlerdir.¹⁸¹

Bu kavramlara ek olarak İbn Kudâme bazen de “sahih” kavramına indî ifadesini ekler (es-Sahihu indî/الصحيح عندي).¹⁸² Böylece doğrudan kendi tercih ettiği görüşü belirtir.¹⁸³

¹⁷⁴ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 140; Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/6.

¹⁷⁵ Bk. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 21.

¹⁷⁶ Örnek için bk. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381.

¹⁷⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/6. Örnek olarak bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/350.

¹⁷⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/6.

¹⁷⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/6-7.

¹⁸⁰ İbn Hamdân, *Sıfatü'l-fetvâ*, 114.

¹⁸¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 12/248; “Lâ ekrahu/lâ yu‘cibunî” ifadesinin haram belirttiğine İbn Kayyim de dikkat çeker. İbn Kayyim, *İ‘lâm*, 1/32-33.

¹⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/381.

¹⁸³ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/8.

2.1.2. Deliller Arası Tearuz Durumunda Tercih

Deliller arası tercih ve usulü, fıkıh usulü eserlerinde genişçe ele alınmıştır. Fıkıh usulü eserlerinde deliller arası tearuz¹⁸⁴ halinde cem‘, nesih, tercih, tevakkuf gibi kuralların işletildiği zikredilir. İbn Kudâme de *el-Muğni*’de bu kurallara başvurmuş, bazen cem‘¹⁸⁵ bazen tercih gibi yöntemler kullanmıştır. İbn Kudâme tearuz eden deliller arasında tercihte bulunurken nasları, çoğunluğun görüşünü ve mezhep birikimini dikkate alır. İbn Kudâme, bir yandan naslardan delil getirerek tercihini kuvvetlendirir, diğer yandan da Ahmed b. Hanbel’in verdiği hükümlere, ona sorulan sorulara verdiği cevaplara ve onun hadisler hakkındaki değerlendirmelerine başvurur. Ayrıca o, kendisinin veya muhalifinin naklettiği hadislerin ravisinin güvenilirliği ve sıhhatiyle ilgili bilgi de verir. Bu hususa mecusilerle evlilik meselesi örnek verilebilir.

İbn Kudâme mecusilerin kitabı olmadığını, dolayısıyla kestiklerinin de kadınlarıyla nikâhın da helal olmadığını söyler. Ahmed b. Hanbel’den bununla ilgili “nas” gelmiştir. İbn Kudâme fakihlerden Ebû Sevr dışında mecusi ile evliliği mubah kabul eden olmadığını ifade eder. Ebû Sevr’in dayanağı ise Hz. Peygamber’in “*Onlara ehli kitap gibi muamele edin*”¹⁸⁶ hadisi ve ashaptan Huzeyfe b. Yemân’ın mecusi biri ile evlendiğini belirten rivayettir. Ayrıca onlar cizye ile ikamet etmeleri yönüyle de yahudi ve hristiyanlara benzemektedirler.

İbn Kudâme, bunlara karşılık “*Müşriklerle evlenmeyin*”¹⁸⁷ ve “*Kafirler müminlere helal değildir... kafirlerin nikâhını tutmayın*”¹⁸⁸ ayetini delil olarak aktarır. O, bu ayetleri aktarıp ehli kitap ile evlilik için ruhsat verildiğini, onların dışındakilerin ise umum üzere kalması gerektiğini zikreder çünkü mecusinin bir kitabı olduğu sabit değildir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, kendisine sorulan soruya cevaben bu taifenin bir kitabının olmadığını ifade etmiştir. İbn Kudâme, Ebû Sevr’in delil getirdiği hadisin ise; Ebû Sevr’in dediğinin tam aksine onların kitabının olmadığına delil olduğunu

---

¹⁸⁴ Bazı fakihler buna tenakuz da der. Tearuzun gerçekleşme biçimleri ve şekilleri için bk. Şükrü Özen, “Tearuz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/208-209.

¹⁸⁵ İbn Kudâme’nin hadisleri cem‘ ederek hükme vardığını görmek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/43-44.

¹⁸⁶ Malik b. Enes, *el-Muvatta*’, thk. Muhammed Mustafa el-A‘zamî (Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan, 1425/2004), “Zekât”, 968.

¹⁸⁷ Bakara, 2/221.

¹⁸⁸ Mümtehine, 60/10.

söyler çünkü hadiste geçen ‘ehli kitabın hükmü’ ifadesinden onların kitabının olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hadis; nikâh ve kestikleri hakkında ehli kitabın hükümlerinin mecusilere uygulanmasını bildirmemekte, cizye ve yaşamları hususunda onların ehli kitaba denk olabileceklerine delalet etmektedir. İbn Kudâme, Ebû Sevr’in delil olarak kullandığı Huzeyfe b. Yemân’ın mecusi ile evlendiği rivayetinin sabit olmadığını ve Ahmed b. Hanbel’in bu rivayeti zayıf gördüğünü söylemektedir. Bunun yanında Ebû Vâil, Huzeyfe’nin yahudi bir kadınla evlendiğini söylüyor ki Ebû Vâil, Huzeyfe’nin mecusiyle evlendiğini söyleyen kimseden daha sikadır. İbn Sîrîn ise Huzeyfe’nin nasrani bir kadınla evlendiğini söylemektedir. Öyleyse Huzeyfe’nin nasrani, mecusi ve yahudi biriyle evlendiğine dair üç rivayet gelmiştir. Böyle bir durumda İbn Kudâme, hadisler arasındaki tearuzun ancak tercihle giderileceğini zikreder. İbn Kudâme, Huzeyfe hakkında muhtelif hadislerin varlığı sabit olduktan sonra kitaba ve alimlerin genelinin görüşüne muhalif olan, mecusi biriyle evlilik rivayetini delil göstermenin caiz olmadığını zikreder.

2.1.3. Mezhep İçi Tercihleri

Tercih bahsine girişte İbn Kudâme’nin tercih yöntemiyle ilgili genel bilgiler verilmişti. Bu bahiste onun mezhep içi tercih faaliyeti, diğer Hanbelî fakihlerin eserleriyle mukayese edilecektir. Böylece onun, tercihte dikkate aldığı unsurlar ve bu unsurlara yaklaşımı ortaya konacaktır.

İbn Kudâme’nin mezhep içi tercihlerinde nasları dikkate aldığı, naslar arası bağlantı kurduğu ve örfe önem attığı görülür. Kanaatimizce bu hususların hepsini birden ortaya koyacak en iyi örnek nikâh kavramının hakikî ve mecaz anlamına göre taşıdığı anlam meselesidir. Nitekim hakikî anlamda kullanıldığında nikâh kelimesi ile bazı fakihlere göre cima kastedilirken bazılarında göre ise akit kastedilmektedir.

İbn Kudâme nikâhı “nikâh lafzı mutlak olarak kullanıldığında, aksine bir delil olmadıkça, evlilik akdi anlamına gelir”¹⁸⁹ şeklinde tanımlar. Daha sonra nikâh kavramıyla ilgili üç farklı görüşe yer verir. Yer verdiği görüşler ve delilleri şu şekildedir:¹⁹⁰

”النِّكَاحُ فِي الشَّرْعِ: هُوَ عَقْدُ التَّزْوِيجِ، فَعِنْدَ إِطْلَاقِ لَفْظِهِ يَنْصَرَفُ إِلَيْهِ، مَا لَمْ يَصْرَفْهُ عَنْهُ دَلِيلٌ“¹⁸⁹

¹⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/339-340.

- Nikâhın hakikî anlamda hem akit hem de cima için kullanılmasıdır. Kâdı Ebû Ya‘la el-Ferrâ, bunu asla daha benzer (uygun) bulur. Bu görüşe göre “*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın*”¹⁹¹ ayeti esas alınmıştır. Ayette geçen nikâh kavramının kapsamına (babanın nikâhı ve) babanın ciması da girer.
- Diğer bir görüşe göre nikâhtan maksat hakikî anlamında cima, mecazî anlamında akittir. İbn Kudâme; bu görüşün dayanağını dilcilerin kullandığı sözlere bağlar.
- Nikâh ile hakikî anlamda akit, mecazî anlamda cima kastedilir. İbn Kudâme bunu tercih eder. O, delillerini kitap, sünnet ve örf ehlinin lisanındaki kullanıma dayandırır.

İbn Kudâme kendi tercihinin üstünlüğünü nikâh kavramının Kuran’da bir yer dışında¹⁹² cima anlamında kullanılmadığıyla ifade eder.¹⁹³ Bu ayetle birlikte Hz. Peygamber’den nakil olunan “*Ben nikâhtan doğdum, gayrı meşru bir şeyden (zinadan) değil*”¹⁹⁴ hadisini aktarır.¹⁹⁵ Böylece o, zina ile nikâhı birbirinden ayıran unsurun akdin varlığı olduğuna dikkat çeker. Nitekim hem zinada hem nikâhta cima vardır, zina ile nikâhı birbirinden ayıran şey ise akittir.

İbn Kudâme kitap ve sünnet ile ilgili naklinden sonra nikâh kavramının örfteki kullanımına yer verir. O, nikâhın mecazî anlamda akit için kullanıldığını savunanlara¹⁹⁶ cevaben “nikâhın gerçekleşmesi akitte mecaz olarak takdir edilseydi, örfte bunun bir ismi olurdu (تَمَّ لَوْ قَدَّرَ كَوْنُهُ مَجَازًا فِي الْعَقْدِ لَكَانَ اسْمًا عُرْفِيًّا)” der.¹⁹⁷ İbn Kudâme, nikâhın müşterek ve mutlak iki lafızdan oluştuğu için hakikî anlamında kullanılarak gerçekleşen bir akit olduğunu kitap, sünnet ve (kavlî) örfteki meşhur

¹⁹¹ Nisa 4/22.

¹⁹² Kadının başka biriyle evlenme veya birlikteliğini belirten “حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ” ayetidir. Bk. Bakara, 2/230.

¹⁹³ Nikâhın akit mi cima mı olduğuyla ilgili detaylı açıklamalar için bk. Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmet ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an-Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil*, (Beyrut: Darü’l-Kitabil-Arabî, 1407/1986), 3/212 ve 3/548; Muhammed Ahmet b. Ebî Sehl Şemsü’l-eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Darü’l-Marife,), 4/192. Hanefilerdeki bu yaklaşımın bazı Hanbelî çevrelerce de dile getirildiği görülmektedir.

¹⁹⁴ Bk. Ebû Bekir el-Beyhâkî, *es-Sünenü’l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), “Kitabu’n-nikâh”, 7/307 (No. 14076-14077).

¹⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/339.

¹⁹⁶ Örnek için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/192. Yani müellifin buradaki hedefinde mezhep içi ve diğer mezheplerden kimseler olabilir.

¹⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/340.

kullanıma bağlayarak savunmaktadır. İbn Kudâme'nin örfteki kullanımdan kastı, müslümanların hayatlarında nikâh kelimesini hakikî anlamda akit için kullanmaları olmalıdır. Mesela buna kız alıp verme örnek verilebilir. Taraflar kız alıp verme esnasında icap ve kabul ile, nikâhın hakikî anlamda akit olduğunu kastederler. Nitekim nikâh akdi esnasında kullanılan lafızlarla cima kastedilmez.

İbn Kudâme'nin kendisini muhalif alarak görüşlerine yer verdiği Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ şerhinde, nikâhın hakikî anlamının cima, mecazî anlamının ise akit olduğunu söyler. İbn Kudâme ise nikâhın hakikî anlamında akit olduğunu savunmuştu. Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Hz. Âişe'den bir rivayet aktarır ve dildeki kullanımın örneklerine yer vererek nikâh kavramıyla hakikatte cima kast edildiğini ortaya koyar. O, savunduğu görüş için “*Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir*” (Nûr, 3) ayetini delil getirir. Kâdı, bu ayetteki muradın cimanın varlığı olduğunu belirtir. Nitekim zina, nikâhla gerçekleşmez. Bunları ortaya koyduktan sonra o, Hz. Peygamber'in (s) zinadan değil de nikâhtan doğduğunu belirttiği hadisi nakleder. Bu hadisten muradın ise haram olan bir cima değil, mübah olan bir cima olduğunu dile getirir.¹⁹⁸ Buna göre İbn Kudâme ile Kâdı Ebû Ya'lâ'nın aynı hadisleri farklı şekilde yorumladığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in bu hadisinde İbn Kudâme nikâhın hakikî anlamında akit için kullanıldığını savunurken, Kâdı ise cima için kullanıldığını savunmaktadır.

İbn Kudâme'den önce -incelemeye tabi tuttuğumuz eserlerde- Kâdı Ebû Ya'lâ dışındaki diğer müelliflerin meseleyle ilgili görüşlerine rastlanmamıştır. Hâşimî'nin *Kitabu'l-irşâd*'ı, İbnü'l-Bennâ'nın *Kitabu'l-mukni*'i ve Kelvezânî'nin *el-Hidaye*'si bunlardandır. Mesela İbnü'l-Bennâ *Kitabu'n-nikâha*, nikâhın inikad şartlarıyla; Kelvezânî ise nikâhın hükmüyle başlamıştır.¹⁹⁹ İlgili bölümün ilerleyen bahislerinde de adı geçen müelliflerin bu meseledeki görüşlerine rastlanmamıştır. Ancak, İbn Kudâme *el-Muğni*'de kendi savunduğu görüşü muhalif görüş üzerinden ele alırken bir grubu “diğerleri”²⁰⁰ diye zikretmektedir. Buna göre ondan önceki Hanbelî müellifleri

---

¹⁹⁸ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/1-3.

¹⁹⁹ Kelvezânî, *el-Hidaye*, 381; İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/880.

²⁰⁰ Bu kullanıma *Kitabu'n-nikâh* bölümünün başka bir yerinde rastlanılmamıştır. “الآخرون” lafzıyla doğrudan kimi kast ettiğini tespit edemedik.

meseyle ilgili görüş belirtmiştir. *el-Muğni*'den sonra telif edilmiş Zerkeşî ve Merdâvî'nin eserlerinde, meseyle ilgili İbn Kudâme'den önceki alimlerin görüşlerine dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Mesela Merdâvî, Kelvezânî'nin meseyle ilgili görüşünü *el-İntisâr* adlı eserinde zikrettiğini aktarır.²⁰¹ Yani bu alimler farklı eserlerinde meseyle ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Aşağıda görüleceği üzere İbn Kudâme, *et-Ta'lik*'indeki tercihinin göre Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbnü'l-Bennâ gibi alimlerle ortak görüştedir.²⁰²

Zerkeşî, meseleyi öncelikle Arap dilindeki kullanım açısından ele alır. Nikâh kavramının Araplar arasında cima kastıyla kullanıldığını dalcilerin örnekleriyle sunar. Nikâh kavramının şer'edeki kullanımını için Zerkeşî de İbn Kudâme gibi meseyle ilgili üç farklı görüşe yer verir. Birinci görüş: Nikâh hakikî anlamda akit, mecaz anlamda cima için kullanılır: Zerkeşî, Kâdı Ebû Ya'la el-Ferrâ (*et-Ta'lik*'inde)²⁰³, İbn Akîl, İbnü'l-Bennâ ve İbn Kudâme'nin bu görüşü tercih ettiğini zikreder. İkinci görüş: Nikâh kavramı hakikî anlamda hem cima hem de akit için kullanılır: Zerkeşî, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın *el-Mücerred* adlı eserinde bu görüşü dile getirdiğini nakleder. "Babalarınızın nikâhladığını nikâhlamayın" ayeti buna delil olarak kullanılmıştır. Üçüncü görüş: Nikâh kavramı hakikî anlamında cima, mecazî anlamında akit için kullanılır: Kelvezânî ve diğer bir görüşünde Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ bunu zikretmiştir. Zerkeşî, İbn Kudâme gibi, bu görüşü dalcilerin sözlerine dayandırır. *Şerhu'z-Zerkeşî*'de dikkate değer bir husus, Zerkeşî'nin mesele hakkında herhangi bir nakil bulunmadığını (والأصل عدم النقل) ifade etmesidir. Böylece o, tercihten çok mezhepteki genel görüşleri aktarmaktadır.²⁰⁴ Bunun yanında Zerkeşî ile İbn Kudâme arasında Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşüne yer verme, meseleyi ele alma ve aktarılan bilgiler/ibareler yönünden benzerlikler göze çarpmaktadır. Meseleyi ele alırken Zerkeşî'nin İbn Kudâme'den yararlandığı görülmektedir; görüşüne yer verdiği alimler arasında İbn Kudâme'nin bulunması bunu teyit eder niteliktedir.

---

²⁰¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/4. *el-İntisâr* diğer adıyla *el-Hilafu'l-kebir* olarak bilinir.

²⁰² Zikri geçen müelliflerin diğer eserlerine ulaşamadığımız için ilgili meseledeki görüşlerini doğrudan takdim edemiyoruz.

²⁰³ Bu bilgiye göre İbn Kudâme ile Kâdı Ebû Ya'lâ ortak görüştedir ancak İbn Kudâme Kâdı'nın diğer eserlerdeki görüşlerini dikkate alarak onu eleştiriye tabi tutmuş, ona muhalefet etmişti.

²⁰⁴ Zerkeşî, *Şerh*, 5/3-5.

Merdâvî, İbn Kudâme gibi “nikâh kavramının hakikî anlamında akit, mecaz anlamında cima kast edilen evlilik akdi” olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Merdâvî savunduğu görüşü tercih eden alimlerden ilk olarak İbn Kudâme'nin ismini nakleder.²⁰⁵ Merdâvî İbn Kudâme'den önceki fakihlerden İbn Akîl, İbnü'l-Bennâ ve Kâdı Ebû Ya'lâ'nın (*et-Ta'lik*'inde) da bu görüşte olduklarını zikreder ancak başta Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ *Ahkamu'l-Kuran, Umde* ve *Şerhu'l-Hırakî* gibi diğer birçok eserinde; Kelvezânî ve Kâdı'nın oğlu İbn Ebî Ya'lâ gibi alimler dilcilerin görüşlerine dayanarak nikâhın hakikî anlamda cima, mecazî anlamda akit olarak kullanıldığını dile getirmiştir. Ayrıca Merdâvî'nin aktardığına göre Ahmed b. Hanbel'in nikâhın hem akit hem cima anlamında hakikat olarak kullanıldığını dair görüşü bulunmaktadır. Bunun daha meşhur olduğu ve mezhep usulüne daha uygun olduğu da dile getirilmiştir.²⁰⁶ Ancak bu üç görüş içerisinde Merdâvî, İbn Kudâme doğrultusunda tercih yapmaktadır. O, bunu “sahih” olarak nitelerken kullandığı delil ve bilgiler ile de *el-Muğni*'yi takip eder. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşüne yer vermeleri de Merdâvî ve İbn Kudâme arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır.

Bu meselede Merdâvî'nin mezhebin râcih görüşünü belirtirken doğrudan İbn Kudâme'yi esas alması; İbn Kudâme'nin tercihlerinin Hanbelî alimlerin mezhep içi tercihleri üzerinde etkisini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Meseleyi kısa bir biçimde ele alan İbn Müflih (ö. 884/1479), Haccâvî (ö. 968/1560) ve Buhûtî de (ö. 1051/1641) Merdâvî ve İbn Kudâme gibi tercih belirtmiş; nikâhın hakikî anlamında akit, mecazî anlamında ise cima için kullanıldığını dile getirmiştir.²⁰⁷

Müctehid imamların ifadelerindeki tenakuzu gidermenin mezhep içi tercihin bir kısmı olduğuna dikkat çekilmişti. Bir meseleyle ilgili imamdan farklı görüşler gelmiş, buna bağlı olarak mezhep alimleri farklı tercihlerde bulunmuş olabilir. Mezhep içindeki bu istidlal faaliyetinde mezhep imamının görüşlerinin hangi lafızlarla nakledildiği önem kazanır. Mezhep içindeki bu tür tercih farklılıkları alimlerin fıkıh mesaisine de etki eder. Mesela Ahmed b. Hanbel'den gelen “mansus” şeklindeki

---

²⁰⁵ Merdâvî'nin meseleyle ilgili “Musannif” kavramını kullandığına dikkat edilmelidir. Bundan kastı İbn Kudâme'dir. Bunun izahı için bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/17. Mukaddimesinde, “Şeyhân-الشيخان” ibaresinden kastın İbn Kudâme ve Mecdüddîn b. Teymiyye olduğunu; “Muvaffak” ve “Musannif” ile de İbn Kudâme'yi kastettiğini söyler.

²⁰⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/3-6.

²⁰⁷ Bk. Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, (Beirut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 6/81-82; İsa b. Salim el-Haccâvî, *el-İknâ' fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Abdullatîf Muhammed Musa es-Subkî (Beirut: Darü'l-Marife, ts.), 3/156; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 5/5-6.

görüşlerde mezhep içerisinde daha az ihtilaf olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda fakihler taklit ile değil, delillere dayalı olarak görüş belirtir. Bu durumu *el-Muğni*'den örnekle ele alıp ardından Hanbelî eserlerle mukayese etmek uygun olacaktır.

İbn Kudâme'nin şigarla ilgili mehir belirlenmesi hususunu ele alması buna örnek verilebilir. Mesela bir kişi 'beni kızınla evlendirmen şartıyla seni kızımınla evlendiririm' deyip aralarında da herhangi bir mehir belirtse Ahmed b. Hanbel'den gelen "mansus" görüşe göre bu nikâh sahihtir. Şâfiî de bu görüştedir. Nitekim İbn Ömer hadisine göre, mehir belirlendiği/var olduğu için böyle bir nikâh sahihtir. İbn Kudâme Hırakî'nin ise Ebu Hureyre hadisi ve başka bir hadise²⁰⁸ göre sahih olmayacağını tercih ettiğini söylemiştir. Bu hadislere göre birbirlerini kızlarıyla evlendiren kişiler aralarında mehir belirlese de şigar nikâhı yapmış olur çünkü mufavvidanın nikâhında olduğu gibi şartın kendisi akdi fasit kılmaktadır.

Kâdı Ebû Ya'lâ, mehir belirlenerek kız alıp verilmesi meselesinde iki rivayet olduğunu söyler. Bir rivayete göre, İbn Ömer hadisinde geçtiği üzere mehir belirtilirse nikâh sahih olur çünkü hadiste ortaklık yoluyla kız alıp veren kişilerin aralarında bir mehir olmadığı zikredilmektedir. Kâdı Ebû Ya'lâ da bu görüşü tercih eder. Nitekim ortaklık yoluyla kız alıp vermenin şart koşulması batıldır ancak akit batıl olmaz. Yani şartlar fasit olsa da nikâh sahih olur. Kâdı Ebû Ya'lâ, diğer rivayete göre Hırakî'nin ise bu nikâhı da batıl kabul ettiğini zikreder. Bu görüşe göre ise fasit şart yani ortaklık üzere kız alıp verme hasıl olmaktadır ki nikâh da batıl olur.²⁰⁹ İbn Kudâme de bu iki rivayeti ele alıp Hırakî'nin görüşüne yer vermişti. İbn Kudâme Hırakî'nin görüşünün delillerini hadislere de yer vererek ele alırken Kâdı ise sadece kısa bir izahla meseleyi bitirmektedir.

Kelvezânî şigar nikâhını mehir olmadan kız alıp verme şartıyla evlilik şeklinde tanımlar. O da, bu nikâhı ele alırken mehirle ilgili duruma yer verir. Kelvezânî, Ahmed b. Hanbel'e göre mehrin belirlenmesi durumunda nikâhın sahih olduğu, Hırakî'ye göre ise sahih olmadığını dile getirir.²¹⁰ İbnü'l-Bennâ mehrin belirlenmesi durumuna ve bununla ilgili Hırakî'nin görüşüne de yer vermiştir.²¹¹

---

²⁰⁸ Hadis metni çok uzun olduğu için değinilmemiştir.

²⁰⁹ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/81-83.

²¹⁰ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392.

²¹¹ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/920-921.

İbn Kudâme'den sonraki Hanbelî müellifler şigar meselesini başlık olarak *el-Muğni*'deki gibi tertip etmemiştir. Genellikle nikâhta koşulan şartlar diye açılan bir başlıkta bu mesele incelenmiştir. Sonrakilerin kullandığı bu başlık yöntemi Kelvezânî'de karşımıza çıkmaktadır.²¹² Böyle tasnif etmelerinin sebebi şigar nikâhında karşılıklı kız alıp verme şartına dayanan bir evlilik gerçekleşmesidir.

Zerkeşî, diğer eserlerde ele alınan tarafların birbirlerine mehir belirleyerek kız vermeleri durumuyla ilgili Ahmed b. Hanbel'in bu nikâhı sahih kabul ettiği görüşünü aktarır (mansus), ashabının çoğunun bunu tercih ettiğini söyler. O, Hırakî ve Gulâmu'l-Hallâl'ın ise bu nikâhı sahih kabul etmediğini zikreder. Ardından Zerkeşî, tıpkı İbn Kudâme gibi bu muhalif görüşün dayanaklarını aktarır. Zerkeşî'nin eseri meseleyle ilgili hadisleri ve tahlillerini aktarması bakımından birebir *el-Muğni*'ye benzemektedir, ancak İbn Kudâme Gulâmu'l-Hallâl'ın görüşüne atıf yapmamıştı. Bunların yanında Zerkeşî, İbn Kudâme'nin şigar nikâhında Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbn Akîl'i takip ederek ortaklık şartı (karşılıklı kız alıp vermeye razı olma) görüşünü aktardığını zikreder. İbn Kudâme'nin şigar kelimesinin kötü anlam taşıdığını köpeğin ihtiyaç giderme eylemine benzetmesi Zerkeşî'de de vardır.²¹³

Merdâvî, şigarla ilgili, mehir belirlenerek ortaklık yoluyla kız alıp vererek yapılan nikâhın sahih olacağını İbn Kudâme gibi ortaya koymuş ve bu görüşe Hırakî'nin muhalif olduğunu zikretmiştir. Merdâvî, Zerkeşî ile paralel olarak doğrudan Gulâmu'l-Hallâl ve Kelvezânî'nin Hırakî'nin görüşünü dile getirdiğini; Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbn Akîl'in de bunu bir "rivayet" olarak zikrettiklerini aktarır ancak Merdâvî, İbn Kudâme gibi bu görüşü kabul etmez.²¹⁴ Merdâvî, şigarda, iki taraftan birinin mehir belirlemesi durumunda İbn Kudâme'nin mehir belirlenmeyen tarafın nikâhının fasit, diğerinin nikâhının ise sahih olmasını "evlâ" kabul ettiği görüşüne yer verir.²¹⁵ Merdâvî, mehrin belirlenerek ortaklık yoluyla kız alıp vermenin ashabının ekseriyetine göre sahih olduğunu zikreder, o da Ahmed b. Hanbel'in bunu "nas" şeklinde söylediğini aktarır.²¹⁶ Hanbelîlerin çoğu böyle bir nikâhı, şigar olarak telakki

---

²¹² Örnek Hanbelî eserleri için Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/159-161; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 5/92-94.

²¹³ Bk. Zerkeşî, *Şerh*, 5/219-224.

²¹⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/159-160.

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/45; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/161.

²¹⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/160-161.

etmemektedir. Yukarıda bunu Zerkeşî de dile getirmişti. Anlaşılan o ki çoğunluğun bu tercihte birleşmesi, Ahmed b. Hanbel'in görüşünün "nas/mansûs" şeklinde gelmesine bağlıdır. Şıgarla ilgili bu meselede Ahmed b. Hanbel'in "mansûs" görüşünün mezhepte etkin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, bu kavramın tercih için güçlü olduğunu hatırlamakta fayda vardır.²¹⁷

2.1.3.1. Tercih Sebepleri

İbn Kudâme'nin tercihlerinde bazı sebeplerin öne çıktığı görülmektedir. Bu sebepleri müstakil başlıklar halinde toplamak uygun olacaktır. Nitekim İbn Kudâme, şer'î deliller, fıkıh usulü ve çoğunluğun görüşü gibi birçok etkeni göz önünde bulundurarak tercihte bulunmaktadır.

2.1.3.1.1. Şer'î Delillere Uygunluk

İbn Kudâme'nin tercihlerinin büyük bir kısmı şer'î delillere dayanmaktadır. Tercih bahsine girişte, mezhep içi tercihlerinde ve tezin muhtelif birçok yerinde örnekler verirken İbn Kudâme'nin şer'î delilleri esas alarak tercihte bulunduğu dikkat çekildi. Hatta onun kullandığı şer'î delillere karşı yaklaşımı müstakil bir başlık halinde incelenmiştir. Tezin muhtelif yerlerinde naslar, icmâ ve örf gibi birçok tercih sebeplerine işaret edildi. Bu hususları tekrar etmemek için tercih sebeplerine ait farklı alt başlıkları ele alacağız.

2.1.3.1.2. Çoğunluğun Görüşünü Tercih

İbn Kudâme'nin tercihlerinde çoğunluğun görüşüne verdiği önemin etkisinden bahsedilebilir. Bu türden tercihlerini mezhep içi ve dışı olmak üzere ikiye ayırabiliriz. İbn Kudâme tercihlerinde mezhepteki çoğunluğu dikkate aldığı gibi diğer mezhep görüşlerini de önemser. Hatta onun, mezhebindeki yerleşik görüşe muhalif kalarak diğer mezheplerin görüşünü dikkate alarak tercih ettiği bir örnek tespit edilmiştir. Müt'anın hükmü ve müt'a ile ilgili bir mesele bu iki hususu örneklendirmek için yerinde olacaktır.

---

²¹⁷ Örnek için bk. İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 6/150-151; Buhâtî, *Keşşâfu'l-knâ'*, 5/93.

İbn Kudâme'nin mezhep içinden çoğunluğun görüşünü dikkate almasına müt'anın hükmü meselesi örnek verilebilir. O, müt'a nikâhını, 'kişinin süreli bir evlilik yapması' olarak tanımlar. Müt'adaki süre bir ay-sene olabileceği gibi bir dönemi-mevsimi de kapsayabilir. İbn Kudâme müt'anın sahabe ve fakihlerin görüşüne göre haram olduğunu dile getirir. Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüş bu nikâhın haram olduğunu belirtirken; Gulâmu'l-Hallâl'dan gelen başka bir rivayete göre bu nikâh, haram değil; mekruh ve sahihtir. Ahmed b. Hanbel kendisine bu nikâh hakkında sorulduğunda "bana sevimli olan ondan kaçınmaktır" şeklinde cevap vermiştir. Bu cevaba göre ise müt'a nikâhı haram değil, mekruhtur.²¹⁸ İbn Kudâme, Gulâmu'l-Hallâl dışında Hanbelîlerin bu görüşü benimsemediğini belirterek kendisi de tercih etmez. Böylece o Hanbelîlerin çoğunu dikkate alarak tercih belirtmiş olur.

İbn Kudâme çoğunluğun görüşünü önemseyip kendi tercihinin ve kabul etmediği görüşün delillerini de ele alır. Nitekim başta İbn Abbas olmak üzere ashaptan bu nikâhın caiz olduğuna dair rivayetler gelmiştir. İbn Kudâme müt'ayı mekruh kabul edenlerin -çoğunluğun- görüşünü ele alırken farklı tariklerle gelen birçok hadise²¹⁹ dayanarak bu nikâhın haram olduğunu ifade eder. Bu tarikler arasında Hz. Ali ve Rabîa'nın naklettiği rivayetler bulunur. Ardından İbn Kudâme, İmam Şâfi'nin sözünü aktararak müt'anın neshedildiğini²²⁰ söyler. İbn Kudâme son olarak İbn Abbas'ın bu nikâhın caiz olduğu şeklindeki görüşünden rücu ettiğine de dikkat çeker.²²¹ Böylece İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in ve diğer çoğunluk fakihlerin, müt'ayı haram kabul ettiği görüşünü delilleriyle birlikte değerlendirmiş olur.

Kâdı Ebû Ya'lâ müt'aya cevaz verenlerin hilâfına onun haram olduğunu zikrettikten sonra Rabîa ve Hz. Ali'den nakille Hz. Peygamber'in (s) müt'ayı yasakladığını aktarır. O, nikâhın ortaklık üzere kurulan bir akit olduğunu ve satım

---

²¹⁸ Ancak İbn Kudâme, Gulâmu'l-Hallâl dışında mezhebin (ashabının) bunu men ettiğini vurgular. Bu bilgi diğer Hanbelî eserlerde de bulunmakta olup çeşitli şekillerde tartışmaya açılmıştır. Bk. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392-393; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/46-48. Zerkeşî, *Şerh*, 5/224-226; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/163-164. Burada, Şia'nın (özellikle Caferî kolu) ile ehli sünnetin müt'a nikâhı anlayışının farklı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu fark için bk. İbrahim Kâfi Dönmez, "Müt'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174.

²¹⁹ Veda Haccında Hz. Peygamber müt'anın haram kıldığını söylemektedir. Bu hadis, en temel dayanaklar arasındadır. Bk. Ebû Dâvûd Süleyman es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Nikâh", 14 (No. 2072).

²²⁰ Müt'a nikâhının Araplarda olup İslâm'da, başlangıçta, harpten dolayı zaruret olarak kabul gördüğü ifade edilmiştir. Bk. Osman Keskiöglü, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, (Ankara: Müftüoğlu Yayınları, 1969), 228.

²²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/46-48.

akdindeki gibi süreye bağlanması durumunda sahih olmayacağını ifade eder. Buna ek olarak talak, zıhar, lian ve miras gibi nikâhla ilişkili hükümlerin müt'a nikâhına müteallik olmadığını söyler.²²² Tahlil farklılığı bir yana bırakılırsa İbn Kudâme ile Kâdı arasında aynı ravilerden aynı hadisleri aktarma yönünden benzerlik vardır. İbnü'l-Bennâ da müt'anın haram olmasını Hz. Peygamber'in müt'ayı nehyetmesiyle açıklar.²²³ İbnü'l-Bennâ, Kâdı gibi tahlile başvurmamış ve aktardığı hadisin ravisini zikretmemiştir. İbn Kudâme ile Kelvezânî ise, Ahmed b. Hanbel'den gelen diğer görüşe ve Gulâmu'l-Hallâl'in tercihinin yer verme bakımından ortaktır.²²⁴

İbn Kudâme'nin diğer mezheplerden çoğunluğun görüşünü dikkate alarak tercih belirttiği de olur. Buna örnek İbn Kudâme'nin ele aldığı müt'a nikâhında şartlı bir evliliğin yapılması meselesidir. Eğer kişi belirli bir süre sonra boşama niyetiyle evlenirse, İbn Kudâme'ye göre bu nikâh sahihtir. İbn Kudâme'nin aktardığına göre fakihlerin geneli bu görüşteyken; Evzâî bunun da müt'a nikâhı olduğunu söylemiştir. İbn Kudâme, kişinin niyetinin nikâha zarar vermeyeceğini söyleyerek fakihlerin genelinin görüşüne katılır.²²⁵ Buna göre İbn Kudâme'nin diğer mezhep fakihlerinin görüşüne önem verdiği söylenebilir ancak bu mesele ve İbn Kudâme'nin savunduğu görüş, *el-Muğni*'de detaylıca ele alınmamıştır. Kendisinden sonraki Hanbelî fakihler İbn Kudâme'nin bu görüşünü genellikle kabul etmemiştir.

Mesela Zerkeşî, müt'anın hükmüyle ilgili tartışmaya yer verdikten sonra bu hususu ele almaktadır. Zerkeşî, önce Ahmed b. Hanbel'in müt'ayı mekruh kabul ettiği görüşünün kabul görmediğine dikkat çeker. Daha sonra o, kişinin boşama niyetiyle evlenmesi hakkında ashabının çoğunun bunu müt'a gibi kabul ettiğini zikreder; Kâdı Ebû Ya'lâ ve Kelvezânî'nin hilâf türü eserlerinde bu görüşte olduğunu aktarır. Zerkeşî, İbn Kudâme'nin ise bunu sahih gördüğünü söyler.²²⁶ Öyleyse Zerkeşî ile İbn Kudâme'nin müt'anın hükmü meselesindeki tercihleri aynıdır. Boşama niyetiyle evliliğin müt'a olup olmadığındaki tercihleri ise farklıdır. Nitekim Zerkeşî boşama niyetiyle yapılan evliliğin de müt'a olduğunu kabul etmektedir.

---

²²² Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/84-85.

²²³ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/921-922.

²²⁴ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392.

²²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/48-49. Evzâî'nin görüşüne Merdâvî, Takıyyuddîn İbn Teymiyye'den nakille cevap verir.

²²⁶ Zerkeşî, *Şerh*, 5/224-230.

Merdâvî'nin de aynı tartışmalara yer verdiği görülmektedir. O, müt'a meselesini *el-Muğni*'yi esas alarak ele almaktadır. O, İbn Kudâme'nin Gulâmu'l-Hallâl'in kerahet görüşü hariç mezhep alimlerinin müt'ayı men ettiğini (haram) aktarır. Ahmed b. Hanbel'in müt'ayı mekruh kabul ettiği görüşüyle ilgili Merdâvî, İbn Akîl ve İbn Teymiyye'nin tahlillerine de yer verir. İbn Akîl'e göre Ahmed b. Hanbel müt'aya mekruh dediği için müt'a nikâhının sahih olabileceğine delalet eden görüşünden rücu etmiştir. İbn Teymiyye ise onun haram lafzından çekindiği için böyle söylediğini ifade etmektedir. Merdâvî, müt'a meselesiyle ilgili niyet unsuru meselesini de *el-Muğni*'yi esas alarak ele alır. Merdâvî, içlerinde İbn Kudâme de olmak üzere, alimlerin (diğer mezhep alimleri) genelinin kişinin boşama niyeti olması durumunda nikâhı sahih kabul ettiğini nakleder ancak o, bu meselede ashabının (Hanbelîlerin) çoğunun İbn Kudâme'nin görüşüne katılmadığını söyler. Merdâvî, (herhangi bir şey üzerinden) boşama şartıyla nikâh kısılması durumunda bu nikâhın müt'a hükmüne tabi olacağını zikreder.²²⁷ Öyleyse müt'a ile ilgili bir mesele olan niyet unsuru bakımından Merdâvî ve İbn Kudâme farklı görüştedirler. Fakihlerin ekserinin görüşünü dikkate alan İbn Kudâme, mezhepteki yerleşik görüşe muhalif kalmaktadır. İbn Kudâme'nin bu tercihi, tercihler bağlamında incelemeye esas aldığımız bazı Hanbelî fakihler tarafından kabul görürken, bazıları tarafından kabul görmemiştir.²²⁸

2.1.3.1.3. Fıkıh Usulü Kullanımı

İbn Kudâme *el-Muğni*'deki tercihlerini fıkıh usulü ile temellendirerek de değerlendirir. Onun bu izahları özellikle delil olarak ele aldığı nasların izahında kendisini gösterir. İbn Kudâme kitap ve sünnetteki ibareleri esas alıp fıkıh usulü ile bunların hükmünü izah eder ve böylece kendi görüşünü kuvvetlendirmek ister.

İbn Kudâme'nin fıkıh usulünü kullanmasına örnek olarak nikâhın hükmü verilebilir. İbn Kudâme, müslümanların nikâhın meşruiyetinde icmâ ettiklerini söyledikten sonra nikâhın hükmü meselesinde ihtilaf olduğunu ve mezhepte meşhur görüşün nikâhın vacip olmadığı şeklinde olduğunu zikreder.²²⁹ Hanbelî müellifler

²²⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/163.

²²⁸ Mesela Burhaneddin İbn Müflih, İbn Kudâme'nin tercihini kabul ederken; Haccâvî ve Buhûtî ise reddeder. Bk. İbn Müflih, *el-Mübdî*, 6/154; Haccâvî, *el-İknâ*, 3/192; Buhûtî, *Keşşâf*, 5/97.

²²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/340-341.

nikâhın hükmü meselesini, insanları şehvî durumlarına göre üç gruba ayırarak ele almışlardır.²³⁰ Bu üç gruptan başlıgımıza uygun olanı aktaracağız.

Şehveti olup zinaya düşmeme hususunda iradesi kuvvetli olanlar: Bu gruptaki kimselerin hükmü hakkında Hanbelî mezhebi alimleri arasında ihtilaf vardır. Ahmed b. Hanbel'den zinaya düşmeme hususunda iradesi kuvvetli olanlar için evliliğin sünnet (müstehab) ve vacip olduğuna dair iki görüş gelmiştir. Mesela, Kâdı Ebû Ya'la ve İbn Kudâme Ahmed b. Hanbel'in sünnet (müstehab) görüşünü; Gulâmu'l-Hallâl, Bermekî ve İbn Ebî Mûsâ (Hâşimî) ise vacip şeklindeki görüşünü tercih etmiştir.

İbn Kudâme ise kendi tercihinin üstünlüğünü ortaya koyarken “فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ”²³¹ ayetindeki emrin nedbe delalet ettiğini dile getirir. O, bu ayette isteğe bağlı bir durum olduğunu ve isteğe bağlı bir durumda vücûb olamayacağına dikkat çeker.²³² İbn Kudâme, ‘evlenmesi sünnet olan, kötüye düşmekten emin kimselerin’ ‘yanlış bir iş yapmaktan uzak olduklarını’ söyler ancak İbn Kudâme bu grupla ilgili olarak sahabe ve tabiinden birçok rivayet ve uygulama ile kişinin evlenmesi gerektiğini söyler. Merruzî'nin nakline göre Ahmed b. Hanbel, bekarlığın İslam'dan olmadığı, bekarlığa davet edenin İslam'da olmayana davet ettiği kanaatindedir.²³³ Ayrıca Ahmed b. Hanbel evin nafakasını temin hususunda (evlenmeye güç yetirebilme) zorlanan kişinin evlenmesi gerektiğini savunur; her şeye rağmen evlenemeyen kişi sabretmelidir.²³⁴ İbn Kudâme bu görüşe hadislerden de delil getirir. Mesela Hz. Peygamber (s) bir erkeği evlendirmişti ki onun bir parça şalından başka bir şeyi yoktu.²³⁵

²³⁰ Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 267, Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/ 341-344; Zerkeşî, *Şerh*, 5/6-7; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/6-14.

²³¹ Nisa, 4/3.

²³² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/341; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381.

²³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/341. (أَيْسَتْ الْعُرْبَةُ مِنْ أَمْرِ الْإِسْلَامِ، فِي شَيْءٍ. وَقَالَ: مَنْ دَعَاكَ إِلَى غَيْرِ التَّرْوِيجِ،) (فَقَدْ دَعَاكَ إِلَى غَيْرِ الْإِسْلَامِ، وَلَوْ تَرَوَّجَ بِشَرِّ كَانَتْ قَدْ تَمَّ أَمْرُهُ

²³⁴ Bu kimseler için İbn Kudâme “Evlenme imkanını bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar” ayetini delil getirmektedir. Bk. Nur, 24/33.

²³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/344. Bu hadisin bir benzerinde kişinin Kuran'dan başka bir şeyi olmadığı geçmektedir. Fıkıhta bu mesele Kuran öğretmekten bir ücret alınıp alınmayacağı, nikâh babında Kuran öğretmenin bir bedel olarak verilebileceğinin caiz olup olmadığı, mehrin yerine geçip geçemeyeceği gibi hususlarda tartışılmış olup bu eksende çeşitli görüşler belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/136-137. Meseleyle ilgili iki rivayetin olduğunu aktaran diğer bir Hanbelî eseri için bk. Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 272.

el-Muğni'den önce telif edilen *Kitabul'l-irşâd*'da Hâşimî, nikâhın hükmü meselesiyle ilgili Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet geldiğini, nikâhın vacip olmasının daha kuvvetli olduğunu (azhar-اظهر) zikretmektedir. Hâşimî'nin nikâhın hükmünü vacip olarak tercih etmesi, İbn Kudâme ile zıt görüşte olduklarını ortaya koyar.²³⁶

İbnü'l-Bennâ nikâhın hükmüne değinmeden nikâh bahsine başlamıştır. Kelvezânî ise nikâhın hükmüyle ilgili farklı görüşleri aktarır ancak kendi tercihini açıklamaz. Müteahhir alimlerden Merdâvî de onun tercih belirtmediğine/meseleyle ilgili hükmü mutlak bıraktığına değinir.²³⁷

İbn Kudâme'den sonraki alimlerden Zerkeşî ise nikâhın hükmüyle ilgili Kâdı Ebû Ya'lâ es-Sağîr'in²³⁸ farz-ı kifâye şeklindeki görüşünü daha üstün bulur. Zerkeşî, bazen vacip, bazen de iki rivayetten meşhur olana göre sünnet, diğer rivayete göre vacip ve bazen de mübah olacağı şeklinde mezhep alimlerinin görüşlerini aktarır. Dolayısıyla bu meselede İbn Kudâme'nin görüş ve tercihlerinin Zerkeşî üzerinde etkisi yoktur ancak eserini incelediğimiz Merdâvî üzerinde ise aksi bir durum söz konusudur. Merdâvî, İbn Kudâme'nin belirttiğine göre mezhepte meşhur görüşün sünnet olduğunu dile getirir. Ayrıca o, nikâhın vacip olduğu şeklindeki Gulâmu'l-Hallâl ve Hâşimî gibi alimlerin tercihini, İbn Kudâme gibi kabul etmez. Nikâhın hükmünü incelediğimiz İbn Müflih, Haccâvî ve Buhûtî gibi sonraki alimler de İbn Kudâme gibi nikâhın sünnet olduğunu zikretmişlerdir.²³⁹

İbn Kudâme'nin meseleleri izah ederken savunduğu hükmün doğruluğunu fıkıh usulü ile açıklığa kavuşturduğu başka örnekler de vardır. Nitekim İbn Kudâme, fıkıh usulünü kitabın hükmünü açıklarken uyguladığı gibi hadisleri açıklarken de uygular. İbn Kudâme velayetle ilgili meseleleri ele alırken Hz. Peygamber'den naklettiği "*Hangi kadın velisinin izni olmadan kendini nikâhlarsa, onun nikâhu*

²³⁶ Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 267.

²³⁷ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/878; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/7.

²³⁸ Kâdı Ebû Ya'lâ'nın (h. 458) torunu olduğu için es-Sağîr künyesini almıştır. İmâdüddin lakaplı Kâdı Ebû Ya'lâ es-Sağîr (h. 560), Ebû Hâzîm'in oğlu, Kâdı İbn Ebî Ya'lâ'nın (h. 526) ise yeğenidir. Dolayısıyla Ebû Hâzîm ve Kâdı İbn Ebî Ya'lâ, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın oğullarıdır. Ancak bazı dönem Hanbelî araştırmacıları bu ismi Kâdı Ebû Ya'lâ'nın oğlu Kâdı İbn Ebî Ya'lâ zannederek nakletmişlerdir. Hatta bazı müellifler de onu babasıyla karıştırmışlardır. Bu yanlışları görmek için bk. İbn Bedrân, *el-Medhal*, 409; Kallek, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ", 10/255. Baba, oğulları ve torunu arasındaki ayırım ve bu yanlışla işaret eden eser için bk. Ebû Zeyd, *el-Medhalu'l-mufassal*, 1/188, 189, 465 ve 514. Diğer eserlerde bilgilerin teyidi için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/353; İbn Müflih, *el-Maksadu'l-erşed*, 2/500; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 6/316. Ayrıca tezin 99 numaralı dipnotuna da bakınız.

²³⁹ Haccâvî, *el-İkna*, 6/82-83; İbn Müflih, *el-Mübdî*, 3/156-157; Buhûtî, *Keşşâf*, 5/6-7.

batıldır” hadisini izah eder. Bu izahında hadisin mefhumu gereği, kadının nikâhının sahih olması için velisinin izninin şart olduğunu söyler. İbn Kudâme ayrıca “*velisiz nikâh olmaz*” hadisini de naklederek aralarında bağ kurar. O, bu hadisin umumunun dikkate alınması gerektiğini, delilu’l-hitâb²⁴⁰ gereği de kendi savunduğu görüşün doğru olduğunu zikreder.²⁴¹

İbn Kudâme başka bir hadiste de usuli izahlar yapar. Mesela İbn Kudâme Hz. Peygamber’in, bir kızın, kız kardeşinin boşanmasını istemesini nehyettiğini dile getirdikten sonra “nehyin, kendisi hakkında nehyedilenin fesadını gerektirdiğini (وَالنَّهْيُ يَفْتَضِي فَسَادَ الْمَنْهِيِّ عَنْهُ)” söyler.²⁴² Bunun yanında İbn Kudâme âmin tahsisine de örnek verir. Mesela kitaptaki “...*bunun dışındakiler size helal kılındı*”²⁴³ ayeti umum şekilde hüküm bildirmektedir ancak ayette kadının teyzesi veya halasıyla aynı nikâhta bulunmayacağına hüküm yoktur. İbn Kudâme bu hükmün hadislerden delilini getirir ve ayetteki umumun hadisle tahsis edildiğini ifade eder.²⁴⁴

2.1.3.2. Mezhep İçi Tercihlerinin Etkisi

İbn Kudâme’nin kaleme aldığı eserlerin yanı sıra tercihleriyle de kendisinden sonraki Hanbelîleri etkilediği görülmektedir. Mütevassit dönem Hanbelî alimlerinde bu etkinin ilk nüvelerini veren İbn Kudâme’nin müteahhir dönemde baskın bir şekilde kabul gördüğü tespit edilmiştir. Bu sebeple alt başlığımızı özellikle müteahhir dönemi öne çıkararak ele alacağız. Aşağıda örneklerle inceleneceği üzere İbn Kudâme’nin tercihleri mütevassit dönem Hanbelî alimi Zerkeşî’den çok müteahhir dönem alimi Merdâvî’yi etkilemiştir.

---

²⁴⁰ Diğer bir adıyla mefhûmu’l-muhâlefe. Sözdeki kaydın gerçekleşmesi halinde hükmün sabit olacağını, gerçekleşmemesi halinde hükmün sabit olmayacağını ifade eder. Delilu’l-hitâb hakkında bilgi için bk. Ferhat Koca, “Mefhum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/351-352.

²⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/346.

²⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/485-486.

²⁴³ Nisa, 4/24.

²⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/522-523.

2.1.3.2.1. Müteahhir Hanbelîlerin Tercihlerinde İbn Kudâme'nin Etkisi

Bu başlığın hususi olarak açılması İbn Kudâme'den sonraki müelliflerin yaptığı tercihlerde mütekaddim-müteahhir alimlerin görüş farklılıklarına değinmeleri ve meseleyi bu ayırım üzerinden ele almalarıdır. Bu başlıkta İbn Kudâme'nin tercihlerini, yalnızca mütekaddim-müteahhir ayırımı üzerinden sunmanın isabetli olacağını düşündük. Nitekim, doğrudan mütekaddim-müteahhir Hanbelî fakihlerin farklılaşan tercihlerini ve bunda İbn Kudâme'nin katkısı olup olmadığı onun fıkıhçılığına dair bilgi verecektir.

İbn Kudâme velayet sırasında babanın öncelik hakkı olduğunu belirtir. Babanın öncelik hakkı olduğu meselesini işledikten sonra babadan sonraki hakkın babanın babasında olduğunu, baba ve onun babaları yoksa kadının oğlunun sonra da oğlunun evlendirme velayetinde daha öncelikli olduğunu aktarmaktadır.²⁴⁵ Ardından İbn Kudâme, kardeşin velayetteki sırasıyla ilgili Ahmed b. Hanbel'den farklı rivayetler geldiğini zikreder. Ahmed b. Hanbel'in meşhur görüşüne göre kadının ana baba bir kardeşi ile baba bir kardeşi velayet hakkında sıra bakımından denktir. Diğer rivayete göre ise ana baba bir kardeş bu sırada önceliğe daha layıktır; bu görüşü mezhep içinden Gulâmu'l-Hallâl tercih etmiştir. İbn Kudâme ana baba bir olan kardeşin (velayette sıra bakımından) baba bir olan kardeşe üstünlüğünü asabe ve miras bakımından değerlendirerek ortaya koyar; böylece ilk rivayetin batıl (geçersiz) olduğuna dikkat çeker.²⁴⁶ Bu aktardıklarıyla İbn Kudâme, kendisinden önceki Hanbelîlere muhalefet etmektedir. Ayrıca o, Ahmed b. Hanbel'in meşhur görüşünü de kabul etmemiştir.

Hâşimî'nin velayette sıra meselesinde İbn Kudâme'ye etki ettiğine dair bir çıkarım yapılabilir. Nitekim İbn Kudâme'nin kardeşin velayet sırasıyla ilgili tercihi onunla aynı yöndedir. Hâşimî, velayet sırasında ana baba bir kardeşin baba bir kardeşten daha öncelikli olduğunu dile getirir. Eğer ana baba bir kardeş varken baba bir kardeş velisi olduğu kızı evlendirmişse nikâhın sabit olduğunu ve feshedilmeyeceğini de söyler.²⁴⁷

Kâdı Ebû Ya'lâ babadan başlayıp sultana kadar velayette sıra meselesini ele alır. O, meseleyle ilgili *el-Muğni*'de gördüğümüz gibi delillere yer verir ve muhalif

²⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/355-357.

²⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/358.

²⁴⁷ Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 269.

görüşlere de atıf yapar. Kâdı Ebû Ya‘lâ, İmam Şâfi‘î ve Ebû Hanîfe’nin hilâfına ana baba bir kardeşle baba bir kardeşin velayette eşit olduğunu söyler. Ahmed b. Hanbel’den gelen bir görüş böyledir. Buna göre velayette kadınlar dikkate alınmadığı ve iki kardeş de babaya akrabalıkta ortak olduğu için sıra bakımından birbirine denktirler.²⁴⁸ Yani ana baba bir olmak, baba bir olmaktan farklı değildir. Bu görüş ile İbn Kudâme’nin görüşü zıttır.

İbnü’l-Bennâ, Kâdı Ebû Ya‘lâ gibi İmam Şâfi‘î ve Ebû Hanîfe’ye muhalif olarak Ahmed b. Hanbel’den gelen iki görüşten birine göre ana baba bir kardeşle baba bir kardeşin velayet sırasında eşit hakka sahip olduğunu zikreder. Onun görüşü de İbn Kudâme ile zıttır. Kelvezânî de velayette sıra meselesini ele alır. O da ana baba bir ve yalnızca baba bir olan kardeşlerin velayet hakkında birbirine denk olduklarını söyler ve Gulâmu’l-Hallâl’in farklı tercihinin nakleder.²⁴⁹ Kâdı Ebû Ya‘lâ, İbnü’l-Bennâ ve Kelvezânî’nin bu bağlamda Hırakî’deki tertibi korudukları görülmektedir; bu sebeple İbn Kudâme’den önceki Hanbelî alimler genel olarak ittifakla aynı görüşü benimsemişlerdir.

Zerkeşî de velayet sıralamasını babadan başlayarak ayet ve hadislerden delil getirir. Yeri geldikçe mezhep içinden görüşlere atıflarda bulunur. Burada söylenecek husus, onun Hırakî’nin sıralamasını takip ederek meseleyi ele aldığı ve bu çizgiden taviz vermediğidir.²⁵⁰ Zerkeşî, kızın ana baba bir ve baba bir kardeşlerin velayet hakkına aynı derecede sahip olduğunu söyler ve bu görüşün Hırakî, İbn Ebî Musa (Hâşimî)²⁵¹, Kâdı Ebû Ya‘lâ, Kelvezânî, İbnü’l-Bennâ ve İbn Akîl gibi birçok fakihe ait olduğunu zikreder. Zerkeşî ardından Ahmed b. Hanbel’den gelen diğer rivayete göre kızın ana baba bir olan kardeşin velayet hakkının daha üstün olduğunu aktarır. Bu görüş ekseninde ismen yalnızca İbn Kudâme’ye atıf yapar ve bu görüşü onun sahih bulduğunu ve onun bu görüşü mirastaki durumla kıyas ettiğini ifade eder. Zerkeşî İbn Kudâme’nin tercih ettiği görüş hakkında, ashabının bunu Ahmed b. Hanbel’den

---

²⁴⁸ Kâdı Ebû Ya‘lâ, *Şerh*, 2/9-12.

²⁴⁹ İbnü’l-Bennâ, *Kitabu’l-mukni’*, 3/881; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 385; Bu meselede İbn Kudâme ile Hâşimî aynı tercihte birleşirler. Hâşimî, *Kitabu’l-irşâd*, 269.

²⁵⁰ Zerkeşî, *Şerh*, 5/26-33 ve 5/57-58.

²⁵¹ Eğer bu alim bizim eserini incelediğimiz kimse ise ki öyle olmalıdır; bu görüş eserinde -bizim elimizdeki nüshada- aksi halde gözükmektedir. Bk. Hâşimî, *Kitabu’l-irşâd*, 269.

“nas”²⁵² olarak zikretmediklerini ve bunun Gulâmu’l-Hallâl tarafından geldiğine dikkat çeker.²⁵³ Böylece Zerkeşî, adı geçen meselede İbn Kudâme’nin Gulâm ile ortak olan görüşünü, kendisinin tercih etmediğine işaret eder.

Merdâvî ise mesele hakkında detaya girmeden Ahmed b. Hanbel’den gelen görüşleri ve mezhep alimlerinin tercihlerini aktarır.²⁵⁴ O da, *el-Muğnî* ve diğer incelediğimiz eserlerde ele alınan kadının asabesindeki ana baba bir ve sadece babadan olan kardeşlerin velayetteki sırasıyla ilgili hakları meselesine değinir. Merdâvî bununla ilgili Ahmed Hanbel’den iki rivayet geldiğini aktarır. Merdâvî Gulâmu’l-Hallâl ve İbn Kudâme’nin meseleyle ilgili ana baba bir kardeşinin sıraya daha layık kabul edilmesi şeklindeki tercihlerinin müteahhir alimlerin de görüşü olduğunu zikreder. Mütakaddim dönem alimleri ise Ahmed b. Hanbel’in ana baba bir kardeş ile baba bir kardeşin velayette denk olduğu rivayetini tercih etmişlerdir.²⁵⁵ Yukarıda Zerkeşî’den mütakaddim alimlerin tercihini detaylı aktarmıştık. Merdâvî ile İbn Kudâme seçilen tercih açısından ortaktır. Ayrıca Merdâvî’nin değindiği üzere İbn Kudâme’nin mütakaddim ulemaya karşı olan görüşü müteahhir dönemde kabul görmüştür.

Merdâvî’nin zikrettiği, İbn Kudâme’nin kadının ana baba bir olan kardeşinin velayet meselesiyle ilgili tercihi, takip ettiğimiz diğer Hanbelî eserlerinde de kabul görmüştür. Onun bu meseledeki tercih, tahlil ve değerlendirmelerinin birebir esas alındığı görülmektedir.²⁵⁶

Ahmed b. Hanbel’den gelen farklı görüşlerde İbn Kudâme’nin müteahhir dönemde de kabul görmüş diğer bir görüşü kefâet meselesindedir. Nikâhın sıhhat şartlarından birinin kefâet (denklik) olup olmamasıyla ilgili Ahmed b. Hanbel’den iki farklı rivayet gelmiştir. Ahmed b. Hanbel, bir rivayette kefâeti nikâhta sıhhat şartı olarak görür. Bu görüşün delilleri kısaca şu şekildedir:

---

²⁵² Bu kavramla ilgili olarak ilk bölümde tercih kavramlarının açıklamasına bakınız. Bu bilgiye göre Ahmed b. Hanbel’den gelen diğer görüş “nas” derecesinden daha düşük bir görüş olmalıdır. Zerkeşî de bunun zayıflığına dikkat çekmek için böyle bir üslup ve tavır içerisindedir. İbn Kudâme ise Ahmed b. Hanbel’in “meşhur” görüşüne göre ana baba bir kardeşle baba bir kardeşin velayetinin eşit olduğunu söyleyip bu görüşe muhalefet etmişti.

²⁵³ Zerkeşî, *Şerh*, 5/30-31.

²⁵⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/69-71.

²⁵⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/69.

²⁵⁶ Bk. İbn Müflih, *el-Mübdi*’, 6/106; Haccâvî, *el-İknâ*’, 3/172; Buhûfî, *Keşşâf*, 5/51.

- Hz. Ömer denk olan kimselerin nikâhına mâni olmayacağını söylemiştir. Öyleyse Hz. Ömer nikâhta denkliği şart koşturmuştur.
- Selman ve Cerir'in seferde namaz kıldırma meselesindeki ihtilafları da bu görüşü desteklemektedir. Bu iki sahabî namazda imamlık hususunda birbirlerine fırsat vermiş ancak Selman Arap olmasından dolayı Cerir'in öne geçmesi gerektiğini söylemiş, nikâhtaki denklikte de böyle olması gerektiğini vurgulamıştır. Nikâhta velinin izninin şart olması gibi denklik de şarttır.
- Hz. Peygamber (s) kadınları denk olanlar ile nikâhlamayı emretmiştir.²⁵⁷

Ahmed b. Hanbel'in kefâeti sıhhat şartı kabul etmesinin delillerini bu şekilde aktaran İbn Kudâme, sahabeden gelen iki rivayetle ilgili açıklama yapmaz. Ancak Hz. Peygamber'in (s) hadisi hakkında İbn Abdilber'in değerlendirmesine yer verir. İbn Abdilber bu hadisin zayıf olduğunu ve delil olarak kullanılamayacağını söylemektedir.

Ahmed b. Hanbel, diğer rivayete göre denkliği şart koşmaz. İbn Kudâme, kendi tercihi olan bu görüşle ilgili şu delilleri nakleder: Alimlerin ekseriyeti bu görüştedir. Ayetler üstünlüğün takva ile olduğuna işaret etmektedir. Nakledilen haberlere göre bu, Hz. Peygamber'in emri ve sahabe tatbikatı ile sabittir. Mesela Hz. Peygamber'in Zeyd'i amcasının kızı Zeynep ile evlendirmesi buna örnektir.²⁵⁸ İbn Kudâme nikâhtan sonra kişilerin denk olmadığı ortaya çıkarsa nikâhın batıl olmayacağını ifade eder. Çünkü nikâhın şartları akit esnasında dikkate alınır; bu nikâh fasit olmamaktadır.²⁵⁹ İbn Kudâme kefâetin velinin ve kızın hakkı olması gibi çeşitli yönleriyle tahlil eder.²⁶⁰ O, yalnızca kadın ve velinin kefâette hakkı olduğuna dikkat çeker. Böylece kefâetin sıhhat şartından olmadığını vurgular.

²⁵⁷ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Numan b. Dînâr el-Bağdâdî el-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût – Ahmed Berhûm, 1. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1424/2004), 4/358 (No. 3601). Bu hadisin sıhhatiyle ilgili tartışma bulunmaktadır. İbn Kudame, *el-Muğnî*, 9/387-388.

Çeşitli gerekçeleri olmakla birlikte denklik meselesinde en katı tavrı Hanefîlerin ortaya koyduğu zikredilir. Bk. Hamza Aktan, "Kefâet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/167.

²⁵⁸ O, *el-Muknî*'de de iki görüşü verip, denkliğin şart olmamasını daha sahih (صح) bulur. Bk. İbn Kudâme, *el-Muknî*, 306.

²⁵⁹ Böylece İbn Kudâme, şerhe esas aldığı metne ihtilaf etmektedir. Nitekim Hırakî, *el-Muhtasarı*'nda kadının kendisine denk olmayan biriyle evlenmesi durumunda bu nikâhın batıl olacağını söylemektedir. Hırakî, *Muhtasarı'l-Hırakî*, 99.

²⁶⁰ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 9/388-390. Mesela 'Allah indinde sizin en hayırlınız en takvalı olanınızdır' ayetini (Hucurat, 49/13) delil getirir. İlgili sayfalarda görüşün diğer delillerine bakınız.

Hâşimî, kefâetle ilgili olarak, Hz. Âişe'ye dil uzatan kimsenin müslüman biriyle nikâhlanamayacağını ancak tövbe etmesi halinde nikâh akdinin gerçekleşebileceğini söyler. Sarhoşluk veren bir madde içen kimse hakkında ise iki rivayet olduğunu aktarır. Eğer o içtiği şeyden sarhoş olmuşsa onunla evlenmenin kerih olduğunu ancak evlilik gerçekleşmişse bir rivayete göre ayrılmayacaklarını, diğer rivayete göre ise bu nikâhta denklik olmadığını aktarır. O, Kureyş'ten olanın, Arapların ve birtakım grupların nikâhta kefâeti meselesine değinir. Burada dikkat çeken husus Kureyş'ten olmayanın Kureyşli'ye denk olmayacağını, evlenirlerse de onları ayırmak gerektiğini söylemesidir. Görüldüğü üzere Hâşimî Ahmed b. Hanbel'in görüşüne dayanarak kefâet meselesinde katı bir tutum sergilemektedir.²⁶¹ Bu bilgiler ışığında; Hâşimî kefâet meselesinde İbn Kudâme'den farklı bir üslup kullanmaktadır. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in kefâetin nikâhta dikkate alınıp alınmayacağı hakkında farklı görüşlerini aktarır tercihte bulunurken; Hâşimî ise kefâeti nikâhta doğrudan muteber görmektedir.²⁶² Dolayısıyla meseleyle ilgili tercihleri açısından iki müellif arasında fark vardır.

Kâdı Ebû Ya'lâ, kefâet gözetilmezse nikâhın batıl olmayacağı görüşündedir. Bu bağlamda o, mezhep alimlerinin çoğuna muhalefet ettiğini söyler. O, kefâetle ilgili haberleri ve değerlendirmeleri aktarır.²⁶³ Onun bu görüş ve üslubunun İbn Kudâme ile benzer olduğu görülmektedir.

İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî de kefâet dikkate alınmadan evlenen kadının nikâhının batıl olmayacağını savunur. O, meseleyi değerlendirir ancak herhangi bir nakilde bulunmaz. Onun Kâdı Ebû Ya'lâ'dan farklılaştığı tek nokta hadislere yer vermemesidir. Kelvezânî de Ahmed b. Hanbel'den iki görüş geldiğini ve birisinin kefâeti şart koşarken diğerinin şart koşmadığını bildirir. Kadın ile velinin kefâeti şart koşmadığı durumda nikâhın geçerli olacağını aktarır.²⁶⁴ Öyleyse İbn Kudâme, kendisinden önceki alimlerden Kâdı Ebû Ya'lâ, Kelvezânî ve İbnü'l-Bennâ gibi kefâeti nikâhın sıhhat şartı olarak görmez.

---

²⁶¹ Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 267-268. Kureyş'ten olmayanın Kureyşli'ye, Arap olmayanın Araba denk olmayacağı görüşünü Kelvezânî de nakleder.

²⁶² Bk. Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 268.

²⁶³ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/19-20.

²⁶⁴ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni'*, 3/886; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 387. Merdâvî Kelvezânî'nin lüzum şartı olarak tercih etmesini hilâf türü eserinde belirttiğini zikreder. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/106.

Zerkeşî, İbn Kudâme'nin aksine kefâetin nikâhın sıhhat şartından olduğunu, meseleyle ilgili nasların da gereği olarak Hanbelî fakihlerin genelinin bunu seçtiğini söyler ve meseleyle ilgili çeşitli nakilleri aktarır. O, İbn Kudâme, Zührî ve Kâdı Ebû Ya'lâ gibi alimlerin görüşlerine yer verir. Zerkeşî'nin meseleyle ilgili farklı hadis tariklerine yer vermesi; dolayısıyla İbn Kudâme'nin aktardığı hadis nakillerinden farklı deliller sunması göze çarpan hususlardandır. Zerkeşî, kefâetin sıhhat şartı olduğu şeklindeki rivayetin yanı sıra bu rivayeti tercih edenleri aktarır. Bu bağlamda o, kefâeti şart koşan görüşe göre veli ve kızın yanında Allah hakkının varlığına da dikkat çeker. Halbuki kefâeti şart koşmayan görüşe göre bu, yalnızca kızın ve velilerin hakkıdır. Dolayısıyla bu görüşe göre kız ve veliler kefâeti şart koşmadan nikâh kıyılırsa akit sahih olur.²⁶⁵

Merdâvî ise mütekaddim ulemanın çoğunun kefâeti nikâhın sıhhat şartı kabul ettiğini söyler. O, İbn Kudâme'yi esas alarak meseleyi ele alır. İbn Kudâme'nin görüşüne açıklık getirerek onun kefâeti nikâhın sıhhat değil de lüzum şartlarından gördüğünü söyler. Merdâvî, İbn Kudâme'nin bu görüşünün müteahhir ulemanın çoğuna ait olduğunu zikreder. Merdâvî, kefâetle ilgili Ahmed b. Hanbel'den gelen iki görüşten birine göre kız ve velinin yanında Allah hakkı olduğuna; diğer görüşe göre yalnızca kız ve veliye ait olduğuna değinir.²⁶⁶ Dolayısıyla kız ve veli istemedikçe kefâet nikâhta sıhhat şartı değildir, kefâet şart koşulmamışsa nikâh batıl olmaz. Bu açıklamalarıyla Merdâvî İbn Kudâme'nin tercihini benimserken meselenin dayanağını özce sunmuş olmaktadır.

Yukarıda aktardığımız bilgiler ışığında kefâet meselesinde mezhepte, Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetlerden dolayı, iki eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Merdâvî “mütekadiminin çoğu şu görüşte” ve “müteahhirinin çoğu şu görüşte” şeklinde meseleyi aktarmaktadır. Dolayısıyla mezhepte tercih farklılığından kaynaklı iki eğilim olduğu görülmektedir. Yine Merdâvî'nin aktardıkları, özellikle müteahhir dönem için, İbn Kudâme'nin tercihlerinin etkisini göstermesi bakımından üzerinde durulması gereken bir noktadır. Onun bu tercihinin etkisi diğer Hanbelî alimlerin eserlerinde de incelenmiş ve teyit edilmiştir.²⁶⁷

---

²⁶⁵ Zerkeşî, *Şerh*, 5/59-67.

²⁶⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/105-106.

²⁶⁷ Müteahhir döneminde bu görüşün teyidi için bk. İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 6/123; Haccâvî, *el-İknâ'*, 3/179; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 5/67.

Haccâvî ve İbnü'n-Neccâr gibi müteahhir Hanbelî alimleri eserlerinde “kâdı” lakabıyla Merdâvî’yi kast ederler. İbn Kudame'nin *el-Mukni*’ini tenkih ettiği için kendisine “münakkih” lakabı da verilmiştir.²⁶⁸ O, *el-İnsâf fi ma ‘rifeti’r-râcih mine’l-hilâf* adlı eserinde mezhep içi tercihlerinden hangisinin râcih olduğunu mercuh görüşlerle mukayese ederek belirlemektedir. Merdâvî, mezhepteki râcih görüşleri belirlerken sahih kavramını zikretmektedir. Bu bağlamda onun “ale’s-sahihi mine’l-mezhep *على الصحيح من المذهب*” ifadesini sıkça kullandığı görülür.

Bu hususa örnek olarak velayetle ilgili bir mesele verilebilir. İbn Kudâme, akıl baliğ olmuş bakire kızın velisi tarafından evlendirilmesi ile ilgili Ahmed b. Hanbel’den iki rivayet geldiğini söyler. Bir rivayete göre akıl baliğ olmuş bakire kız, velisi tarafından nikâha zorlanabilir (icbar). Yani o, küçük kız gibi izni alınmadan evlendirilebilir. İbn Kudâme bu görüşü izah ederken İbn Abbas’tan rivayet aktarır; bu rivayete göre Hz. Peygamber (s) dulun kendi nikâhında velisinden daha fazla hakkı olduğunu, bakirenin ise izninin alınıp susması halinde onay verdiği anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁶⁹

İbn Kudâme yukarıdaki hadisten yola çıkarak kadınları iki kısımda inceler. Bir gruptakiler dul kadınlardır ki bunlar kendilerini evlendirme hususunda velilerinden daha fazla hakka sahiptir. Diğer grup bakire olanlardır ve bakirenin ise velisi evlendirme hakkına daha layıktır. Bakirenin izninin alınması ise müstehab olup vacip değildir çünkü İbn Ömer’in rivayet ettiği bir hadiste “*kızları hususunda kadınlarla istişare edin*”²⁷⁰ buyrulmaktadır. Ahmed b. Hanbel’den gelen diğer rivayete göre ise akıl baliğ kızı evlendirmede babanın icbar hakkı yoktur. Mezhep içinden Gulâmu’l-Hallâl bu görüşü tercih etmiştir. (İbn Kudâme’nin ifadesiyle) Ashabu’r-rey de bu görüştedir. Nitekim Ebû Hureyre’den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s) dul kadının kendisiyle istişare edilmeden, bakire kızın da izni alınmadan evlenmemesi gerektiğini söylemiştir. Hz. Peygamber’e kızın izni nasıl olur diye sorulduğunda o, ‘susmasıdır’ diye cevap vermiştir. Bu hadis üzerine Buhârî ve Müslim ittifak etmiştir. İbn Abbas’tan gelen rivayete göre (akıl-baliğ) bakire bir kız çocuğu²⁷¹ Hz.

²⁶⁸ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 409.

²⁶⁹ Müslim b. Haccâc Ebu’l-Hasan en-Nîsâbûrî, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki (Beyrut: Daru İhyâ-i Turâsi’l-arabî, ts.), “Nikâh”, ١٤٢٠.

²⁷⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Nikâh”, ١٢ (No. 2095). Buhârî, “İkrâh”, 3 (No. 6946).

²⁷¹ Eserdeki cariyeye kelimesi köle anlamında değildir. Kız çocuğu anlamındadır.

Peygamber'e (s) gelerek babasının, onu, istemediği birisiyle evlendirdiğini söylemiş ve Hz. Peygamber de (s) ona muhayyerlik hakkı tanımıştır. Bu kızın kendi malında tasarruf hakkı vardır, öyleyse bu kız, dul kadın ve erkek gibi hakka sahip olur ve icbar edilemez.²⁷²

Bu bilgileri aktardıktan sonra İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in babanın icbar hakkı olmadığını savunanların delil gösterdiği rivayetle ilgili bir değerlendirme yapar. Hz. Peygamber'in muhayyerlik hakkı tanıdığını belirten bu rivayet hakkında, hadisin mürsel olduğunu dile getirir ve bu hadiste babanın kendisinde bulunan hakir durumunu (itibarsızlığını) kaldırmak için kızını kardeşinin oğluya evlendirme ihtimalinin olduğunu söyler. İbn Kudâme'nin bu açıklamalarına göre; onun Ahmed b. Hanbel'in babaya icbar hakkı tanıdığı şeklindeki görüşünü tercih ettiği görülmektedir.

Kâdı Ebû Ya'lâ iki vecihten birine göre babanın baliğa bakire kızını nikâha icbar etme hakkı olduğunu zikreder. Diğer görüşe göre baba dışındakilerin de icbar hakkı vardır. Kâdı muhalif olarak Ebû Hanîfe'nin babaya icbar hakkı tanımamasını; İmam Şâfiî'nin ise dedeye icbar hakkı tanımamasını ele alır. Meseleyle ilgili hadis ve tahlillere yer verir.²⁷³ Kâdı'nın talebesi İbnü'l-Bennâ da baliğa olan bakire kıza hangi velilerin icbar hakkı olduğu meselesini ele alır. O, bununla ilgili iki vecih geldiğini aktarır. İlk veche göre baba kızı evlendirmede icbar hakkına sahiptir. Diğer veche göre ise babanın icbar hakkı yoktur. Bu görüş Ebû Hanîfe'ye aittir. İbnü'l-Bennâ İmam Şâfiî'nin dedeye baba gibi icbar hakkı tanıdığı görüşünü de aktarır. İbnü'l-Bennâ da, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin görüşlerini kabul etmez.²⁷⁴ İbn Kudâme ise görüşleri aktarıırken Ebû Hanîfe'nin ismi yerine rey ashabi şeklinde zikretmiştir. Öyleyse Kâdı ve talebesi ile İbn Kudâme arasında aynı delil ve görüşlere yer verme bakımından benzerlik vardır. İbn Kudâme Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin görüşlerini daha detaylı bir şekilde ele almıştır. Ebu Hanîfe ve Şâfiî'nin bu görüşleri "Ahmed b. Hanbel'in Görüşünü İzah" başlığında detaylı inceleneceğinden tekrar olmaması için burada ele almıyoruz.

---

²⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/399-400. Baliğa olmuş bakire kızın izninin alınması ise hasen ve müstehab görülmüştür. Meseleyle ilgili kimi hadislerin delaleti bunu göstermekte ve fakihlerin hilâfının olmadığı söylenmektedir. Ayrıca ananın izni de fıkıhta önemsenen bir husustur. Hz. Peygamber "Kızları hususunda kadınlarla istişare edin" buyurmuştur. Böyle olması hem maslahatın hasıl olması hem de kadının hoşnutluğu açısından daha evla olur. İbn Kudâme'den önce Kâdı Ebû Ya'lâ bu bilgilere dikkat çekmiştir. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/ 405; Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/25.

²⁷³ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/23 vd.

²⁷⁴ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/887-888.

Merdâvî, baliğa bakireye babanın icbar edebileceğini “ عَلَى الصَّحِيحِ مِنَ الْمَذْهَبِ ” şeklinde belirtir. Merdâvî, İbn Kudâme başta olmak üzere Hırakî, Kâdı Ebû Ya‘lâ, Kelvezânî, İbnü'l-Bennâ gibi alimlerin de bu görüşte olduğunu zikreder. Merdâvî, Ahmed b. Hanbel'in baliğa bakireye icbar edilemeyeceği görüşünü Gulâmu'l-Hallâl, İbn Teymiyye ve Zerkeşî'nin seçtiğini söyler. Öyleyse Merdâvî râcih görüşü belirtirken hem İbn Kudâme'ye atıf yapmakta hem de onun gibi Gulâmu'l-Hallâl'in görüşüne yer vermektedir. Merdâvî, mezhepte sahih/râcih görüşleri seçerken (علي الصحيح من المذهب) İbn Kudâme'den istifade etmektedir. İbn Kudâme'nin bu tercih ve tesirlerinin izleri incelediğimiz diğer alimlerde de tespit edilmiştir.²⁷⁵

2.2. İbn Kudâme'nin Fıkhî Mesaisi

Fıkhî mesaisinde İbn Kudâme hükümleri, delilleri veya alimlerin görüşlerini değerlendirerek meseleleri ele alır. Nitekim eserinin muhtevasının geniş olmasında ve onun, mezhep birikimine olan katkısında bu unsurların da yeri vardır. Bu başlık ve alt başlıklarında değerlendirme kelimesi tercih edilmiştir. Ancak yer yer değerlendirmenin yanı sıra eserlerde yapılan atıflara, aralarındaki benzerliklere ve birbirlerini dikkate aldıklarına değinilecektir. Nitekim bir fakih, detaylı şekilde değerlendirmesini yapmasa da eserinde çeşitli görüşleri aktarabilmektedir.

2.2.1. Hükümleri Değerlendirmesi

İbn Kudâme'nin hükümleri değerlendirme, doğrudan hükmün delilini zikretmek şeklinde olabildiği gibi, hükümleri detaylı şekilde tahlil ederek de olmaktadır. İbn Kudâme hükümlerin delillerini farklı naslarla ilişkilendirerek ele alır. Yine o, bir meselenin hükmüyle ilgili mezhep içinden veya diğer mezheplerden görüşlere atıf yapar. İbn Kudâme bazen de ele aldığı hükmün illetini veya maslahatını da açıklayabilmektedir. Bu sayede o, kendi tercihini kuvvetlendirmektedir.

Bir erkeğin birden fazla eşle evlenebileceği hükmüne yer verirken delilleri irtibatlandırması ve değerlendirme buna uygun bir örnektir. İbn Kudâme bu meseleyle ilgili şu hususlara değinir: İlim ehli icmâ etmiştir ki hür bir erkek dörtten

²⁷⁵ Bk. İbn Müflih, *el-Mübdî*, 6/98-99; Haccâvî, *el-İknâ*, 3/170; Buhûtî, *Keşşâf*, 5/43.

fazla kadınla aynı nikâhta birleşemez. Kasım b. İbrahim bu sayıyı dokuz kabul etmiş ve dokuz kadınla evliliği mübah görmüştür. Bu görüşün delillerinden biri Nisa suresi 3. ayetindeki ikişer, üçer, dörder ifadesindeki “vav” harfinin kullanımınıdır. Görüşün diğer bir delili ise Hz. Peygamber’in (s) vefat ettiğinde dokuz eşi olmasıdır. İbn Kudâme bu görüşün sünnete ve icmâa aykırı olduğuna değinir. Mesela Gaylan b. Seleme müslüman olduğunda on karısı vardı. Hz. Peygamber dördünü seçip gerisini bırakmasını emretmiştir. Buna benzer başka hadisler de vardır.

İbn Kudâme meseleyle ilgili hadislerin yanında ayetlerden de delil getirir ve yukarıda evlilikle ilgili zikredilen Nisa suresi 3. ayetiyle aralarında bağlantı kurar. O, Fatır suresi’nin ilk ayetinde meleklerin ikişer, üçer, dörder kanatlı olmasını kişinin ikişer, üçer, dörder evlenilebileceği ayetiyle ilişkilendirir. İbn Kudâme, bu ayetin dokuz evliliğin cevazına aykırı olurken icmâi (kendi görüşünü) destekler nitelikte olduğunu söyler. Yani İbn Kudâme ikişer, üçer şeklindeki ifadelerin her birinin bir grup olarak kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. O, ayette murat edilen dokuz olsaydı açıkça belirtilirdi der. Çünkü ona göre sözü bu şekilde uzatmanın anlamı yoktur ve o, bunun dışında bir şey söyleyeni Arap dilini bilmemekle itham eder. Bu değerlendirmelerine ek olarak Hz. Peygamber’in dokuz eşle evliliğini ise ona mahsus bir özellik olarak zikreder.²⁷⁶

İbn Kudâme’nin hükümleri değerlendirmesine kız kardeşlerin aynı nikâhta bulunması da örnek verilebilir. İbn Kudâme nikâhta cem‘ ile ilgili ayetin hükmünü ta‘lil eder. O, iki kız kardeşin aynı nikâhta cem‘ edilmesinin illetini akrabalar arasında düşmanlığa ve bölünmeye yol açacağı şeklinde izah eder. Kitapta geçtiği üzere iki kız kardeşi aynı nikâhta birleştirmek (cem‘) haram kılınmıştır. Nesep veya süt, hür-köle, aynı ana-babadan, bir ana veya babadan olmaları hatta zifaktan öncesi sonrasına da bakılmaksızın ayetin umumuna göre bu haramdır. Eğer aynı akitte evlenmişse fasit olur. Çünkü birinin diğerine üstünlüğü yoktur. Ayrıca akit esnasında veya sonrasında bunu öğrenmesinin de bir faydası olmaz, akit geçersizdir. Eğer birisini diğerinden sonra nikâhlarsa ilk nikâh sahih, ikincisi batıl olur. Çünkü cem‘ ikincisinde ortaya çıkmaktadır.²⁷⁷

---

²⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/471-472. Ayrıca bk. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 391. Kölenin kaç kişiyi nikâhında toplayacağıyla ilgili mesele için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/472-473.

²⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/523.

İbn Kudâme farklı meselelerin hükümlerini kıyas ederek de açıklar. İbn Kudâme bir kadının, teyzesi veya halasıyla birlikte nikâhlanmasının haram olmasını açıklar. Eğer tek akitle bu tür bir nikâh kıyılmışsa da bu akit sahih değildir, batıl hükmünü alır ve nikâh bozulur. İbn Kudâme kadınla halası veya teyzesinin tek akitle nikâhlanıp ilk akdin hangisi olduğunun bilinmemesi durumunda da nikâhın batıl olduğunu söyler. Çünkü evlenilen kadınla teyzesi veya halasının birbirlerine üstünlüğü yoktur. O, bunun hükmünü, bir kadının iki erkekle evlenmesi hükmüne benzetir.

İbn Kudâme'nin bir konuyla ilgili meselenin hükmünde, doğrudan Ahmed b. Hanbel'in görüşüne yer verdiği, başka bir görüşe atıf yapmadığı görülebilmektedir. Nitekim bir görüşe göre eğer iki kız kardeşin nikâh akitlerinden hangisinin önce olduğu bilinmiyorsa araları tefrik edilmelidir. Eğer bir kişi iki akitte bu tür bir evlilik yapmışsa ilk olan nikâh (akit) sahih, ikincisi batıldır çünkü cem' ikincisinde tezahür etmektedir. Bunu Ahmed b. Hanbel zikretmiştir. Böyle bir durumda hangisinin helal hangisinin haram olduğu (batıl nikâh olmasından dolayı) bilinemediği için ayrılırlar.²⁷⁸

İbn Kudâme bir meselenin hükmünü ve hükmün illetini açıklarken muhalif görüşlere atıf yapar. Örnek olarak, nikâhta cem' meselesiyle ilgili kocanın eşinin üvey kızıyla aynı nikâh altında bulunması verilebilir. Hasan el-Basrî, İkrime ve İbn Ebî Leyla gibi hariç alimlerin geneli bunu caiz görmüştür. Muhalif görüş sahiplerine göre ise mekruhtur. İbn Kudâme bu görüşe itiraz ederek ayetteki "*bunun dışındakiler size helal kılındı*"²⁷⁹ ibaresini delil getirmekte ve kadınla kadının üvey kızı arasında bir akrabalık olmadığını, bunların birbirilerine iki yabancı gibi olduklarını söyler. İbn Kudâme ayetteki hükmün illetini açıklayarak cem'in akrabalık bağlarını kesmekten korkulduğunda haram olduğunu, burada ise böyle bir şeyin söz konusu olmadığını dile getirir.²⁸⁰ Öyleyse İbn Kudâme bir hükmün illetini benzer durumdaki hükümlerde de geçerli kılmaktadır. Nitekim yukarıda iki kız kardeşin bir nikâhta cem' edilmesinde de bu illeti esas almıştı.

Kâdı Ebû Ya'lâ da aynı anda dörtten fazla eşin haram olduğunu Kasım b. İbrahim'i muhalif alarak zikreder. O da Gaylan hadisini delil olarak öne sürmektedir.

---

²⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/534-535.

²⁷⁹ Nisa, 4/24.

²⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/543.

Bu bilgiler *el-Muğnî* ile benzerlik göstermektedir.²⁸¹ Kâdı Ebû Ya‘lâ, iki kız kardeşin bir akitle gerçekleşen nikâhı meselesini ele alır. Bu meselede o, ayeti merkeze koyarak tahliller yapar ve iki kardeşi bir nikâhta cem‘ haram olduğu için bu nikâh akdinin fasit olduğunu söyler ancak eğer iki akitle nikâh kıyılmışsa; ilki sahih, ikincisini batıl kabul eder.²⁸² İbn Kudâme de bu bilgileri aynen savunmuştu ancak o hükmün illetini de açıklamıştı. Üvey kızla karısını aynı nikâhta cem‘ etmek meselesinde Kâdı, İbn Ebî Leyla’nın hilâfına caiz olduğunu söyler ki İbn Kudâme de buna değinmişti.²⁸³ Aralarındaki fark ise Kâdı, yalnızca İbn Ebî Leyla’nın görüşüne yer verirken İbn Kudâme Hasan el-Basrî ve İkrime’nin görüşüne de yer vermiştir.

Bunun yanında İbnü’l-Bennâ el-Bağdâdî dokuz cem‘in caiz olduğu şeklindeki Kasım b. Muhammed’in (İbn Kudâme’de sadece İbrahim) görüşünü ele alır. İbnü’l-Bennâ meseleyi Kâdı Ebû Ya‘lâ gibi Gaylan hadisiyle birlikte açıklar.²⁸⁴ Öyleyse İbnü’l-Bennâ bu meselede Kâdı’nın aktardıklarını ihtisar etmiştir. Kelvezânî ise, müslüman olup da nikâhında dörtten fazla kadını olma durumuyla ilgili zikredilen görüşleri aktarır ancak eğer dördünü seçmezse seçmesi için icbar olunacağını söyler. Kelvezânî, Kâdı Ebû Ya‘lâ’nın görüşüne de yer verir. Kişi müslüman olup dörtten fazla eşi varsa ve eşlerinden dördünü seçmeden ölürse Kâdı Ebû Ya‘lâ’ya göre hepsine ölüm iddeti gerekir.²⁸⁵ İbn Kudâme ise dördünü seçmeden ölmesi meselesine yer vermemiştir.

Zikri geçen meselelerde Zerkeşî’nin İbn Kudâme’nin tavrını devam ettirdiği dikkat çekmektedir, aynı ibare ve bilgilerin olması bunu göstermektedir. Zerkeşî, İbn Abbas’tan nakille yasak olan cem‘ etmenin akrabalık bağlarına zarar vereceğini zikreder. İbn Kudâme ise aynı değerlendirmeyi, ayetteki hükmün illeti şeklinde izah etmişti.²⁸⁶ Zerkeşî, aynı nikâhta cem‘ edilen kız kardeşlerin ikisinin de nikâhlarının feshedileceğini söyler. Çünkü ona göre bu ikisinden birisi diğerine üstünlük kuramaz. İbn Kudâme de aynı değerlendirmeyi yapmıştır. Hatta Zerkeşî İbn Kudâme’nin, bu tür akdi bir kadının iki erkekle evlenmesine kıyas ettiği değerlendirmesine de yer verir.

---

²⁸¹ Kâdı Ebû Ya‘lâ, *Şerh*, 2/42-43. İbn Kudâme’nin kölenin cem‘i ile ilgili aktardıkları da aynıdır. Hatta Hakem’dan naklen sahabe icmâına değinmesi de böyledir. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/473.

²⁸² Kâdı Ebû Ya‘lâ, *Şerh*, 2/57.

²⁸³ Kâdı Ebû Ya‘lâ, *Şerh*, 2/59.

²⁸⁴ Bk. İbnü’l-Bennâ, *Kitabu’l-mukni’*, 3/897-898.

²⁸⁵ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 400-401.

²⁸⁶ Zerkeşî, *Şerh*, 5/157 vd.

Bunun yanında Zerkeşî, Ahmed b. Hanbel'in ve Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşlerine de atıf yapar. Yer verdiği görüşlere göre iki kız kardeş aynı akitte nikâhlanmışsa koca, ikisinden birini seçecektir. Zerkeşî, iki akitte iki kız kardeşin nikâhlanmasını da ele alır. Eğer ilk akdin hangisi olduğu biliniyorsa ikincisinin batıl olduğunu söyler.²⁸⁷ Bu da İbn Kudâme'nin aktardığı gibidir.

Merdâvî ise iki kız kardeşi ve kızın halası veya teyzesiyle aynı nikâhta cem'in haram olduğunda ihtilaf olmadığını zikreder. Daha sonra Merdâvî, İbn Kudâme gibi, kişinin amca ve dayı kızlarıyla cem' etmesi hususunu ele alır. Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüşe göre bu mekruh değilken diğer görüşe göre mekruhtur. Merdâvî, İbn Kudâme'nin bu ikisinin hükmünü *el-Muğni*'de mutlak bıraktığını söyler.²⁸⁸ Merdâvî, tek akitte iki kız kardeşin nikâhlanması durumunda aralarından birinin tercih edileceğini zikreder. O bu konuda Zerkeşî gibi Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşüne yer verir. Eğer iki kız iki akitte evlenmiş ve ilk akdin hangisi olduğu bilinirse ikincisi batıl olur. Eğer ilk akdin hangisi olduğu bilinemezse ikisinin de arası fesih edilir. Merdâvî bunu mezhepteki sahih görüş olarak dile getirir. Merdâvî, meseleyle ilgili *el-Muğni*'ye de atıf yapar.²⁸⁹

İbn Kudâme'nin muhalif görüşün hüküm ve delillerini dikkate alarak savunduğu hükmü delillendirmesine sıhriyetle ilgili bir husus da örnek verilebilir. Bu örnekte İbn Kudâme savunduğu hükmü ortaya koyarken ayet ve hadisler arasında irtibat kurar ve ilgili hükümlerle ilgili icmâa işaret eder. Bir erkeğin evlendiği kızın nesep veya süt annesi kendisine haram olur. Ahmed b. Hanbel'den de bu yönde "nas" gelmiştir. Ancak meseleyle ilgili Hz. Ali'den sıhriyetin zıfâ ile zuhur ettiğine dair muhalif bir görüş gelmiştir. Hz. Ali zıfâfi esas almıştır çünkü ona göre kıyas bunu gerektirir. Nasıl ki anası kızına zıfâ ile haram oluyorsa kızı da anasına zıfâ ile haram olur. İbn Kudâme bu görüşe itiraz ederek naslardan delil getirir. Burada özellikle ayetteki "*kadınlarınızın anneleri*" ifadesinin umumunu dikkate alır ve "*Kim bir kadınla evlenip zıfaftan önce onu boşarsa, kızıyla evlenmesinde beis yoktur, anası ise ona (o erkeğe) helal olmaz*" hadisiyle istidlal eder. Böylece İbn Kudâme kadının anasıyla ilgili sıhriyeti akdin gerçekleşmesine bağlar, zıfâfi dikkate almaz ancak

---

²⁸⁷ Zerkeşî, *Şerh*, 5/167.

²⁸⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/122-123. İbn Kudâme'nin bu hususu *el-Muğni*'de mutlak bıraktığını görmek için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/524. Merdâvî tali olarak kölelikle ilgili cem' meselelerini de ele alır; İbn Kudâme'ye ve *el-Muğni*'ye sıkça atıf yapar. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/124-132.

²⁸⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/124.

evlendiği kişiyle zifaf gerçekleşmediyse onun kızıyla evlenebilir. Hz. Ömer ve Hz. Ali, erkeğin evinde olmadıkça karısının kızıyla evlenmeye ruhsat vermişlerdir. Nitekim onlar, ayetin belirttiği ibareyi (evlerinizdeki üvey kızlarınız) esas alırlar. Bu muhalif görüş sahiplerine göre ayetin zahiri esastır ve kıyasa göre de hüküm böyle olmalıdır. İbn Kudâme bu görüşe karşın İbnü'l-Münzir'den bu meselede icmâ olduğunu aktarır. Ayrıca Abdullah b. Amr hadisini delil gösterir. Bu hadise göre Ümmü Habibe, Hz. Peygamber'i kız kardeşiyle evlendirmek istemiş, o da 'artık bana bana kızlarınızı ve kız kardeşlerinizi arz etmeyin' buyurmuştur. İbn Kudâme zayıf kıyasa dayanarak "...birlikte olmadığınız kadınların kızlarıyla evlenmenizde bir günah yoktur"²⁹⁰ ayetinin ve bu hadisin terkedilmeyeceğine dikkat çekmektedir. Böylece muhalif hükme cevap vermiş olur.²⁹¹

2.2.2. Delilleri Değerlendirmesi

İbn Kudâme *el-Muğni*'de savunduğu hükmün delillerini detaylıca tahlil eder. O, bu mesaisinde hem kendi savunduğu görüşün delillerini hem de muhalif görüşün delillerini değerlendirir. İbn Kudâme'nin delilleri değerlendirerek müftâ bih görüşü tespit etmek ya da daha önce müftâ bih olarak belirlenmiş görüşü savunmak, savunduğu görüşün neden müftâ bih olduğunu izah etmek gibi amaçlar güttüğü söylenebilir. Böylece o, delilinin kuvvetini, karşı tarafın delilinin ise zayıflığını ispat etmektedir. Ancak bazen İbn Kudâme birbirine muhalif iki görüşün delillerini aktarıp aralarında tercihte bulunmaz. Onun delilleri değerlendirme, hükümleri değerlendirme başlığında görüldüğü üzere ayetlerin izahı şeklinde olabildiği gibi, hadislerin sıhhat durumuna veya bir hadisin delalet ettiği hüküm üzerinde icmâ oluştuğuna yer vermesi şeklinde de tezahür eder. Hadislerin değerlendirilmesi bağlamında söylenecek diğer bir husus da İbn Kudâme'nin mezhep imamı Ahmed b. Hanbel'in hadislerle ilgili değerlendirmelerine de önem vermesidir. Ahmed b. Hanbel'in sahabeden naklettiği sözler de delil bağlamında *el-Muğni*'de karşılan hususlardandır.

---

²⁹⁰ Nisa, 4/23.

²⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/515-517.

İbn Kudâme bir meseleyle ilgili kendi delillerini aktarıp meseleyle ilgili muhalif görüş varsa ele alır. Muhalif görüşün delillerini kendi değerlendirmeleriyle çürütür. Bu hususa hüлле²⁹² ile ilgili bir mesele örnek verilebilir.

Hülle nikâhıyla ilgili niyet (kasıt) meselesinde muhalif görüşe cevaben İbn Kudâme, icmâ ve hadis türü delilleri kullanır ve hadislerin sıhhatiyle ilgili açıklama yapar. O, delil bağlamında Ahmed b. Hanbel'in fetvasına da başvurur. Ayrıca o, muhalif görüşün delillerine tek tek yer verip ardından değerlendirme yapar. İbn Kudâme hüллеde niyet ile ilgili şunlara değinir: Kişi, nikâh akdinden önce hüлле yapmayı şart koşup bunu akitte belirtmeden hüлле yapmaya niyet ederse veya şart koşmayıp hüллеde niyet etmişse bu nikâh batıl olur. Ahmed b. Hanbel'e haberi olmadığı halde ilk kocasına dönmesi için bir kadınla evlilik yapan erkek hakkında soru sorulmuş ve o, bu kimsenin muhallil olduğu cevabını vermiştir. Eğer erkek bu nikâh ile helal kılmayı kast ettiyse melun olur. İbn Kudâme ardından, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın Ebû Hanîfe ve Şâfi'ye benzeyen, bu akdin sahih olduğu yönündeki "vechini" aktarır. Nitekim Kâdı veche göre, burada nikâhı fasit kılacak bir unsur bulunmadığını, nikâhın sahih olduğunu dile getirmektedir. Kâdı'ya göre nikâh kasıt olunan şey (niyet) ile değil, şart koşulan şey ile batıl olur. Bu tıpkı, kişinin satmak şartıyla satın aldığı köle işine benzemektedir ki buradaki şart sebebiyle akit batıl olur. Hz. Ömer'in konuyla ilgili yaklaşımını bildiren hadis de bu görüşü destekler niteliktedir.

İbn Kudâme bu görüşe ve deliline cevaben muhallilin melun olduğunu belirten hadisi tekrar zikreder, isimlerini aktardığı sahabe topluluğunun bu hadis üzerine tahlilin hükmünün tahrim belirttiği hususunda icmâ ettiğini hatırlatır. Ardından da hadislerin sıhhat durumuyla ilgili bilgi verir. O, kişinin tahlil etme kastını (niyetini) tahlili şart koşmasına benzeterek bu tür bir akdin de batıl olacağını söyler. Yani o, hem şart ile hem de kasıt (niyet) ile batıl hükmü verileceğine dikkat çeker. İbn Kudâme, muhalif görüşün delili olan Hz. Ömer hadisi hakkında ise Ahmed b. Hanbel'in senedinin sahih olmadığı şeklindeki değerlendirmesini zikretmektedir çünkü İbn Sîrîn

---

²⁹² Hüлле için bk. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/379-381. "İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır." ayeti hüлле ile ilgili temel delildir. Bk. Bakara, 2/230.

bu hadisi Hz. Ömer'e isnat etmemiştir. Yine İbn Kudâme, Ebû Ubeyd'in bu rivayeti mürsel (zayıf) kabul ettiğini söyler.²⁹³ Böylece İbn Kudâme, muhalif görüşe karşın hem farklı hadisleri delil gösterirken hem de muhalif görüşün delillerini hadis alimlerinin değerlendirmeleriyle çürütmektedir. Ayrıca o, kendi öne sürdüğü delil üzerinde icmâ olduğuna dikkat çekerek delinin kuvvetine de işaret etmektedir.

Meseleyle ilgili Kâdı Ebû Ya'lâ ile İbn Kudâme arasında delilleri benzer bir şekilde ele alma açısından benzerlik vardır. O, eserinde hülle meselesini kişinin belirli bir vakitte boşaması veya eski kocasına dönebilmesi (helal olması) için şart koşması açısından ele alırken, hülle yapanların melun olduğu yönündeki hadisleri nakleder. Böyle bir nikâhın süreli olması yönüyle müt'aya benzediğini hatırlatır. İbn Kudâme ile Kâdı arasında benzer delilleri ele alırken aynı muhalif görüşe yer verme bakımından da benzerlik bulunmaktadır.²⁹⁴ Bu aktardıklarımıza göre İbn Kudâme'nin ele aldığı Kâdı Ebû Ya'lâ'nın aktardığı Ebû Hanîfe ile ortak olan "vecih", onun bu eserinde bulunmamaktadır.

Kelvezânî ise hülle nikâhının şart koşarak gerçekleştiğini dile getirir. O, kişinin hülleye niyet edip şart koşmadığı durumda nikâhın sahih olmayacağı yönündeki görüşü aktarır. Harb b. İsmail el-Kirmânî'den nakille hülleye niyet edip şart koşmamışsa nikâhın kerih olacağı şeklindeki görüşü dile getiren Kelvezânî; bu rivayete göre bu nikâhın kerahetle birlikte sahih olduğunu dile getirir. Kelvezânî diğer nikâh türlerinde de görüldüğü üzere, (niyet ve şartla ilgili olarak) şartın batıl akdin sahih olduğunu dile getirmesi,²⁹⁵ *el-Muğni*'de görüldüğü üzere Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ tarafından da söylenmişti. Buna göre Kelvezânî hocasının aktardığını tekrar dile getirmiştir. Kâdı'nın diğer bir talebesi İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî ise bu rivayeti şiddetle kabul etmemiş; delil olarak "*Ameller niyetlere göredir*"²⁹⁶ hadisini öne sürmüştür.²⁹⁷ Anladığımız kadarıyla İbnü'l-Bennâ, kişinin bir şeye niyet etmesini açıkça kabul etmesine benzediğini düşünmektedir. Aşağıda bu yaklaşımı Zerkeşî de ortaya koyacaktır.

---

²⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/51-55.

²⁹⁴ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/85-86.

²⁹⁵ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 392-393.

²⁹⁶ Buhârî, "Eymân ve'n-nüzûr", 22 (No. 6689).

²⁹⁷ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/922.

Zerkeşî, meseleyle ilgili delilleri değerlendirmede birebir İbn Kudâme'yi takip ederek Hz. Ömer'den gelen zikri geçen hadis hakkında Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ubeyd'in değerlendirmelerine yer verir. Yine Zerkeşî meseleyle ilgili Kâdı Ebû Ya'lâ ve Kelvezânî'nin şartın batıl, akdin sahih olduğu yönünde rivayet tahrîc ettiklerini aktarır. Bu görüşe karşın Zerkeşî, kişinin hülleye niyet etmesinin, diliyle şart koşmasına benzediğini dile getirir ve Hz. Peygamber'in muhallil ve muhallele lanet ettiği hadisin umumunca bunu tercih eder. İbn Kudâme de bu hadisin umumuna ve üzerinde icmâa işaret etmişti. Buna göre Zerkeşî, görüş ve delillere yaklaşımı açısından İbnü'l-Bennâ ve İbn Kudâme'yi takip etmektedir.²⁹⁸

Merdâvî de Kâdı ve Kelvezânî gibi bazı alimlerin kişinin şart koşmayıp hülleye niyet etmesi durumunda nikâhın mekruh ve sahih olacağı yönünde görüş aktardıklarına değinir. Merdâvî bunu kabul etmediğini delillendirirken İbn Kudâme'den farklılaşır ve İbn Teymiyye'nin değindiği, "akitteki şarta itibar edilmez" yargısına dayanarak açıklar. Bu bağlamda Merdâvî, İbn Kudâme'nin savunduklarıyla benzerlik göstermektedir ancak o, İbn Kudâme'den sonra yaşamış alimlerden de istifade ederek meseleyi delillendirmektedir.²⁹⁹ Merdâvî ile İbn Kudâme arasında Kâdı Ebû Ya'lâ'nın aktardıklarına yer verme ve karşı delil getirme bakımından ortaklık vardır.

İbn Kudâme'nin eserinde, hadislerin sıhhat durumuna yer vermesi yanında hadislerin bağlamsal olarak değerlendirilmesine çeşitli örnekler verilebilir. Bu kabilden İbn Kudâme'nin delilleri aktarıp değerlendirmesine lebenü'l-fahl³⁰⁰ meselesi örnek verilebilir. Lebenü'l-fahlin haram kılmasında farklı rivayetler gelmiş ve üzerinde ihtilaf edilmiştir. Burada meselenin özü, fahl sütünün kadın ve erkekten hangisini bağlayıcı olduğudur.³⁰¹

---

²⁹⁸ Zerkeşî, *Şerh*, 5/230-235.

²⁹⁹ Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/161.

³⁰⁰ لبن الفحل bir erkekle birliktelik sonucunda kadında oluşan süttür. Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 326.

³⁰¹ Eğer fahl sütü yalnız kadına müteallik olursa süt hükümleri kadını; hem kadına hem kocasına müteallik olursa süt hükümleri ikisini de bağlayıcı olacaktır. Hangisini bağlayıcı olduğuna bağlı olarak tahrim hükümleri ona göre uygulanacaktır. Bir kadının fahl sütünden bir çocuk emerse çoğunluğa göre, bu çocukla hem emziren hem de kocası arasında süt hükümleri doğar. Tıpkı nesebin haram kıldığı çocuk gibi olur. Böylece bu çocuğa kendi babasıymış gibi hüküm verilerek kocanın diğer çocukları da bu süttten emen çocukla kardeş hükmüne geçer. Sütteki diğer akrabalık durumları bunda da geçerli olur.

İbn Kudâme lebenü'l-fahl ile ilgili alimlerin çoğunun bunu haram kabul ettiğini ancak buna ruhsat verenleri ve delillerini zikreder. Ardından hem muhalif görüşün hem de kendi savunduğu görüşün delil gösterdiği hadisleri değerlendirir. Bu meselede o, ruhsat verenler arasında Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Ata b. Yesâr ve İbrahim en-Nehâî gibi alimleri zikreder. Nitekim İbn Zübeyr ve ashaptan ismi bilinmeyen bir gruptan, sütün erkekten değil de kadından olduğu (çıktığı) rivayet edilmiştir. Zeynep bt. Ebî Seleme'den rivayet edilen hadis de bu görüşün delilidir. Daha sonra İbn Kudâme kendi savunduğu görüşün delillerine yer verir. O, Hz. Âişe'den gelen bir rivayeti bu görüşe karşın nakleder. Hz. Âişe, hicab ayeti indikten sonra, kendisinden emdiği kadının kayınına yanına girmesi için izin vermemişti. Aralarında geçen diyaloga binaen Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e erkekten değil kadından emdiğini söylemiş ve o erkeğin kendisine haram olduğunu dile getirmişti. Hz. Peygamber (s) ise, Hz. Âişe'nin yanına girmesine izin vermediği kişi için "Girmesine izin ver, o senin amcandır..." şeklinde cevap vermiştir. İbn Kudâme bu olayla birlikte nesebin haram kıldığını sütün de haram kıldığı şeklinde değerlendirir. Daha sonra İbn Kudâme naklettiği bu hadisi değerlendirmeye tabi tutar. O, bu hadisin muttefekun aleyh (sahih) olduğunu, ihtilaf durumunda kati bir nas olduğunu ve bu hadisin hilâfına güvenilemeyeceğini zikreder. Bu değerlendirmesiyle kendi delilinin muhalif görüşten kuvvetli olduğuna işaret etmektedir. Ardından İbn Kudâme aktarmış olduğu muhalif görüşün delili olan rivayetleri de değerlendirmeye tabi tutar. O, muhalif görüşün dayanağı olan Zeynep'ten gelen rivayet hakkında 'eğer sahihse bize göre hüccettir' şeklinde değerlendirme yapar. İbn Kudâme, İbn Zübeyr ve bir gruptan gelen rivayet hakkında ise "Zübeyr, onu kendi kızı olarak kabul ediyor, kız da onu babası olarak görüyor. Anlaşılan o ki onların arasında bu durum meşhurdur ve asrındaki yaşayanların kabulüyle birlikte Zübeyr'in sözü, oğlunun (İbn Zübeyr'in) sözünden de ve (kim olduğu) bilinmeyen bir grubun sözünden de evladır"³⁰² der.³⁰³

Bu meselede Kâdı Ebû Ya'lâ meseleyle ilgili Hz. Âişe'den nakilde bulunarak kendi tercihinin delilini takdim eder ancak muhalif görüşün delillerine yer vermez.³⁰⁴ İbn Kudâme ise, daha fazla muhalif isme ve bunların delillerine yer vermişti ve o,

---

فإن الزبير كان يعتقدها ابنته وتعتقده أباه، والظاهر أن هذا كان مشهوراً عندهم، وقوله مع إقرار أهل عصره "أولى من قول ابنه وقول قوم لا يعرفون"

³⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/520-522.

³⁰⁴ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/51-52.

muhalik görüşlerin delillerini de değerlendirmişti. İbnü'l-Bennâ ise yalnızca, “nesebin haram kıldığını süt de haram kılar” hadisini delil olarak öne sürer.³⁰⁵ İbnü'l-Bennâ'nın diğer aktardığı bilgilere göre onun eseri, Kâdı'nın eseriyle benzerlik göstermektedir. Yani, Kâdı ile İbn Kudâme arasında zikrettiklerimiz onun için de geçerlidir.

Zerkeşî'nin aynı delil üzerinden meseleyi değerlendirmesi İbn Kudâme ile benzerliklerini gösterir. Zerkeşî *lebenü'l-fahl* konusunda ise ihtilaf olduğunu dile getirdikten sonra o, meselenin dayanağı olan ve yukarıda *el-Muğni*'de ele alınan Hz. Âişe'den gelen hadisi aktarır.³⁰⁶ Meseleyi kısaca bu şekilde ele alan Zerkeşî'nin eseri, başka hiçbir detaya inmemesi bir yana bırakılırsa, savunduğu görüşü ele alması bakımından *el-Muğni* ile ibare benzerliklerine sahiptir. Zerkeşî meselenin hükmü aynı deliller üzerinden açıklamaktadır. Merdâvî ise *el-İnsâf*'ta meseleye yer vermemiştir.

İbn Kudâme delilleri aktarırken nasların, Ahmed b. Hanbel'in görüşleri yanında onun zikrettiği sahabî sözlerine de yer verir. İbn Kudâme bazen de görüşlere veya delillere dair değerlendirme yapsa da ilgili meselede tercihte bulunmaz. Genel olarak *el-Muğni*'de delilleri ele alıp tercihini ortaya koyuyormuş gibi gözükse de birçok yerde bunun aksi tespit edilmiştir. O, birbirine muhalif görüşlerin delillerini ve açıklamalarını verip meseleyi mutlak bırakır. İbn Kudame'nin ele aldığı evlenecek kızın yaşıyla ilgili mesele bu hususlara örnek verilebilir. Ebû Bekir el-Esrem'in Ahmed b. Hanbel'den rivayetine göre eğer küçük kız çocuğu dokuz yaşına ulaşırda buluğa ulaşmış sayılmaz. Bu görüşü savunanlara göre bu kız çocuğu henüz sekiz yaşındaki kız hükmündedir çünkü daha buluğa ermemiştir ve tasarruflarında onun iznine itibar edilmez ki nikâhtaki hüküm de böyledir. Meseleyle ilgili İshak b. Mansûr el-Kevsec ise Ahmed b. Hanbel'in diğer bir görüşünü rivayet etmiştir. Bu rivayete göre dokuz yaşına giren kız çocuğun hükmü buluğa erenin hükmüne tabidir. Çünkü ayetin mefhumu ve gelen haberlerin delaleti bu yöndedir. Mesela yetimin izniyle evlendirileceği ve reddederse bu nikâhın caiz olmayacağı yönündeki hadis bu görüşü güçlendirmektedir. Bu görüşe göre hadiste geçen izin lafzını dokuz yaşındaki kimseye hamletmek gerekir. Zaten Ahmed b. Hanbel'in Hz. Âişe'ye isnat ederek naklettiği “kız çocuğu dokuzuna geldiğinde o (artık) kadın olur” sözü de bunu teyit etmektedir. Bu söz Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ tarafından da İbn Ömer tarikiyle Hz. Peygamber'e isnat

³⁰⁵ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/904-905.

³⁰⁶ Zerkeşî, *Şerh*, 5/156-157.

edilmiştir. Eğer kız hayız olacak bir yaşa varmışsa buluğa ermiş gibi evlendirilir ve evlendirildikten sonra buluğa girse de muhayyerlik hakkı yoktur. Nitekim o, bu şekliyle buluğa ermiş gibi evlendirilmiştir. Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmek istedi. Hz. Âişe bu teklife cevap verdiğinde Ümmü Gülsüm daha on yaşında bile değildi; çünkü o, babasının vefatından sonra doğmuştu. Ümmü Gülsüm, Hz. Ömer ile evlenmek istememiş, (daha sonra) Talha b. Ubeydullah ile evlenmiştir. Bu rivayet, baba dışında bir veli bulunması halinde küçük kızın buluğdan önce evlenebileceğine delalet etmektedir.³⁰⁷ Böylece İbn Kudâme aktardığı görüşlere ve görüşlerin delillerine yer vermekte ancak görüş veya deliller arasında tercihte bulunmamaktadır.

2.2.3. Diğer Mezhep Görüşlerini Değerlendirmesi

İbn Kudâme, ihtilafı bir meseleyi ele alırken önce görüşleri nakleder, sonra delillere ve delillerin tahliline yer verir. İbn Kudâme tercih ettiği görüşü ve delillerini savunurken kendi mezhebinden olmayan muhalif bir fakih seçer ve meseleyi onun görüşleri üzerinden değerlendirir. Onun, başka bir mezhebe mensup bir fakihin görüşüne karşın nasları ve sahabe uygulamasını esas alarak cevap verdiği olur. Muhalif görüşün delillerini de değerlendirmeye tabi tutarak kendi görüşünü kuvvetlendirmeyi amaçlar. Burada dikkati çeken diğer bir durum ise İbn Kudâme'nin muhalif görüşe karşın iki yöntem takip ettiği. Birincisi, mezhep içinde kendine ait tercihini öne sürmesidir. İkincisi ise mezhepte ihtilaf olmayan görüşü savunmasıdır.

Hanbelî eserlerinde nikâh ile ilgili ele alınan bir mesele, kişinin evlenmeyip sırf (nafile) ibadetle meşgul olmasıdır. Bu bağlamda tartışılan husus nafile ibadetin nikâhtan üstün olup olmamasıdır. Ahmed b. Hanbel'den bu meseleyle ilgili iki görüş gelmiştir.³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü nikâhın nafile ibadetten üstün olduğu şeklindedir. Ahmed b. Hanbel'in diğer bir görüşü ise İmam Şâfiî ile ortaktır. İbn Kudâme ise doğrudan Şâfiî'yi hedef alarak meseleyi ele almakta; Ahmed b. Hanbel'den gelen ve kendi tercihi olmayan diğer görüşe atıf yapmamaktadır. Aşağıda

---

³⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/404-405.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel'den nikâhın hükmüyle ilgili de iki görüş gelmiştir. Eğer onun, nikâhın vacip olduğu yönündeki görüşü esas alınırsa nikâh-ibadet mukayesesi atıl bir mesele olacaktır. Nitekim bir mezhebe mensup fakih bu gibi durumlarda mezhep birikimini dikkat alarak görüş belirtir.

bu hususun bilgisi diğer Hanbelî eserlerinden ele alınacaktır. İmam Şâfiî, kişinin evlenmeyip Allah'a ibadet etmesini daha evla görür. İmam Şâfiî'ye göre Allah Kuran'da, evlenmeyip ibadet etmesi sebebiyle Hz. Yahya'yı (as) methetmiştir.³⁰⁹ İmam Şâfiî ayetteki “حَصُورًا” kelimesinin kadınlardan uzak olma anlamında olduğunu söyler. Ona göre evlenmek daha faziletli olsaydı ondan uzaklaşmak iltifat görmezdi.³¹⁰ Ayrıca Şâfiî'ye göre nikâh bir tür alışveriş akdidir ve bu akdi yerine getirmektense Allah'a ibadet etmek daha faziletlidir.

Şâfiî'nin bu görüşüne muhalif olan İbn Kudâme ise Hz. Peygamber'in (s) evlendiğini zikreder. O, Hz. Peygamber'in, sünnetinden yüz çevirenleri ve ashabının inzivaya çekilip sadece ibadet etmesini ve evlenmemelerini eleştirdiğini ifade eder. Bu gibi hadis ve izahlarla İbn Kudâme, nikâhın hükmünün vücuda, evlenmemenin ise tahrime yakın olduğunu zikreder. Yine o, Hz. Peygamber'in evlendiğini, ashabının da onu takip ettiğini; onların faziletli olanın dışında bir şey yapmayacaklarını ve fazileti terk etmede ittifak etmeyeceklerini dile getirmektedir. İbn Kudâme, nikâh-ibadet mukayesesinde evla olanın evlenmek olduğunu açıklar ve nikâhın faziletlerine dair izahlarda bulunur ve hadisleri delil olarak kullanır.³¹¹

İbn Kudâme kendi delillerini aktardıktan sonra İmam Şâfiî'nin bu meseledeki görüş ve delillerini irdeleyip ona cevap verir; Hz. Yahya (as) hakkındaki ayetin ona özgü bir durum olduğunu söyler ve satım akdinin nikâhın maslahatlarını kapsamadığına dikkat çekerek evlenmenin gerekliliğine tekrar işaret eder.³¹² Özüne bakılırsa bu mesele fıkhîta evliliğin ibadet olup olmadığıyla ilgilidir ki İmam Şâfiî nikâhı bir alım-satım akdi olarak kabul etmekte; ibadet kabilinden görmemektedir.³¹³ Bu sebeple de kişinin bekar kalıp nafîle ibadetle meşgul olmasını daha üstün görmektedir. İbn Kudâme ise satımın, nikâhın maslahatlarını kapsamadığını,

---

³⁰⁹ Bk. Âli-İmran, 3/39. Ayrıca Şâfiî'ye göre Kuran'da kadın, evlat ve mal insana süslü-sevimli gösterildiği için bunlar bir tür kınamadır. Bu da onun görüşünü desteklemektedir. Bk. Âli-İmran, 3/14.

³¹⁰ Şâfiî'nin görüşlerinin detaylı izahı için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Umm*, (Beyrut: Darü'l-Marife, 1900), 5/155.

³¹¹ Zikri geçen maslahat, hadisler ve durumlar için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/343; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/12-15.

³¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/341-343. Benzer bir itiraz için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/192-193.

³¹³ Nitekim İmam Şâfiî, nikâhı farz (vacip) veya sünnet değil; mubah kapsamında değerlendirmektedir. Bunun yanında bu meselenin Şâfiîler arasında da ihtilafı olduğu hatırdadır. Bk. Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/113.

dolayısıyla satım ve nikâhın birbirine kıyas edilmesinin yanlışlığını söyleyerek Şâfiî'ye cevap vermektedir.³¹⁴

Hanbelî fakihi Kelvezânî de *el-Hidâyesi*'nde, Ahmed b. Hanbel'den gelen nikâhın müstehab (sünnet) olması rivayetine dayanarak evliliğin efdal olduğunu kabul eder; nafiye ibadetin ise nikâhtan efdal olmasının “ihtimal”³¹⁵ olduğunu dile getirir. İbn Kudâme ise ne görüşe ne değerlendirmesine yer vermemişti. Kelvezânî bu meseleyle ilgili, İmam Şâfiî'yi hedef almaz ve delil nakletmeye başvurmaz.³¹⁶ İbn Kudâme ise Ahmed b. Hanbel'in diğer görüşünü zikretmemişti, o, meseleyi doğrudan Şâfiî'yi muhalif olarak ele almıştı.³¹⁷ Öyleyse İbn Kudâme ile Kelvezânî bu meselede seçilen tercih açısından ortak; görüşlere yer verme ve tahlil açısından farklıdır.

Merdâvî *el-İnsâf*'ta, kişinin evlenmesinin nafiye ibadetten daha üstün olduğunu mezhebin mutlak görüşü olarak belirtir. Meseleyle ilgili Merdâvî, Ahmed b. Hanbel'den nikâhın ibadetten üstün olduğuna dair “nas” geldiğini söyler ancak Merdâvî, İmam Şâfiî muhalif alınarak tartışılan bu görüşün, özellikle İbn Kudâme'nin asrındaki ve ondan önceki alimlerin isimlerine yer vererek, Hanbelî mezhebi içinde de tercih edildiğine dikkat çeker. Nitekim o, Ahmed b. Hanbel'den bu görüşün de geldiğini aktarır. Merdâvî nikâhın üstünlüğünü Hanbelî alimlerin değerlendirmelerine yer vererek izah eder ve bu bağlamda Kelvezânî'nin Ahmed b. Hanbel'in Şâfiî ile ortak görüşünü “ihtimal” olarak değerlendirdiğini nakleder.³¹⁸ Merdâvî, İbn Kudâme gibi tercihte bulunmaktadır. İncelediğimiz diğer Hanbelî alimler de bu görüşü savunmaktadır.³¹⁹

İbn Kudâme'nin diğer mezheplerden bir fakihi muhalif olarak değerlendirme yaptığı başka örnekler de vardır. Mesela nikâhta velayet meselesi örnek verilebilir. İbn Kudâme, veliyi nikâhın sıhhat şartlarından biri olarak kabul eder. O, kadının kendisini

---

³¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/343.

³¹⁵ Öyleyse Kelvezânî nafiye ibadeti tercih etmenin veya onu nikâhtan üstün tutmanın zayıflığına dikkat çekmektedir.

³¹⁶ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 381.

³¹⁷ İncelediğimiz birkaç Hanefî-Şâfiî eser çerçevesinde görülmektedir ki bu görüşü İmam Şâfiî öne sürdüğü için tartışma onun üzerinden yürümüştür. Ancak bu görüş Ahmed b. Hanbel'e de nispet edilmiş; Hanbelî alimlerinin çoğu tarafından kabul görmemiştir. Şâfiî'nin görüşünü ele alan bazı eserler için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193; Ebu'l-Hasan Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvid-Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 9/32-33.

³¹⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/15-16

³¹⁹ Örnek için bk. İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 6/82; Haccâvî, *el-İkna'*, 3/15^v; Buhûtî, *Keşşâf*, 5/6.

veya başkasını evlendirme hakkı olmadığını hatta kadına velisinden başkasına vekillik yapamayacağını söyler. Aksi durumda nikâh sahih olmaz. Nitekim sahabeden bu meselede birçok rivayet gelmiştir ancak Ahmed b. Hanbel'den kadının velisinin izniyle kendisini evlendirebileceği ve kadına velisinden başkasının vekillik yapabileceğine dair görüş de bulunmaktadır. Bu görüşün dayanağı Ahmed b. Hanbel'in kadının kendi kölesini satabileceğine dair ichtihadıdır.³²⁰

Bu meseleyi İbn Kudâme, Ebû Hanîfe'yi muhalif alarak inceler. Ebû Hanîfe, nikâh akdinde kadının kendisi veya başkası tarafından evlendirilebileceğini ve vekil kılınabileceğini savunmaktadır. Nitekim bu görüşe göre “*kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın*”³²¹ ayeti kadına bu iznin ve hakkın tanındığını göstermektedir. Ayrıca kadın, kendi kölesini satabilmekte ve onun üzerinde tasarruf yetkisi bulunmaktadır. Kadın, bu gibi lehine olan menfaatlerde söz hakkına sahiptir. Nikâh akdinde ise kadının birtakım menfaatlerinin daha çok olduğu bir akit durumu söz konusudur.

İbn Kudâme, Ebû Hanîfe'nin görüşüne yer verdikten sonra hadislerle dayanarak ona muhalefet eder. O, velayetle ilgili Hz. Âişe'den rivayet edilen “*Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlayamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir*”³²² hadisini aktarır. İbn Kudâme, Merrûzî'nin bu hadisi Yahya b. Maîn³²³ (ö. 233/848) ve Ahmed b Hanbel'e sorduğunu ve 'sahih' cevabını aldığını dile getirir. Ayrıca İbn Kudâme, Zührî ve İbn Cüreyc'in bu hadisin sıhhatine hanel getirecek açıklamalarına cevaplar verir. Nitekim Zührî'nin bu hadisi kabul etmediği (انكره) söylenmiştir. İbn Cüreyc, Zührî'ye bu hadis hakkında sormuş ve o da böyle bir hadis bilmediğini söylemiştir. Buna karşın İbn Kudâme “böyle bir şey sabit olsaydı (bu hadis) hüccet olarak kullanılmazdı” der. Çünkü bu hadis sika raviler tarafından nakledilmiştir.

---

³²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/345-346.

³²¹ Bakara, 2/232.

³²² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 40/203 (No. 24205).

³²³ Onun hocaları arasında Abdullah b. Mübarek ve Yahya b. Saîd el-Kattân; talebeleri arasında ise Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd gibi isimler bulunur. Ayrıca o, Ahmed b. Hanbel'in akranlarından. Bk. Erdinç Ahatlı, “Yahyâ b. Maîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/256.

Bunların yanında İbn Kudâme, Zührî hadisi unuttuysa;³²⁴ bunun hadise zarar vermeyeceğine dikkat çeker. Ardından o, Ma'kıl b. Yesâr'ın, kardeşini evlendirmek istememesi üzerine kardeşinin, Hz. Peygamber'e gelerek kendisini evlendirmesini istediğine dair hadisi aktarır. İbn Kudâme bu hadise göre, kadının velisinin izni olmadan kendisini evlendiremeyeceğini söyler. Böylece İbn Kudâme meseleyle ilgili farklı hadislerin varlığına da değinmiş olur.³²⁵

İbn Kudâme'den önceki alimlerden Kâdı Ebû Ya'lâ, Kelvezânî, İbnü'l-Bennâ ve Hâşimî de velisiz nikâh olmayacağı görüşündedir. Veli meselesiyle ilgili İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, Ebû Hanîfe'yi muhalif alarak meseleye açıklık getirmektedir. O, delillerini aktararak meseleyi açıklar. Bu meselede onun ibare ve üslubu Kâdı Ebû Ya'lâ'nın eseriyle benzerlik göstermektedir. Kâdı Ebû Ya'lâ, Hz. Âişe'nin hadisine önem atfetmektedir ve bu hadisin velisiz kıyılan nikâhı iptal (batıl) ettiğine dikkat çekmektedir.³²⁶ İbn Kudâme de aynı hadise önem atfedip meseleyi bu hadis üzerinden izah etmişti. Öyleyse velayet başlığında İbn Kudâme ile Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbnü'l-Bennâ arasında Ebû Hanîfe'yi muhalif almaları, benzer nasları delil göstermeleri bakımından benzerlikler vardır.

Kelvezânî ise nikâhın şartları ve rükünleri diye başlık açmış; nikâhın şartlarını velayet, şahadet, kefâet ve nikâha mâni bir durum olmaması şeklinde dörde ayırarak incelemiştir. O, velayetin mahiyetine ilişkin açıklama yapar, mesela vasiyet ile tayin edilen velinin durumunu Ahmed b. Hanbel'den gelen iki görüşü naklederek ele alır. Bu bağlamda İbn Hâmid'in değerlendirmesini zikreder.³²⁷ Buna göre bu meselede Kelvezânî ve İbn Kudâme farklı bir yöntem takip etmiştir.

İbn Kudâme'den sonraki Hanbelî müelliflerinden Zerkeşî de velinin nikâhta sıhhat şartı olduğunu, bu hususta mezhep içerisinde ihtilaf bulunmadığını söyler. Zerkeşî, Ahmed b. Hanbel'den gelen velisiz nikâh olabileceğine dair görüş hakkında

---

³²⁴ Müellifin insanların unutmama özelliğini "Adem unuttu, zürriyeti de unuttu" hadisiyle cevap vermesi dikkat çekicidir. Zührî'yi savunmak amacıyla hadisi dayanak alması ilginçtir. Nitekim Zührî, müellifin eserinde sıkça istifade ettiği bir isim olduğu için eleştirisini sınırlı tutmaktadır. Burada Zührî'nin hadisci olduğu ve ayrıca Ahmed b. Hanbel'in de benimsediği bir isim olduğu hatırlanmalıdır. Bk. Halit Özkan, "Zührî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/546.

³²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/345-346. Mesele aynı örnekler etrafında diğer Hanbeli eserlerinde de ele alınmış olup tekrara düşmemek adına değinmeyeceğiz.

³²⁶ Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 269; İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/880; Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 138-140.

³²⁷ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 384. Zımmîlerin velayeti meselesinde Kelvezânî hocası Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşüne yer verir. Bk. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 386.

İbn Kudâme'nin değerlendirmesine yer verir. Nitekim İbn Kudâme bunu özür haline has kılmıştır. O, İbn Kudâme gibi meseleyi hadislerle açıklar, hadislerin senetlerine dahi yer verir. Zerkeşî meseleyle ilgili olarak, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'dan nakilde bulunur; Kâdı'ya göre nikâhta velinin şart koşulmasında sahabenin icmâi vardır. O, *el-Muğni*'de İbn Kudâme'nin yaptığı gibi Hz. Âişe'den gelen rivayet ve Ma'kıl b. Yesar ile ilgili hadis üzerinde önemle durur. Yine Zerkeşî, İbn Kudâme gibi İbn Cüreyc ve Zührî üzerinde açılan tartışmaya da yer verir.³²⁸ Bu bilgilere göre Zerkeşî'nin eseri meseleyi tahlil etme ve kullanılan hadisler bakımından İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'si ile benzerlikler göstermektedir.

Merdâvî de nikâhın sıhhat şartlarından biri olarak veliyi zikreder. O, Zerkeşî'den nakille bu meselede mezhep içinde bir hilâf bulunmadığını aktarır. İbn Kudâme gibi kadının kendisini veya başkasını evlendiremeyeceğini, evlendirse de nikâhın sahih olmayacağını ve mezhebin bu görüşte olduğunu söyler ancak ashaptan bir grup ile Ahmed b. Hanbel'den kadının kendisini evlendirebileceğine dair görüş geldiğini zikreder. O, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın bu görüşü sabit bulmadığını ve bundan men ettiğini söyler. Ayrıca meseleyle ilgili Merdâvî, İbn Kudâme'nin görüşüne yer verir. Nitekim İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in velayetin şart olmadığı görüşünü tahlil etmiştir. Bu tahlile göre İbn Kudâme velinin ve sultanın olmadığı durumda, nikâhta velinin şart olmayacağını dile getirmiştir. Yani ona göre aslında Ahmed b. Hanbel'in velayeti şart kabul etmemesi özür durumuna hastır.³²⁹ Böylece Ahmed b. Hanbel'in velayetle ilgili kabul olunmayan görüşünü ele almada İbn Kudâme/*el-Muğni*; Zerkeşî'de de gördüğümüz gibi Merdâvî'ye de katkı sağlamıştır.

Girişte zikredildiği üzere imamın tek görüşü bulunan meselelerde ise ortaya koyulan hükmün tahlil edilmesi, delillerinin ele alınması ve diğer mezheplere karşı savunulması gibi hususlar dikkat çekmektedir. Bu hususları açıklamak için şigar meselesi örnek verilebilir. İki erkeğin birbirlerinin velâyeti altındaki kadınlarla karşılıklı olarak (ortaklık kurarak) mehirsiz evlenmesine şigar denir. İbn Kudâme, şigar nikâhının çirkin (kabih) görüldüğü için bu ismi aldığını söyler. O, köpeğin ihtiyaç giderme eylemine benzeterek şigarın nasıl tanımlandığını izah eder. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den şigarın fasit olmasıyla ilgili farklı bir rivayet gelmediğini

---

³²⁸ Zerkeşî, *Şerh*, 5/8-20.

³²⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/66

zikreder. İbn Kudâme, muhalif görüş sahiplerinin şigar nikâhını sahih, tesmiyeyi fasit kabul ettiklerini ve bu nikâhta mehr-i misli gerekli gördüklerini dile getirir. Muhalif görüş sahiplerine göre fesat, mehrin eksikliğinden doğmaktadır, bizzat akdin kendisinden değil. Bu sebeple şigar nikâhı fasit olmaz. Bu, kişinin içki veya domuz karşılığı evlenmesine benzemektedir. İbn Kudâme, muhalif görüşe karşın tercihini ortaya koyarken hadislerle istidlal eder ve şigarın Hz. Peygamber tarafından nehyedildiğini söyler. Daha sonra o, muhalif görüşün tesmiye yönünden fasit dedikleri hususu ele alır. İbn Kudâme cevaben bu nikâhtaki fesadın fasit bir şarttan doğduğunu dile getirir. Çünkü bu evlilikte karşılıklı verilenler (kişinin kızı veya kız kardeşi) mehrin yerine konulmaktadır. O, bu fasit şart hususunu açıklayıp kişilerin aralarında ortaklık kurarak kız alıp verirken mehri dile getirip getirmemeleri arasında fark görmez. Hatta İbn Kudâme bununla ilgili Şâfiî'nin görüşünü aktarır. Şâfiî'ye göre şigar olması için tarafların kız kardeşlerini mehir gibi sunduğunu zikretmesi gerekir. Zira ona göre İbn Ömer'in rivayetinde böyle geçmektedir: Hz. Peygamber şigarı yasaklamıştır, şigar ise bir erkeğin diğer erkeğe 'kızınla beni evlendirmen şartıyla kızımı seninle evlendiriyorum demesidir'. Böylece kızların her birisi mehir yerine konulmuş olur.³³⁰

İbn Kudâme, Şâfiî'den bunları aktardıktan sonra ona cevap vermek için İbn Ömer rivayetini tekrar nakleder: "Hz. Peygamber şigarı nehyetti, şigar ise erkeğin, diğer kişinin kızıyla kendisini evlendirmesi şartıyla kızını evlendirmesidir ve aralarında herhangi bir mehir de yoktur". İbn Kudâme, Buhârî ve Müslim'in bu hadisin sıhhatinde ittifak ettiğini söyler. İbn Kudâme, ardından da Ebû Hureyre hadisini nakleder: "Şigar, bir erkeğin diğer erkeğe 'beni kızınla evlendir ki seni kızım ile evlendireyim' veya 'beni kız kardeşinle evlendir ki seni kız kardeşimle evlendireyim' demesidir". İbn Kudâme bu hadisin de sahih olduğunu belirtir. Bu iki hadisin arasını cem' etmenin mümkün olduğunu ve ikisiyle de amel edilebileceğini söyler. Nitekim ona göre hangisiyle amel edilirse edilsin bu nikâh fasit olur. Çünkü biri diğerine nikâhı şart koştuğunda birbirlerinin kızlarını da mehir gibi sunmuş oluyorlar. Dolayısıyla Şâfiî'nin görüşünün aksine, şart koşulurken kızların mehir yerine sunulduğu lafzı ister geçsin ister geçmesin bu nikâh fasit olur.³³¹

---

³³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/42-43.

³³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/43-44.

Kâdı Ebû Ya‘lâ şıgarı üç başlıkta inceler. O, şıgar nikâhıyla ilgili kullanılan lafızları aktarır. Kişinin “beni kızınla evlendirmen karşılığında seni kızımınla evlendiririm” şeklindeki tanımlamayı aktarır. O, Ebû Hanîfe’nin sahih kabul etmesi görüşünün hilâfına tarafların birbirine kızlarını mehir olarak verdiğini ve bu nikâhın batıl olduğunu söyler. Kâdı delil olarak İbn Ömer hadisini nakleder. Kâdı Ebû Ya‘lâ, şıgarla ilgili hadislerin farklı gelen tariklerindeki lafızlara dikkat çeker. İbn Kudâme de hadisin farklı lafızlarına dikkat çekmişti ancak Kâdı, diğer hadisi Ebû Hureyre’nin naklettiğini doğrudan zikretmez, İbn Kudâme zikretmişti. Kâdı Ebû Ya‘lâ bu farklı tariklere bağlı olarak mehir verilip verilmeden yapılan nikâhın hükmü de şıgar mıdır tartışmasına girer. Kâdı Ebû Ya‘lâ, tarafların mehir yerine kız alıp vermesi halinde bir görüşe göre akdin batıl olacağı şeklindeki görüşü zikreder. O, Şâfiî’nin ise bunu sahih bulduğunu söyler. Kâdı Ebû Ya‘lâ kendisinin ve muhalifinin delillerini izah eder ve Şâfiî’nin görüşünü reddeder.³³² Kâdı Ebû Ya‘lâ, ortaklık yoluyla kız alıp vermede kızların mehir yerine sunulduğu ister belirtilsin ister belirtilmesin bu nikâhın şıgar olduğunu savunarak Şâfiî’ye muhalefet eder çünkü taraflar aralarında ortaklık yaparak kızlarını mehir olarak vermektedirler. İbn Kudâme de bu meselede Şâfiî’yi hedef almış, onun şıgarın gerçekleşmesi için karşılıklı alıp verilen kızların mehir gibi sunulduğunun zikredilmesi gerektiğini belirten görüşüne karşı çıkmıştı.

İbn Kudâme’den önceki diğer bir müellif İbnü’l-Bennâ, Kâdı Ebû Ya‘lâ gibi Ebû Hanîfe’nin görüşünü tartışmıştır.³³³ Onun meseleyi üç başlığa ayırarak incelemesi ve aktardığı bilgiler, yani ibare ve üslubu Kâdı’nın eseriyle benzerlik göstermektedir. Öyleyse bu isimlerin konuyu ele almaları İbn Kudâme’yi etkilemiştir denebilir. Aralarındaki fark ise İbn Kudâme’nin, Ebû Hanîfe’ye atıf yapmamasıdır.

Zerkeşî, İbn Kudâme’nin değindiği gibi şıgarın hükmüyle ilgili Ahmed b. Hanbel’den farklı bir görüş gelmediğini zikreder. Zerkeşî, İbn Ömer’den meseleyle ilgili hadisleri nakleder. İbn Kudâme’nin Buhârî ve Müslim’in ittifak ettiğini söylediği hususu o da söyler. O, Kelvezânî’nin şartın batıl, akdin sahih olduğu yönünde³³⁴ dile getirdiği rivayete yer verir. Ancak mezhepler arası ihtilaf şeklinde ele almaz.³³⁵ Merdâvî de aynı görüşü aktarıp diğer mezhep görüşlerine atıf yapmaz.³³⁶

---

³³² Kâdı Ebû Ya‘lâ, *Şerh*, 2/81-83.

³³³ İbnü’l-Bennâ, *Kitabu’l-mukni*, 3/920-921.

³³⁴ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 393.

³³⁵ Zerkeşî, *Şerh*, 5/219 vd.

³³⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/159.

2.2.4. Mezhep İçi Görüşlere Yer Vermesi

İbn Kudâme'nin mezhep içi görüşleri değerlendirirken takip ettiği yöntemler arasında Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer vermek, mezhep içindeki muhalif görüşleri veya rivayetleri ele alıp irdelemek, mezhebin tercihle ilgili kavramlarını kullanarak görüş belirtmek bulunur. İbn Kudâme ele aldığı bir meselede, önceki görüşleri de dikkate alarak yeni ve farklı değerlendirmeler yapar. O, bu görüş ve değerlendirmeleriyle kendisinden sonra yaşamış Hanbelî alimlerin fıkıh mesailerine katkı sağlar.

İbn Kudâme'nin mezhep içi görüşleri dikkate alarak Ahmed b. Hanbel'in görüşüne yer verdiği ve bu sayede mezhep birikimine katkı sağlamasına ehli kitap ve mecusilerle evlilik meselesi örnek verilebilir.³³⁷ Bu meseleyle ilgili tartışılan husus "ehli kitab" ifadesine kimlerin tabi olduğudur. Kuran'da '*bizden önceki iki gruba indirilen kitap*'³³⁸ şeklinde ayet bulunmakta ve bu da ehli kitabın İncil ile Tevrat ehli olduğunu göstermektedir. Buna göre Tevrat ehli yahudiler ve samiriler; İncil ehli ise hristiyanlardır. Sabiilere gelinecek olursa selefın bunda ihtilafı vardır. Ahmed b. Hanbel'in onları Hristiyanların bir türü olarak kabul ettiği rivayet edilmiştir. Bunun yanında Ahmed b. Hanbel'den, cumartesi uygulamalarından dolayı onların yahudilere benzediğine dair de görüş gelmiştir. İbn Kudâme bu görüşleri göz önüne alarak değerlendirme yapar. İbn Kudâme doğru olanın, onların bu iki taifeye uymaları halinde onlardan, uymamaları halinde ise onlardan olmadığını dile getirir.

İbn Kudâme mezhep içindeki görüşe yapacağı muhalefeti, farklı bir görüşle mukayese ederek de ele alır. O, mezhep içi değerlendirmelerini nasları dikkate alarak ortaya koyar. Örneğin bir görüşe göre Hz. İbrahim'in sahifelerini ve Hz. Dâvûd'un Zebur'unu takip edenler ehli kitaptan değildir. Onlarla evlenmek de onların kestiklerini yemek de helal değildir. Mezhep içinde Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'dan ise aksi bir görüş (vecih) gelmiştir; evlilikleri ve kestikleri helaldir. Çünkü onlar Allah'tan gelen kitaba bağlıdırlar ve onlar cizye vererek ikamet etmektedirler. Bu yönüyle de yahudi ve hristiyanlara benzemektedirler. İbn Kudâme ise zikri geçen '*bizden önceki iki taifeye kitap indirildi*' ayetini temel alarak bu görüşün doğru olmadığını dolaylı

---

³³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/545-546.

³³⁸ Enam, 6/156.

olarak dile getirir. Nitekim onlara inen kitapların içinde hükümlerden çok ibret ve nasihat içeren sözlerin olduğunu, hükümlerin bulunmadığını vurgular.³³⁹ Böylece İbn Kudâme, Kâdı Ebû Ya‘lâ’nın görüşüne muhalefet eder.

İbn Kudâme mezhep içindeki görüşleri değerlendirirken mezhebe ait kavramları kullanmaktadır. Hatta bu kavramlardan “ihtimalin” mezhep içinde birkaç kişi tarafından kullanıldığına önceki bahislerde işaret edilmişti. O, mezhebe ait kullandığı bu kavramlarla mezhep birikimine katkı sağlar. Örnek olarak ana babadan birinin ehli kitap diğèrinin başka bir dine mensup olması (putperest gibi) durumu verilebilir. O, böyle bir durumda olan kimselerin ehli kitabın hükmüne tabi olup olmayacağı ve müslümanın bu kimselerin kızlarıyla evlenip evlenemeyeceği hususunu ele alır. İbn Kudâme’ye göre ana babadan birisi ehli kitaptan değil ise onların kızıyla nikâhlanmak haramdır. İbn Kudâme, helal olarak kabul edenlerin görüşünü “ihtimal” kapsamında değerlendirir.³⁴⁰

İbn Kudâme mezhep kavramlarıyla görüşleri açıklaması yanında mezhepteki görüşleri mezhep içindeki alimlerden gelen rivayetlerle de ele alır. Bu sayede hem Ahmed b. Hanbel’den gelen görüşlere hem de bu görüşleri benimseyen mezhep alimlerine atıf yapar. Örnek olarak müslüman bir erkeğin ehli kitaptan olan eşinin din değiştirmesi durumu verilebilir. Bu örneğe göre bir müslüman erkek, ehli kitaptan biriyle evlense ve bir zaman sonra bu kadın ehli kitabın haricinde bir dine girse; kendisine İslam arz edilir. İddeti bitene kadar müslüman olmazsa nikâh fesih olur. İbn Kudâme bu meseleyi dört fasla ayırarak inceler. İbn Kudâme, birinci fasılda ehli kitaptan bir kimsenin ehli kitabın dışında mecusilik gibi bir dine geçişini ele alır. Bu kimseler mürted hükmündedir ancak, eğer bir ehli kitap zümresinden farklı bir ehli kitaba geçerse bir rivayete göre bu da onaylanmaz, batıl bir dine geçmiştir ve yine mürted hükmündedir. Diğer rivayete göre ise hâlâ ehli kitap içerisindedir, bunda bir beis yoktur. Ahmed b. Hanbel bunu açıkça ifade etmiştir (nas). Hırakî, Hallâl ve Gulâmu’l-Hallâl bu görüşü seçmiştir. Bu görüşe göre bu kimse mürtet hükmünde değildir. İkinci fasılda ise ehli kitaptan başka bir dine geçiş konusu ele alınmaktadır. Bu kimseden yalnızca İslam dini kabul olunur. Ahmed b. Hanbel bunu açıkça ifade etmiştir (nas); Hallâl ve Gulâmu’l-Hallâl bunu tercih etmiştir. Üçüncü ve dördüncü

---

³³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/546-547.

³⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/549.

fasılda ise mesele cinsiyet ve zorlama açısından ele alınarak işlenmektedir. Bu bağlamda İbn Kudâme, Hz. Peygamber'in "*dinini değiştireni öldürünüz*"³⁴¹ hadisini nakleder. Burada ele alınan husus, kadının ehli kitap dışında bir dine geçerse mürted hükmünde olacağı, buna bağlı olarak da mehir ve iddetle ilgili çeşitli durumların hükmünün ne olacağıdır.³⁴²

İbn Kudâme'nin kimi değerlendirmelerinde Kâdı Ebû Ya'lâ'yı takip ettiği görülmektedir. Kâdı Ebû Ya'lâ şerhinde ehli kitapla mecusi ve putperest arasındaki farka dikkat çeker. Meseleyle ilgili ayetlerle istidlal eder. İbn Kudâme de ayeti temel olarak değerlendirme yapmıştı. Kâdı Ebû Ya'lâ ana babadan birinin ehli kitap diğerinin putperest olmasını ele alır, İbn Kudâme ile benzer muhalif görüşlere yer verme bakımından aralarında ortaklık vardır. Kâdı Ebû Ya'lâ kitap ehli kadınla evlendikten sonra onun başka bir dine geçmesi durumuyla ilgili, eğer kadın ehli kitabın dini dışında bir dine girmişse iddet bitene kadar İslam'a dönmeye icbar edileceğini söyler. Kâdı'nın tercihi bu kadının mürted hükmünde olduğudur. İbn Kudâme de bunu tercih etmişti. Kâdı Ebû Ya'lâ, kadının ehli kitap dışında bir dine girmesi halinde mürted hükmünde olduğunu söyler ve bununla ilgili olarak Hz. Peygamber'in "*dinini değiştireni öldürünüz*"³⁴³ hadisini nakleder.³⁴⁴ Bu bilgiler de *el-Muğnî* ile paralellik göstermektedir. Ancak İbn Kudâme'nin mezhep içi görüşleri değerlendirerek, kendisine sahife verilen peygamberlerin ümmetleri hakkında Kâdı'nın "vechine" yer verdiği bilgileri ise onun incelediğimiz eserinde bulamadık. İbnü'l-Bennâ ise Kâdı'nın aktardığı bilgileri daha muhtasar şekilde sunmaktadır. Ortak muhalif görüşlere yer verme bakımından da Kâdı Ebû Ya'lâ ile benzerlik gösterirler.³⁴⁵

Yukarıda zikri geçen meseleler ilgili İbn Kudâme, mezhep içi görüşleri değerlendirerek, mezhep içinde kendisinden sonraki alimleri etkilemiştir. Zerkeşî'nin eserinde, İbn Kudâme'nin görüşlerine ve kullandığı delillere yer vermesi bakımından bunun izleri görülmektedir. Zerkeşî ehli kitap ve mecusilerle ilgili benzer hususları aktarır. Meseleyle ilgili benzer naslardan delil getirir. Zerkeşî, İbn Kudâme'ye atıf yaparak ehli kitap (Tevrat ve İncil ehli) ve onların sabiilerle olan ilişkisi hakkında bilgi

---

³⁴¹ Buhâri, "Cihâd ve's-siyer", ١٤٧ (No. 3017).

³⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/549-552.

³⁴³ Buhâri, "Cihâd ve's-siyer", 147 (No. 3017).

³⁴⁴ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/60-63

³⁴⁵ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni'*, 3/910-911.

verir; Zerkeşî, İbn Kudâme'nin "kim yahudi ve nasranilere muvafıkça onların dini üzeredir" şeklindeki değerlendirmesini de nakleder.³⁴⁶ Zerkeşî, İbrâhim ve Şit'in sahifelerini ve Dâvûd'un Zebur'unu benimseyen kimseleri, ehli kitaptan kabul etmez. Nitekim o, İbn Kudâme gibi, "Bizden önceki iki taifeye kitap indirildi"³⁴⁷ ayetini delil getirir. Böylece Zerkeşî onların kadınlarının ve kestiklerinin helal olmadığını savunur. Zerkeşî bu sınıftakileri ehli kitap gibi görüp kadınlarının ve kestiklerinin helal olduğunu savunanların varlığını isim vermeden dile getirir.³⁴⁸ Hatırlanacağı üzere İbn Kudâme de Zerkeşî ile benzer şeyleri söylemişti ancak o, görüşüne yer vererek Kâdı Ebû Ya'lâ'yı muhalif almıştı. Öyleyse Zerkeşî, Kâdı Ebû Ya'lâ'yı muhalif almadan meseleyi İbn Kudâme'den nakille ele almaktadır.

İbn Kudâme hem görüşleri hem de aktardığı rivayetlerle de mezhep içinde kendisinden sonraya etki etmiştir. Örnek olarak Zerkeşî, kızın ana babasından birinin ehli kitap diğerinin putperest gibi farklı bir dine mensup olması meselesini ele alırken Hırakî, Gulâmu'l-Hallâl, Hâşimî, Kelvezânî, Kâdı Ebû Ya'lâ ve İbn Kudâme'nin bunu haram gördüğünü aktarır. Zerkeşî meseleyle ilgili, İbn Kudâme'nin naklettiği helal şeklindeki bir rivayeti de aktarır ancak İbn Kudâme'nin bu görüşü "ihtimal" olarak değerlendirdiğine yer vermez.³⁴⁹ Zerkeşî ehli kitaptan olan eşin din değiştirmesi meselesini de ele alır. Bunu İbn Kudâme dört fasla ayırarak ayrıntılı incelemişti, Zerkeşî ile bu yönüyle farklılık gösterirler ancak Zerkeşî'nin eseri meseleyle ilgili ele aldığı hususlarda mezhep içinden yer verdiği görüşler ve deliller bakımından *el-Muğnî* ile üslup ve ibare benzerliği göstermektedir.³⁵⁰

İbn Kudâme'nin benzer şekilde Merdâvî'yi de etkilediği söylenebilir. Merdâvî *el-Muğnî*'ye de atıf yaparak ehli kitap dışındakilerin kadınlarının helal olmayacağını dile getirir. O, *el-Muğnî*'de gördüğümüz gibi, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın Şit ve İbrahim'in sahifelerine, Dâvûd'un Zebur'una tabi olanları ehli kitap gördüğünü zikreder. Bu görüşe göre bunları takip eden (benimseyen) kişilerin kadınlarının helal olacağını, nitekim bu kimselerin ehli kitap hükmünde olduğunu ifade eder.³⁵¹

---

³⁴⁶ Zerkeşî, *Şerh*, 5/175-182.

³⁴⁷ Enam, 6/156.

³⁴⁸ Zerkeşî, *Şerh*, 5/182.

³⁴⁹ Zerkeşî, *Şerh*, 5/182.

³⁵⁰ Zerkeşî, *Şerh*, 5/184-186.

³⁵¹ Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/136.

İbn Kudâme'nin görüş ve değerlendirmeleriyle Merdâvî'ye etki ettiği diğer husus ana babadan birisi ehli kitap dışı olursa onların kızıyla evlilik helal olur mu, olmaz mı meselesidir. Meseleyle ilgili Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet gelmiştir. Bir rivayete göre bu kızla evlenmek helal olmaz. Hırakî, Gulâmu'l-Hallâl, Hâşimî, Kelvezânî ve Kâdî gibi birçok alim bunu tercih etmiştir. Bu görüş sahiplerine göre böyle bir durumda nikâhları haramdır. Merdâvî, İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'de bunu söylediğini zikreder. Diğer rivayete göre helaldir. Merdâvî, helal olanların görüşü hakkında İbn Kudâme'nin "ihtimal" şeklindeki değerlendirmesine yer verir; bununla ilgili Zerkeşî'den nakille "Ahmed b. Hanbel'in bizzat ifade ettiği açık bir görüşünü (nas) bilmiyorum" şeklindeki sözünü dile getirir.³⁵² Böylece Merdâvî hem tercihinde hem de değerlendirmesinde İbn Kudâme'yi esas almaktadır. Merdâvî'nin mezhebin sahih görüşünü dile getirirken, mezhepte tercih ettiği görüşlerde veya meseleleri ele alırken delillendirme ve tahlil açısından İbn Kudâme'yi esas alması diğer bahislerimizde de karşımıza çıkmıştı. Buna göre *el-İnsâf*'in temel kaynakları arasında *el-Muğni*'nin bulunduğu görülmektedir.³⁵³

İbn Kudâme'nin mezhep görüşlerini değerlendirdiği, tahlil ettiği başka örnekler de bulunmaktadır. O, önce mezhebe ait genel görüşü ele alıp konuyla ilgili tali meselede mezhep içindeki farklı görüşlere atıf yapar. Nikâhın rükünleri (icap ve kabul) bu bağlamda ele alınabilir. İbn Kudâme bu meseleyi önce diğer mezheplerin görüşleriyle mukayeseli olarak ele alır. Muhalif görüşe yer verir, ardından mezhebin görüşünü açıklar. Velinin "kızımı seninle evlendirdim" deyip hatibin "kabul ettim" demesi nikâh akdinin gerçekleştiği anlamına gelir. Hatibin veliye "kızımı evlendirdin, kabul ettin mi?" diye sorması cevabını da içinde barındıran bir durumdur. Velinin 'evet' demesi onu (hatibi) kızımıyla evlendirdim demesi anlamına gelir. Yani bu nikâhı kabul etmiş olur. İbn Kudâme bunda bir ihtimal olmadığına dikkat çeker. O, bu görüşü Fatır suresi 44. ayetiyle irtibatlandırır. Ayette "*Rabbinizin size olan vaadini hak olarak (gerçek) buldunuz mu? Derler ki evet*" buyrulmaktadır. Burada iç irade ile dışa yansıyan irade aynıdır ki onlar da bunu doğrudan kabul etmektedir. Mesela bir kimse başka birine "bana bin dirhem borcun var" dese ve diğer kişi de "evet" derse sarih olarak bunu ikrar etmiş olur, ayrıca niyete veya açıklamaya bakmaya gerek kalmaz.³⁵⁴

³⁵² Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/136.

³⁵³ Bu izlerin nikâh bahsinde örneklerini görmek için bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/7-11, 15, 18, 24, 33-38, 47-50, 52-61, 66-100, 132-158, 186, 225, 226.

³⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/459-460.

İbn Kudâme'den önceki alimlerden Kelvezânî Kâdı Ebû Ya'lâ ve Hırakî'nin görüşüne yer verir. Mesela Kâdı'nın, icapta lafızlarla ilgili görüşüne atıf yapar. Hırakî'nin ise kabulün icabın önüne geçmesiyle nikâhın gerçekleşmeyeceği, kabulün icaptan geç gelmesi (تراخى) ve aynı mecliste olması durumunda nikâhın sahih olacağı görüşünü nakleder.³⁵⁵ İbn Kudâme de aynı görüştedir, zaten o Kelvezânî'nin aktardığı bilgilerin aynısını birebir nakletmektedir. Bunun yanında İbn Kudâme aktardığı bilgilerde ihtilafa yer vermesi bakımından İbnü'l-Bennâ ile benzerlik göstermektedir.³⁵⁶ İbn Kudâme, İbnü'l-Bennâ gibi muhalif görüşe ve benzer delillere yer vererek tercihini müdafaa eder.³⁵⁷ İbnü'l-Bennâ'nın da Kâdı'dan istifade ettiği söylenebilir ancak o, Kâdı'nın delil olarak yer vermediği bir ayeti de meseleyle ilgili olarak aktarmaktadır.³⁵⁸

İbn Kudâme icap ve kabul ile ilgili mezhep görüşünden sonra tali bir meseleye geçer. Meseleyle ilgili Kelvezânî'nin görüşüne yer verir ve muhalefetini ortaya koyar. Bu husus, icap ve kabulde kişinin nikâh akdini Arapça lafızlarla yapıp yapamayacağıdır. O, bu meseleyi de mukayeseli olarak ele alır. Hanbelî mezhebine göre eğer kişi bunu yapabiliyorsa nikâh sadece Arapça lafızla sahih olur. Eğer güç getiremiyorsa kendi lisanıyla akit gerçekleşebilir. İbn Kudâme bunun için ayrıca Arapça nikâh lafızlarını öğrenmeye gerek duymaz ancak o, Kelvezânî'nin öğrenmesi gerektiği şeklindeki görüşünü aktarır. Kelvezânî'ye göre nasıl ki "tekbir" lafzının öğrenilmesi lazımsa bunun da öğrenilmesi gerekir. Ona göre taraflardan birinin muhakkak Arapça lafız sarf etmesi gerekir. Bu da olmazsa iki dili de iyi bilen güvenilir birisi çağrılır.³⁵⁹ Kelvezânî'nin *el-Hidâye*'sinde yer verdiği bu görüş, İbn Kudâme'nin yanı sıra hocası Ebû Ya'lâ'nın görüşüne de zıttır.³⁶⁰

İbn Kudâme, Kelvezânî'nin görüşüne yer verip muhalefet etmesiyle Merdâvî'yi etkilemiştir. Merdâvî, İbn Kudâme ve onun dışındakilere göre icap ve kabulün varlığıyla nikâhın gerçekleşeceğini, şaka gibi durumlarda bunun

---

³⁵⁵ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 388.

³⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/462-464 ve İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni'*, 3/896-897. Kâdı, İbnü'l-Bennâ ve İbn Kudâme meseleyle ilgili İmam Şâfiî'yi muhalif olarak almışlardır.

³⁵⁷ Hanbelî mezhebindeki bu görüş Mâlikî, Şâfiî ve Hanefîlerden farklılaşmaktadır. Diğer mezheplerde icap ve kabulün birbirinin önüne geçebileceğinde beis görülmemiştir.

³⁵⁸ Bk. Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/42.

³⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/461-462.

³⁶⁰ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 388.

değişmeyeceğini dile getirir.³⁶¹ O bunu mezhep görüşü olarak zikreder. Ayrıca gücü yetenin Arapçayı kullanmasını da mezhep görüşü olarak belirtmektedir. O, İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'sine atıf yaparak güç yetiremeyenin öğrenmesine gerek olmadığını aktarır. İkinci görüşe göre ise kişinin icap ve kabul kalıplarını Arapça öğrenmesi gerektiğini söyler ki örnek olarak Kelvezânî'ye bu bağlamda atıf yapar. Merdâvî icap ve kabul meselesinde Hırakî'nin *el-Muhtasari*'nda ve İbn Kudâme'nin *el-Mukni*'sinde geçen cümleyle ilgili Zerkeşî'nin tahliline yer verir. Merdâvî, İbn Kudâme'nin *el-Muğni*'de aktardığı kabulün icabın önüne geçmesiyle ilgili yukarıda anlattığımız değerlendirmesine de atıf yapar.³⁶²

Bu bağlamda icap-kabul ile ilgili olarak İbn Kudâme ile önceki ve sonraki alimler arasında büyük farklılıklar yoktur. Hanbelîlerin icap ve kabulün tertibine ehemmiyet gösterdiği görülmektedir. Meseleyle ilgili ihtilaf kişilerin yapabilmesine bağlı olarak evlenmek için Arapça lafızları öğrenip öğrenmesinin gerekli olup olmamasıdır. İbn Kudâme de görüş ve değerlendirmeleriyle kendisinden sonraya katkı sağlamıştır.

2.2.5. Ahmed b. Hanbel'in Görüşünü İzah

İbn Kudâme, mezhep imamı Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşleri değerlendirirken, ondan gelen görüş hakkında doğrudan açıklama yaptığı gibi mezhebe ait tercih kavramlarına da başvurabilmektedir. O, mezhebin tercih kavramlarını kullanarak imamdan gelen görüş hakkında değerlendirme yapmıştır. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüşü kabul etmediğinde bu görüşün neden doğru olmadığını veya bu görüşün neden tercih edilmemesi gerektiğini izah eder. Böylece kendisinin, imamdan gelen diğer görüşü tercih ettiğini belirtir ve kendi tercihinin kuvvetli olduğunu ortaya koymak ister. Ayrıca İbn Kudâme ondan gelen görüşleri izah etmede çeşitli delillere de başvurur.

İbn Kudâme nikâhta şahitlikle ilgili Ahmed b. Hanbel'den farklı görüşler geldiğini aktarır. Nikâh akdi Ahmed b. Hanbel'in meşhur görüşüne göre iki şahit olmadan gerçekleşmez. Ahmed b. Hanbel'den şahitler olmadan kıyılan nikâhın sahih

³⁶¹ İbn Kudâme'nin görüşünü teyit için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/463.

³⁶² Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/45-50. Meseleyi Zerkeşî'nin eserinde görmek için bk. Zerkeşî, *Şerh*, 5/128.

olacağına dair görüş de gelmiştir. Nitekim sahabenin böyle uygulaması vardır. Daha sonra şahitlikle ilgili delilleri aktaran İbn Kudâme; nikâhın iki adil şahitsiz olmayacağı şeklindeki haberlere yer verir. Mesela Hz. Peygamber'in (s) Safiye'yi azat edip onunla şahitsiz evlenmesi gibi meseleyle ilgili delilleri tahlile tabi tutar. Hz. Peygamber'in veli ve şahit olmadan evlenmesini ona özgü durumlardan biri olarak açıklar.³⁶³ Bu örnekte görüldüğü üzere İbn Kudâme, tercih etmediği görüşü delilleri ele alarak izah etmektedir.

İbn Kudâme Ahmed b. Hanbel'in görüşünü mezhep içi ve diğer mezhep görüşleriyle mukayese ederek de izah edebilmektedir. Örneğin şahitlerin dini ile ilgili tartışmaya yer verirken bunun izleri görülür. O, şahitlerin müslüman olması gerektiğini vurgular. Nitekim Ahmed b. Hanbel'e göre ister karı-koca müslüman olsun ister sadece birisi olsun şahitler müslüman olmalıdır. Ebû Hanîfe ise kadın zimmi ise iki zimminin şahitliğini sahih bulur. İbn Kudâme, Kelvezânî'nin zimmilerin zimmiye olan şahadetinin kabulü rivayetinden ötürü Ebû Hanîfe'nin görüşüne destek verdiğini aktarır. İbn Kudâme velisiz ve iki adil şahitsiz nikâhın olmayacağı hadisinin "müslümanları"³⁶⁴ kapsadığını, iki zimminin şahadetiyle bu akdin gerçekleşmeyeceğini tercih eder.³⁶⁵ Böylece İbn Kudâme hadisi delil göstererek kendi görüşünü kuvvetlendirmek ister.

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in görüşünü hem mezhebe ait bir kavramla değerlendirirken hem de kendisinin muteber addettiği alimlerin görüşleriyle izah etmektedir. Şahitlikle ilgili tartışılan bir erkek ve iki kadının şahitliği ile nikâh akdinin gerçekleşmesi buna örnek verilebilir. Ahmed b. Hanbel'e göre kadınların şahitliği ile nikâh kıyılmışsa caiz değildir. Ancak içlerinde bir erkek varsa bu ehvendir; onun bu görüşüne göre nikâh akdinin bir erkeğin şahitliğiyle gerçekleşebileceği söylenmiştir. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den gelen bu görüşü mezhebe ait "ihtimal" kavramıyla değerlendirir. Burada İbn Kudâme, Zührî ve Ebû Ubeyd'den aktarılan hadislerle göre kadınların hadlerde, nikâhta, talakta şahitliğinin caiz olmadığını savunur. Nikâh mal ile olan bir akit değildir, genellikle erkekler şahitlik yapar. Zaten hadlerde olduğu gibi

---

³⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/347-349. Müellif, rey ashabını hedef alarak eleştirmektedir. Rey ehlinin nikâhta şahitliği şart koşup satışta koşmaması eleştirisinin odak noktasıdır. İbn Kudâme'nin her iki görüşün hadislerle dayanmasından ötürü eleştirisini ileri götüremediği de söylenebilir.

³⁶⁴ Adalet (adil) kavramının müslümanlara şumul edildiğine dikkat edilmelidir.

³⁶⁵ İbn Kudâme *el-Muğnî*, 9/349. Ebu'l-Hattab'ın görüşü için bk. Kelvezânî, *el-Hidaye*, 387.

kadınların şahitliği sabit olmamıştır. Evlilikten maksat mal edinmek de olmadığına göre nikâhın satım akdinden farklı olduğu anlaşılır.³⁶⁶ Bu izahlarına göre İbn Kudâme'nin Ahmed b. Hanbel'in nikâhta kadının şahitliğini kabul eden görüşünü benimsemediği anlaşılmaktadır.

Kâdı Ebû Ya'lâ, İmam Mâlik'in şehadeti şart koşmaması, Ebû Hanîfe'nin ise bir erkek, iki kadının şahitliğini kabulü ve müslümanın kitap ehliyle olan nikâhında iki kafirin şehadetiyle nikâhın gerçekleşeceği şeklindeki görüşlerine muhalefet ederek meseleyi ele alır. Kâdı, bu görüşlere karşın hadislerle istidlal eder. İbn Kudâme ile Kâdı Ebû Hanîfe'nin görüşüne yer verme ve görüşe karşın hadisleri delil gösterme bakımından ortak gözükmektedir. Ayrıca Kâdı, nikâhta şahitliğin gerektiğini bildiren bir hadiste şahitlerin adil olması istendiği için kafirin şehadetinin kabul olunmayacağına dikkat çeker. Nitekim kafirler adil kimselerden değildir.³⁶⁷ İbn Kudâme de Kâdı gibi şahitlerin müslüman olması gerektiği üzerinde durmuştu. Yukarıda belirtildiği üzere o da hadisteki adil ifadesinin müslümanları kapsadığını dile getirmişti. Öyleyse meseleyi delillendirme ve izah etmede İbn Kudâme ile Kâdı Ebû Ya'lâ benzerlik göstermektedir.

İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî şerhinde meseleyle ilgili iki adil şahit olmadan nikâhın gerçekleşmeyeceğini aktarır. O, Kâdı Ebû Ya'lâ gibi Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'in yukarıda zikrettiğimiz görüşlerine yer verir. Bu bağlamda nikâhın mürşit bir veli ve iki adil şahit olmadan gerçekleşmeyeceği hadisini naklederek muhalif görüşlere cevap verir.³⁶⁸ İbnü'l-Bennâ'nın meseleyi ele alışı tıpkı hocasının eserine benzemektedir.

Kelvezânî de iki adil erkek şahidin huzurunda kıyılmayan nikâh akdinin münakid görmez. O, iki fasığın; bir erkek, iki kadının şehadetinin geçerli olduğu şeklinde görüş olduğunu aktarır. Müslümanların nikâhının ehli zimmilerin şehadetiyle gerçekleşmeyeceğini söyler. Böylece öncekilerin Ebû Hanîfe'yi muhalif olarak ele aldığı konu el-*Hidâye*'de de karşımıza çıkmaktadır. Meseleyle ilgili İbn Kudâme, Kelvezânî'den aktardığı bir görüşe (metinde تخرج şeklinde) değinmektedir: Kelvezânî, zimminin müslüman ile olan nikâhında iki zimminin şehadetiyle akdin

³⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/349-350.

³⁶⁷ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/6-8.

³⁶⁸ İbnü'l-Bennâ, *Kitabu'l-mukni*, 3/878-881.

münakid olacağını aktarmıştır. İbn Kudâme ise, bu görüşe karşı çıkmıştır. Nitekim İbn Kudâme meseleyle ilgili “*velisiz ve iki adil şahitsiz nikâh olmaz*” hadisini esas almıştır. Hadis, doğrudan iki adil kişinin varlığını şart koşmakta ve adil olmak da yalnızca müslümanları kapsamaktadır. İbn Kudâme, iki müslümanın evliliği ile zimmi bir kadının evliliğindeki şahadet durumunu eşit kabul eder, yani her iki nikâh türünde de zimmilerin şahitliğini kabul etmez. Kelvezânî ise zimmilerin birbirlerine olan şahadetlerinin makbul olduğunu belirten rivayeti esas almaktadır ve bu rivayete binaen bu görüşü aktarmaktadır.³⁶⁹

Meseleyle ilgili Zerkeşî de iki müslüman şahidin olması gerektiğini söyler. Ahmed b. Hanbel’den gelen şahitsiz nikâhın olabileceği rivayetine de yer verir. Yukarıda İbn Kudâme’den de aktardığımız üzere Ahmed b. Hanbel’in bu görüşünün hadisteki dayanağını aktarır. Burada farklı kimselerden nakiller yaparak şahitlerin önemli olduğunu, kendi tercihi doğrultusunda açıklar. Ayrıca Zerkeşî, *el-Muğnî*’deki gibi şahitlerin durumlarıyla ilgili çeşitli meselelere girer. Mesela kadının şahitliğiyle ilgili; kadının şahadetinin hadler, nikâh ve talakta geçerli olmadığı rivayetini İbn Kudâme gibi Zührî’den aktarır.³⁷⁰ Bu bilgilere göre Zerkeşî’nin eseri ile *el-Muğnî* arasında bir hayli benzerlik bulunmaktadır. Merdâvî de Ahmed b. Hanbel’den gelen farklı görüşleri mezhep alimlerinin değerlendirmeleriyle ele alır. Merdâvî şahitlerin fasık olması veya iki kadın ile bir erkeğin şahitliğinin durumunu değerlendirir. İbn Kudâme’nin iki fasığın şahitliği meselesinde hükmü mutlak bıraktığını söyler.³⁷¹ O bu konuda imamdan gelen görüşü nakleder. Ahmed b. Hanbel, ‘adil olmayan şahit ve veliler ile evlilik’ hakkında kendisine sorulan soruya bu nikâhın fasit olmayacağı şeklinde cevap vermiştir. Merdâvî bu mesele hakkında Kâdı Ebû Ya’lâ’nın *et-Ta’lik* adlı eserinde “ihtimal” şeklindeki görüşünü nakleder. Merdâvî *el-Muğnî*’deki gibi, zimmilerin birbirlerine olan şahadetlerinin kabul olmasına dayanarak Kelvezânî’nin naklettiği görüşe yer verir. Kelvezânî, erkeğin zimmi bir kadınla evlenmesi durumunda iki zimminin şahadetinin makbul olacağını aktarmıştır. Merdâvî, mezhepte

---

³⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/349; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 387.

³⁷⁰ Zerkeşî, *Şerh*, 5/20-26.

³⁷¹ İbn Kudâme fasığın şahadeti meselesinde iki rivayet bulunduğunu zikreder. Bir görüşe göre gelen haberlerden dolayı fasığın şahadeti ile nikah akdi gerçekleşmez. Diğer görüşe göre ise fasığın şahadeti makbuldür. Nitekim bu iş bir sorumluluktur ve nikahın şahitliğindeki sorumluluk başka şeylerdekinden farklı değildir. Kişinin fasık olmasının akitten sonra bilinmesinin de akde bir etkisi olmaz. Ancak İbn Kudâme fasık kimsenin şahitliğinin kabulüne karşın şart eksikliğinden dolayı fasit bir nikah doğacağını dile getirir. İki rivayetten birisini seçerek doğrudan görüş belirtmez. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/349.

“mansûs”, ashop indindeki meşhur görüşün zimminin şahadetiyle müslümanın nikâhının münakid olmayacağını belirtir.³⁷² İbn Kudâme de Kelvezânî'nin bu aktardığını ele alıp kabul etmemiştir.

Netice olarak bir meseleyle ilgili Ahmed b. Hanbel'e isnat edilen görüşlerin Hanbelî mezhebi fakihleri tarafından detaylı şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bu tartışmalarda mezhebe ait kavramlar kullanılırken çeşitli delillere de başvurulmaktadır. Bu sayede mezhep içinde bir birikim oluştuğu söylenilebilir. Ahmed b. Hanbel'in görüşleri ekseninde oluşan bu birikimi İbn Kudâme de dikkate almış, kendisinden önceki alimlerin tercihlerini ve aktardığı görüşlerini ele alıp değerlendirmiştir. Kendisinden sonraki alimler de İbn Kudâme'nin değerlendirmelerini dikkate almıştır.

İbn Kudâme bir meseleyi Ahmed b. Hanbel'in ve diğer mezheplerin görüşleriyle birlikte de ele alır. Özellikle mezhep içinden bir alimin diğer mezhep alimlerine muvafık görüşlerinde bu yöntemi takip eder. Velayette icbar hakkının kimlere ait olduğuyla ilgili İbn Kudâme üç temel görüş aktarır. Bunlardan ikisi Ahmed b. Hanbel'e isnat edilmiştir. İbn Kudâme'nin de benimsediği görüşe göre kız büyük de olsa küçük de olsa onun evliliğinde babadan başkasının icbar hakkı yoktur. Diğer bir görüş, İbn Kudâme'nin aktardığına göre İmam Şâfiî'ye aittir. Bu görüşe göre babanın dışında yalnızca dedenin de icbar hakkı vardır. Bu ikisine ek olarak İbn Kudâme, Kelvezânî'den bir nakilde bulunur.³⁷³ Bu nakle göre, baba dışında bir başka velinin de küçük kızı evlendirme yetkisi vardır ancak kız buluğa erdiğinde muhayyerdur. Ebû Hanîfe'ye de nisbet edilen bu görüşün delilleri şunlardır: Nisa suresi üçüncü ayette “Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın.” buyrulmaktadır. Öyleyse kızın babadan başka velileri vardır. Eğer kişinin (veli) bir korkusu yoksa (adaletsizlik hususunda) yetimi evlendirme hakkı vardır ki bu, ayetin mefhumundan anlaşılmaktadır. Ayette bahsi geçen yetim kimse ise buluğa erişmemiş kişidir. Nitekim Urve, Hz. Âişe'ye yukarıdaki ayet hakkında soru sormuş ve o da yetim kızı velisinin himayesinde bir kimse ve onun velisinin malına ortak olduğunu bildirmiştir.³⁷⁴ Bu meseledeki bu kişi bir velidir ve

³⁷² Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/102-104.

³⁷³ Kelvezânî bu nakli Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'tan aktarır. Kelvezânî, *el-Hidâye*, 384.

³⁷⁴ Buhârî, “Kitâbu 'ş-şerike”, 7 (No. 2494).

baba gibi evlendirme hakkına sahiptir. Öyleyse baba dışındaki bir veli de kızı evlendirebilir. İbn Kudâme Kelvezânî'den aldığı bu görüşün delillerine yer verdikten sonra kendi tercihinin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışır. O, Hz. Peygamber'in "Yetim kıza kendisi hakkında danışılır, eğer susarsa izni olduğu anlamına gelir, eğer reddedirse onun hakkında cevaz verilmez"³⁷⁵ hadisini nakleder. Buna ek olarak İbn Ömer'in bir rivayetini nakleder. Bu rivayet, Hz. Peygamber'e intikal edilen bir olayı anlatmaktadır ve olayın sonunda Nebi (s) "O kız bir yetimdir ancak kendi rızasıyla nikâhlendirilabilir" buyurmuştur. Bu iki hadisi aktaran İbn Kudâme yetimi, küçükken babasını kaybeden ve baba şefkatinden uzak olan kimse olarak tanımlar. O, ecnebi bir kimseymiş gibi bu kızın nikâhında velisinin olmadığını (baba) ve dedenin torununa yalnızca malı konusunda velilik yapabileceğini zikreder, yani ona göre dedenin nikâhta velayet hakkı yoktur. İbn Kudâme'ye göre dede nikâhta velilik yaparsa, kendi velayeti dışında birisine velayet etmiş olmaktadır. Kaldı ki dede, babadan farklı olarak asabedeki (baba dışındaki) diğer kimselere benzemektedir çünkü baba, kardeşleri ve dedeyi mirastan mahrum eder. Ayrıca İbn Kudâme'ye göre yukarıdaki ayet, "Onları nikâhlama arzusuyla lehlerine yazılmış olanı vermediğiniz yetim kadınlara..."³⁷⁶ ayetiyle birlikte baliğa kıza hamledilmelidir. Ona göre bu hadis ve ayetlerde büyük bir kızdan bahsedilmektedir ve bu kızın nikâhı için yalnızca babasının icbar hakkı vardır.³⁷⁷ İbn Kudâme bu izahlarıyla kardeşler ve dede de dahil baba dışındaki velilerin kızı zorla nikâhlamaya hakkı olmadığını ifade etmeye çalışmakta ve bunu ayet ve hadislerle irtibatlandırarak ortaya koymaktadır. Böylece o, İmam Şâfî'nin ve Kelvezânî'nin aktardığı Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hanîfe ile ortak olan görüşünü reddetmektedir.

2.2.6. Metne Muhalefet

İbn Kudâme tercihlerinde, şerhe esas aldığı metindeki görüşlere de muhalefet eder. Mesela velayette sıra önceliği meselesiyle ilgili Hirakî, ana baba bir ve baba bir kardeşin denk olduğunu dile getirmektedir.³⁷⁸ Bu görüşün aslı Ahmed b. Hanbel'den

---

³⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Nikâh", ۳۴ (No. 2093); Ebû Abdurrahman b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü's-suğra*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Halep: Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslamiyye, 1406/1986), "Nikâh", ۳6 (No. 3270).

³⁷⁶ Nisa, 4/127.

³⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/402-404.

³⁷⁸ Ebu'l-Kasım el-Hirakî, *Muhtasaru'l-Hirakî*, (B.y.: Darü's-sahabe, 1413/1993), 99.

gelen meşhur görüşe dayanır ancak İbn Kudâme, bu görüşü reddeder ve ana baba bir kardeşin baba bir kardeşten velayete daha fazla hakkı olduğu görüşünü tercih eder.³⁷⁹ Benzer bir husus kefâet meselesinde de görülür. Hırakî kefâetin sıhhat şartı olduğunu savunurken İbn Kudâme ise lüzum şartı olduğunu söylemektedir.³⁸⁰

2.3. *el-Muğnî*'de Kullanılan Şer'î Deliller

İbn Kudâme'nin tercih ve değerlendirmelerini ele alırken onun delillere yaklaşımına dair çeşitli tespitlere yer verilmişti. Bu sayede onun hüküm ve delil arasındaki irtibata dair yaklaşımları da örneklendirilmişti. Bu başlıkta ise daha çok her bir şer'î delile yönelik tutumu ayrı ayrı incelenerek yapılan tespitlere yer verilecektir.

Kitap: İbn Kudâme tercih ettiği hüküm hakkında istidlâlde bulunurken önce kitaba başvurduğu olur. Tercihinde bulunduğu hükmü naslar arasında ilişki kurarak ele alır. O, “فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ” ayetini³⁸¹ esas alarak nikâhın hükmünün sünnet olduğunu tercih eder. Bunu yaparken başta Dâvûd ez-Zâhirî ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüş olmak üzere nikâhın hükmünü vacip kabul edenlerin³⁸² görüşünü katiyetle kabul etmez. Nikâhın hükmünün mezhepte meşhur görüşe göre vacib olmadığını dile getirir.³⁸³ Bunun yanında o, savunduğu görüşü ayetlerle irtibatlandırır. Mesela nikâhın rükünleri bahsinde icap-kabul ile ilgili savunduğu görüşü, meseleye delalet eden bir ayetle delil gösterdiği görülür. İmam Şâfiî, velinin kızını evlendirdiğini söylemesi, karşı tarafın da bu evlendirmeyi kabul etmesi durumunda nikâhın münakid olacağını savunur. İbn Kudâme ise velinin soru sormasının (icapının) cevabını da içinde barındırdığına dikkat çekerek Şâfiî'ye muhalefet eder. Yani, İmam Şâfiî'ye göre kişi karşı tarafa kendisiyle ilgili bir meselede bir şey sorduğunda cevap aldıktan sonra ayrıca onaylaması gerekmektedir. İbn Kudâme'ye göre ise kişi muhatabına bir şey

---

³⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/358.

³⁸⁰ Kefâet meselesi mukayeseli ve detaylı bir biçimde “Müteahhir Hanbelîlerin Tercihlerinde İbn Kudâme'nin Etkisi” başlığında ele alındı.

³⁸¹ Nisa, 4/3.

³⁸² İbn Rüşd vacip görme sebebini Hz. Peygamber'in fiillerinin vücuba mı yoksa nedbe mi hamledilmesiyle ilgili ihtilaftan kaynaklandığını söyler. Bk. Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, (Kahire: Darü'l-Hadis, 1425/2004), 3 31; İbn Hazm'ın açıklamalarında bu daha net görülür. Bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, (Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.), 9/3.

³⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/340-341.

soruyorsa, cevap aldıktan sonra ayrıca onaylamasına gerek yoktur. İbn Kudâme, Şâfiî'nin bu görüşüne cevaben “*Cennet ehli cehennem ehline: Biz Rabbimizin bize vadettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size vadettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenir, onlar da "Evet" derler...*”³⁸⁴ ayetiyle istidlâlde bulunur.³⁸⁵ Böylece İbn Kudâme icapla ilgili savunduğu görüşü ayet ile delillendirmektedir.

Sünnet: Kitap delilinden sonra kullanılan diğer bir delil sünnettir. Mesela velayetin hükmü ile ilgili kitaptan bir delil getiremeyen İbn Kudâme'nin en güçlü delili hadislerdir. Nitekim hadislerin sıhhatleriyle ilgili durumlara da değinerek velayetin nikâhta şart olduğunu savunur.³⁸⁶ Nikâhın hükmünü vacib görmemekle birlikte vacibe yakın olduğunu söylemesinin temelinde de hadisler bulunmaktadır.³⁸⁷

İbn Kudâme hadislere sahih olduğu ön kabulü ile yaklaşmaz. Nitekim yeri geldiğinde hadisleri senet ve metin itibarıyla tahlil eder veya hadis metnini bağlamına göre değerlendirir.³⁸⁸ Mesela kefâetin nikâhın sıhhat şartlarından biri olduğunu ileri süren görüşün delili olan hadisi zayıf olarak niteler ve bu görüşe mesnet olamayacağını açıklar.³⁸⁹ Ayrıca İbn Kudâme'nin kendi naklettiği hadislerin tahliline yer verdiği de görülmektedir. Mesela iki adil şahit olmadan nikâhın gerçekleşmeyeceği ile ilgili hadisin kuvvet derecesini tartışması buna örnek gösterilebilir.³⁹⁰

İbn Kudâme muhalifi olduğu görüşün dayanağı olan hadisleri kendi görüşü için de dayanak yapar. İçlerinde Ebû Yusuf ve başka fakihlerin olduğu bir grup, nikâhın veli izni olmadan caiz olmayacağını, aksinin gerçekleşmesi durumunda ise nikâhın mevkuf³⁹¹ olacağını söylemiştir. İbn Kudâme bu görüşteki fakihlerin dayanağı olan hadislerin aynısını onlara cevap olarak nakleder. Onların mevkuf dediği noktaya hadislerdeki batıl vurgusuna dikkat çekerek cevap verir. Nikâh akdinde kadının tek

---

³⁸⁴ A'râf, 7/44.

³⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/459.

³⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/344-346.

³⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/341-344.

³⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/402.

³⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/347-349.

³⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/387-388.

³⁹¹ Nefâz şartlarını taşıyan evliliğe nâfiz, zıddına mevkuf (gayri nâfiz nikâh) denir. Taraflardan biri, veli veya vasinin rızasını almadan nikâh yapılmışsa burada mevkuf nikâh söz konusu olur, rıza alınırsa nikâh nâfiz olur. Yani burada sıhhat şartları tam olan bir evlilik ve veliye bağlı bir icazet söz konusudur. Fuzulinin akdettiği nikâh ve dulun velisinin duldan izinsiz kıydığı nikâh da böyledir. Bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1996), 1/326; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 456.

başına hürriyetinin olmamasını fitraten noksanlıklarına bağlayarak veli ile bunların izale edildiğini zikreder. Bu eksiklik veya noksanlıktan kaynaklanabilecek sorunların ortadan kaldırılmasında velinin izninin önemli olduğuna dikkat çeker. “*Velisiz nikâh olmaz*”³⁹² hadisinin umumundan dolayı bu hükme varıldığına dikkat çeker.³⁹³ Böylece görüşünü başka hadisle de desteklerken usuli bir izah yapmaktadır.

İcmâ: İbn Kudâme'nin sıklıkla yer verdiği diğer bir delil icmâdır. Onun, tercih ettiği hüküm hakkında delil getirirken önce icmâa başvurduğu olur. İbn Kudâme, *el-Muğni*'nin girişinde alimlerin ittifakının kati bir delil olduğunu zikretmektedir.³⁹⁴ O, icmâ lafzını kullanmadığı yerlerde konuyla ilgili bir hilâf yoksa bunu mutlaka ifade eder ve bir nevi icmâa işaret eder. Eğer fakihlerin geneline aykırı bir görüş varsa, o görüşü delillerle cevap vermek üzere ele alır. Mesela Hasan el-Basrî, dul kızın babası da dahil olmak üzere hiç kimse tarafından evlendirilemeyeceği şeklindeki icmâa muhalefet etmiştir. İbn Kudâme de onun hem fakihlerin görüşüne hem de sabit sünnete muhalefet ettiğini dile getirir. Ardından pek çok nakili delil göstererek bu görüşü çürütür.³⁹⁵

İbn Kudâme'nin icmâa muhalif olarak ele aldığı bir fakih, meseleyle ilgili icmâ dışında başka bir delile başvurabilir. Aynı delili İbn Kudâme de kullanabilir. İbn Kudâme'nin bir meseleyle ilgili öncelikli delil olarak icmâi aktarması ve icmâa muhalif hiçbir görüşü katiyetle kabul etmemesi diğer delilleri önemsemediğini göstermez. Kanaatimizce İbn Kudâme, icmâin tercih belirtirken veya bir görüş ortaya koyarken çok kuvvetli bir etken olduğunu kabul etmektedir. Nitekim icmâ, naslarla nasıl amel edileceği veya nasların nasıl anlaşılması gerektiği hususunda bir fakihin başvurması veya dikkate alması gereken bir unsurdur. O da bu unsuru dikkate almıştır.³⁹⁶ *el-Muğni*'nin kaynakları arasında İbnü'l-Münzir'in *el-İcmâ'* adlı eseri olması da bunu teyit etmektedir.

---

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/121 (No. 2260); Ebû Muhammed b. Abdurrahman b. Abdüssamed ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: Darü'l-Muğni, 1412/200), “Nikâh”, 11 (No. 2228).

³⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/345-346.

³⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/4.

³⁹⁵ Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/406-407. Örneğin babası, dul bir kadın olan Hansa'yı rızasını almadan evlendirmişti. Hansa bu tavrı hoş karşılamadığı için gidip Hz. Peygamber'e şikâyette bulunmuş, Hz. Peygamber de bu nikâhı onaylamamıştır.

³⁹⁶ İslam ilim geleneğinde icmâin fikhî bir hükmün meşruiyet kaynağı olduğunu ve zaman içerisinde icmâ ile ilgili özel bahisler açıldığını İbrahim Kâfi Dönmez şöyle ifade etmektedir: “Fürü-i fikh kitaplarında birçok dini-hukukî hükmün meşruiyet temelini göstermek üzere başvuru, fikh usulü

Bunun yanında *el-Muğni*'de icmâ olduğu doğrudan belirtilmeyen yerlerde “çoğunluğun görüşü bu şekildedir, bu görüşe karşı bir hilâf/ihtilaf bilmiyoruz”³⁹⁷ ifadelerine eserde çokça rastlanmaktadır. Ayrıca İbn Kudâme'nin icmâi kitap ve sünnet gibi kuvvetli delillerle irtibatlandığı ve icmâa muhalif görüşün detaylıca cevaplanmasına önem gösterdiği görülmektedir. Bu konuya örnek olarak şu mesele zikredilebilir: Fakihler, Nisa suresi üçüncü ayetinden dolayı bir müslümanın aynı anda en fazla dört kadını nikâhında tutabileceğinde icmâ etmiştir. Halbuki Kasım b. İbrahim bu icmâa muhalefet etmiş ve ayetteki “vav harfinin” cem‘ için olduğunu, Hz. Peygamber'in ebedi hayata göçtüğünde dokuz eşi bulunduğunu delil olarak öne sürmüştür. İbn Kudâme icmâi korumak adına hadislerden delil getirir. Mesela naklettiği hadise göre bir sahabî müslüman olduğunda beş eşi vardı ve Hz. Peygamber bu sahabîye eşlerinden birini boşamasını söylemişti. Daha sonra İbn Kudâme, meleklerin kanatlarının adedinden bahseden Fatır suresi'ndeki birinci ayetle, kaç eşle evlenilebileceğini belirten Nisa suresi üçüncü ayeti ilişkilendirir.³⁹⁸ Bu iki ayette meleklerin kanat sayısı ve kaç eşle evlenilebileceği “ikişer, üçer, dörder” şeklinde ifade edilmekte ve aralarında benzerlik bulunmaktadır. İbn Kudâme'ye göre eğer ayetlerde dokuz murat edilseydi, doğrudan dokuz lafzı kullanılırdı. İbn Kudâme, Hz. Peygamber'in dörtten fazla kadını cem‘ etmesini ise ona mahsus bir durum olarak ifade eder.³⁹⁹

---

eserlerinde ise kaynaklar teorisinin vazgeçilmez bir ögesi olarak yer verilen ve temel şer'î deliller arasında genellikle üçüncü sıraya yerleştirilen icmâ İslâm fıkhı ve kültürünün çok önemli kavramlarından biridir. Usûl-i fikhın tedvin edilmesiyle birlikte literatürde icmâa özel bir yer ayrıldığı, icmâmın dayanakları, varlık ve geçerlilik şartları, hükmü gibi konular üzerinde geniş bir biçimde durularak bir icmâ teorisi oluşturulmaya başlandığı görülür”. Ayrıca Dönmez, Ahmed b. Hanbel'in sahabe icmâına karşı çıkması fikrini isabetsiz bulur ve icmâm tarihi ve fikri temellendirmesinde Ahmed b. Hanbel'in ustası Şâfi'i'yi takip ettiğini vurgular. Bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/417, 418 ve 424.

³⁹⁷ Bu ibareler genellikle şu şekildedir:

وَلَا نَعْلَمُ خِلَافًا بَيْنَ الْأُمَّةِ وَلَا نَعْلَمُ خِلَافًا بَيْنَ أَهْلِ الْعِلْمِ
وَأَمَّا الْإِجْمَاعُ فَلَا نَعْلَمُ اخْتِلَافًا وَلَا نَعْلَمُ خِلَافًا بَيْنَ الْأُئِمَّةِ الْأَرْبَعَةِ
وَهَذَا قَوْلُ عَامَّةِ الْعُلَمَاءِ، لَا نَعْلَمُ بَيْنَهُمْ اخْتِلَافًا وَلَا نَعْلَمُ خِلَافًا بَيْنَ فُقَهَاءِ الْأَمْصَارِ

Bu ibarelere göre İbn Kudâme'nin hilâf ve ihtilaf terimleri arasında bir ayırım gözetmediği söylenilebilir. Nitekim hilâf ve ihtilaf arasında ince bir ayırım olduğuna dikkat çekilmiştir. Bk. Özen, “Hilâf”, 17/527.

³⁹⁸ Fatır suresi birinci ayet: “*Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kulan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir.*” Nisa suresi üçüncü ayet: “*Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.*”

³⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/471-472.

İcmâ ile ilgili bir başka örnek ise sıhriyetle ilgili ele alınan babanın eşleri meselesidir. Yakınlık-uzaklık, varis olup olmaması, nesep veya süt gibi unsurlar dikkate alınmaz. Konuyla ilgili ayet açıktır. Bunun yanında İbn Kudâme çeşitli hadislere de atıf yaparak ayetin hükmünü desteklemekte ve ilim ehli arasında bunun hilâfına bir şey bilmediğini söylemektedir. Bir evlada babanın nasıl ki nikâh akdindeki cimâsından dolayı tahrim hükümleri söz konusu oluyorsa babanın (nikâhsız şekilde) cima ettiği kimse ve onun çocuğu da haram olur (tahrim hükümleri söz konusu olur).⁴⁰⁰ Eğer babanın zinadan kızı olmuşsa o da haram olur. Hatta zina yaptığı kadının kız kardeşi, oğlunun kızı, kızının kızı, kardeşinin kızı gibi kimseler de haramdır. Fakihlerin geneli bu görüştedir. Mâlik ve Şâfiî gibi bazı fakihler ise aksi görüşte olup böyle bir nikâha cevaz vermiştir. Bu görüş sahiplerine göre bu kadınlar zina yapan erkeğe yabancıdır (ecnebi) ve şer'an nesep de gerçekleşmemektedir. Nafaka, miras gibi unsurlar da icra edilmediğine göre zina yapan erkeğin diğer yabancılardan farkı kalmamaktadır. İbn Kudâme ise ayetteki 'analarınız ve kızlarınız size haram kılındı' ibaresini dile getirerek burada zikredilen kadınların kocanın "vesilesiyle" (suyundan) meydana geldiğini vurgular. Nitekim zinadan olan çocuk da bir erkeğin suyundan meydana gelmektedir. İbn Kudâme bu görüşüne hadislerden delil gösterir ve meseleyi çeşitli yönleriyle de izah ederek fakihlerin geneline aykırı olan bu görüşü reddeder.⁴⁰¹

İbn Kudâme, ehli sünnet dışındaki fırkaların fikhî görüşlerinin icmân in'ikadında dikkate alınmayacağını, diğer bir ifadeyle mevcut bir icmâi bozmayacağını, yine bazı meseleler bağlamında dile getirir. Mesela Râfîzî ve Haricî fırkalarının, bir erkeğin bir kadını halası veya teyzesi ile nikâhlayamayacağına dair icmâa muhalif görüşlerinin icmâi bozmayacağını İbnü'l-Münzir'den nakille belirtir.⁴⁰² Aynı nakil ve bilgiler aralarında hiçbir farklılık olmadan Zerkeşî'nin eserinde de bulunmaktadır.⁴⁰³

---

⁴⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/518

⁴⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/529-530.

⁴⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/522.

⁴⁰³ Zerkeşî, *Şerh*, 5/158.

Istishâb: Bir meselenin hükmü araştırılırken kitap, sünnet, icmâ ve kıyasta bir delil (hüküm) bulunmazsa ıstishaba⁴⁰⁴ başvurulur.⁴⁰⁵ Nikâh bahsindeki karı kocanın İslâm'a girmeleriyle ilgili mesele buna örnek olarak verilebilir. Mesela koca, karısından önce İslâm'a girdiğini söyleyip mehir vermek istemezse; kadın da önce kendisinin müslüman olduğunu söyler ve mehir almaya hakkı olduğunu iddia ederse kadının sözüne itibar edilir. Çünkü mehir akit ile vacib olur. Bu meselesede ise akit gerçekleşmiştir ve koca mehri vermek istememektedir. Öyleyse burada asıl işletilir. Yani asıl olan akdin varlığı ve buna bağlı olarak mehrin verilmesi gerektiğidir. İbn Kudâme, zifaktan sonra karı kocanın müslümanlığı hakkında da ıstishab deliline yer vermektedir. Mesela kadın kocasına 'senden önce müslüman oldum' dese, koca da 'ben senden önce müslüman oldum nafaka hakkın yok' dese kadının sözü dikkate alınır. Çünkü asıl olan nafakanın vacib olmasıdır. Koca ise nafakayı ödemek istememektedir. Ancak koca, kadına 'benim müslüman olmamdan iki ay sonra müslüman oldum, o iki ay için nafaka hakkın yok' dese, bunun üzerine kadın da 'bir ay sonraydı' diye itiraz etse, bu durumda kocanın sözüne itibar edilir. Çünkü asla göre kadının ikinci ay müslümanlığı söz konusu değildir.⁴⁰⁶

Kıyas: *el-Muğnî*'de kullanılan diğer delil kıyastır. Rey ashabı, Şâfiî, Malik ve bir görüşüne göre Ahmed b. Hanbel, burun ve boğazdan vücuda giren (bilinçli veya bilinçsiz olabilir) süt ile nikâh haramlığının doğacağını savunmaktadır.⁴⁰⁷ Mesele şu şekilde kıyas edilmektedir: İbn Mesûd'dan gelen hadise göre, süt emzirme (radâ') ancak kemiğin oluşması ve etin gelişimiyle gerçekleşir. Bilinçli bir radâ' veya yanlışlıkla sütün burundan girmesi durumunda kişinin kemik ve et gelişimine etki edeceği açıktır. Öyleyse bu hadis ağızdan alınan süt ile burundan sızan/giren sütü

---

⁴⁰⁴ Hanbelîlerin ıstishabı diğer mezheplere nazaran daha çok kullandıkları söylenir. Bk. Ebû Zehra, *Ahmed b. Hanbel*, 309.

⁴⁰⁵ İbn Bedrân, *el-Medhal*, 286; Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkani, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usul*, thk. Ahmed İzzü İnaye (Beyrut: Darü Kitabi'l-Arabi, 1419/1999), 2 174. Hanbelîlerin diğer mezheplere nazaran ıstishaba ayrı bir önem verdikleri görülmektedir. Nitekim onlar usul eserlerinde kitap, sünnet ve icmâdan sonra dördüncü delil (asıl) olarak ıstishabı ele alırlar. Dördüncü asıl olan ıstishabı işledikten sonra kıyas bahsine geçerler. Bk. Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Udde fi usuli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali el-Mübarakî (Riyad: Camiatu'l-melik, 1410/1990), 4/1262; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi usuli'l-fikh alâ mezhebi'l-imam Ahmed b. Hanbel*, (Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1423/2002), 1/443.

⁴⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/12-13; Nikâhta birbirine üvey çocuklarla evlilik yaparak cem' etme durumu için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/543.

⁴⁰⁷ Mesela Gulâmu'l-Hallâl burada tahrim doğmayacağı görüşündedir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in diğer görüşünü tercih etmektedir.

birbirine denk hale getirir.⁴⁰⁸ Buna göre bu durumda da süt kardeşliği ve sütle ilgili hükümler uygulanır.

Maslahat: İbn Kudâme'nin kullandığı bir delil de maslahattır.⁴⁰⁹ Maslahat ile ilgili örnek, velayetle ilgili bir meseledir. Bilindiği üzere Hanbelî mezhebinde velinin onayı olmadan bir kızın nikâh kıyması caiz değildir. Eğer bir kız evlendirecek velinin kendisinden haber alınamıyorsa bir yıl bekleneyeceği kabul edilir. İbn Kudâme, böyle bir durumda veliyi bir yıl bekleme süresinin kızın maslahatına uygun olmayacağını zikreder. Nitekim bir yıl uzun bir süredir ve evlenmek isteyen kız bu süre zarfında zarara uğrayabilir. İbn Kudâme kızın zarara uğramaması için hâkimin (sultanın) bu durumdaki kızın velisi olacağını ve kızın bir yıl gibi uzun süre beklemeden evlenebileceğini savunur.⁴¹⁰

Örf⁴¹¹: İbn Kudâme, nikâh kelimesinin anlamı üzerine ihtilaf edilen meselede örfü çok güçlü bir şekilde dile getirir. İbn Kudâme nikâh kelimesinin hakikî anlamda akit, mecazî anlamda cima olduğunu savunur. Böylece o, nikâh kelimesiyle kastın hakikî anlamda cima olmadığını, doğrudan akdin kast edildiğini dile getirir. Lafzın mutlak manada kullanılmasıyla nikâh kelimesinden kastın akit olduğunu, (kavlî) örfteki şöhretine bağlayarak ifade eder.⁴¹² Burada İbn Kudâme'nin (kavlî) örften kastı, müslümanların hayatlarında nikâh kelimesini kullanırken, bu kelimeyle cimayı değil, akdi kastetmeleri olmalıdır.

2.4. Fıkhî Meselelerde Kelamî Mezhepleri Ele Almak

---

⁴⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/313.

⁴⁰⁹ Maslahatın temelinde can, mal, akıl, din ve neslin korunması yatar. Bk. Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi-Fıkıh Usûlü*, çev. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 238 vd.

⁴¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/385-386.

⁴¹¹ Hanbelîlerin örf deliline verdikleri önemi İbn Kayyim'in sözleriyle belirtelim: "İnsanlara örflerinin, adetlerinin, zamanlarının, mekanlarının... aksine yalnızca kitaplarda nakil edilenle fetva veren dalalete girer, girdirir. Onun dine karşı işlediği bu cinayet... tıp kitaplarından yalnızca biriyle tabiplik edenden daha büyüktür. Bilakis bu cahil tabip ve cahil müftî insanların dinine ve bedenlerine zarar verir". Bk. Muhammed b. Ebî Bekir b. Şemseddin İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkûn an rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 3/66. İbn Kayyim bu değerlendirmesiyle özellikle örf-i hâssa dikkat çekmektedir. Örf-i hâss için bk. Zekiyyüddin Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 196.

⁴¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/339-340.

Hanbelî fıkıh eserlerinde fikhî bir mesele ele alınırken kelâmî mezheplerin görüşlerine de atıf yapılmaktadır. İbn Kudâme de eserinde yer yer kelâmî mezhep görüşlerini ele alır. Bu başlıkta *el-Muğnî* ve diğer eserlerin kelâmî mezheplere karşı tutumu örnekler üzerinden ortaya konacaktır.

Kefâet meselesinde İbn Kudâme'den önceki eserlerde farklı itikadî-kelâmî mezheplere mensubiyetin etkisine vurgu yapılır. Mesela İbn Ebî Musa el-Hâşimî bu yaklaşımını açıkça sergilemektedir. Hâşimî Mutezile, Cehmiyye, Kaderiyye ve Haruriyye (Hariciler) gibi bazı fırkaları zikrederek bunlardan olan biriyle evlenen kimselerin tefrik edilmesi gerektiğini söyler. O, meseleyle ilgili içki içen kimselerin kefâeti meselesini de ele alır. İbn Kudâme de Ahmed b. Hanbel'in bir görüşünü aktarırken içki içenlerin kefâetine değinmiştir.⁴¹³ Hâşimî, Râfizî birinin seleften bir kimseye sövmesini de denklik hususu içinde dile getirir.⁴¹⁴ Bu kelâmî fırkaların *el-Muğnî*'de de ele alındığı görülmektedir. İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'den nakille Cehmiyye fırkasından biri ile evlenen kimsenin aralarının tefrik edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı bağlamda Haruriyye (Hariciler), Râfizîler ve Kaderiyye'ye de atıf yapar. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Ali'nin hilafetini kabul etmeyenlerle evlenmeyi de konuşmayı da yasaklamıştır. Meseleyi ele alırken İbn Kudâme, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın görüşüne de yer verir. Kâdı, bu fırkalardan mukallit bir kimse ile nikâhlanmayı sahih, dâîleri ile nikâhı ise batıl kabul eder.⁴¹⁵ Öyleyse bu meselede Hâşimî ve İbn Kudâme'nin tavrı ortaktır ve ikisi de Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşe istinaden aynı tutumu sergilemektedir.

İbn Kudâme, nikâhta cem' meselesinde de bu tutumunu devam ettirir. Kadının halası ve teyzesi ile cem' edilerek nikâhlanamayacağına alimler arasında icmâ vardır. Ancak bazı bidat ehli ki İbn Kudâme'ye göre onların hilâfî bir muhalefet sayılmaz, bunun haram olmadığını savunmuştur. Bunlar Rafiziler ve Haricilerdir. Halbuki meseleyle ilgili Hz. Peygamber'in sabit sünneti kadının halası ve teyzesi ile aynı nikâhta bulunamayacağını belirtmektedir. Meseleyle ilgili aynı vurguyu yapan farklı ibarelerde hadisler de bulunmaktadır.⁴¹⁶ Öyleyse bu meselede İbn Kudâme hadislere dayanarak bu fırkaları eleştirmektedir. Onun bu tavrı Kâdı Ebû Ya'lâ ile benzerlik

---

⁴¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/387.

⁴¹⁴ Hâşimî, *Kitabu'l-irşâd*, 267.

⁴¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/397.

⁴¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/522.

göstermektedir. Nitekim Kâdı Ebû Ya'lâ da hala ve teyzenin cem'ini hadise dayandırır. O da bu bağlamda Haricilere atıf yapar.⁴¹⁷

İbn Kudâme, Haricilerden iki kişinin Ömer b. Abdülaziz ile diyaloglarını aktarır. Bu iki kişi Ömer b. Abdülaziz'e, zinada recmi ve nikâhta hala-teyze arasında cem' etme haramlığını inkâr ettiğini ve bu hükümlerin kitapta bulunmadıklarını söylerler. Ömer b. Abdülaziz bu iki kişiye Allah size namazı kaç vakit farz kıldı diye sorduğunda günde beş vakit olduğu cevabını verirler. Daha sonra Ömer b. Abdülaziz namazın rekatlarının, zekâtın miktar ve nisabının kitaptaki yerini sorar ki onlar bunların kitapta olmadıklarını söylerler. Bu aktardıklarıyla İbn Kudâme, Hz. Peygamber'in sünneti ve ondan sonraki müslümanların uygulamasına dikkat çeker.⁴¹⁸ İbn Kudâme'den sonra yaşayan Hanbelî alimi Zerkeşî de bu hususu alır hatta Zerkeşî'nin İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'sindeki ibarelerin birebir aynısını aktardığı görülmektedir. Tekrar olmaması için bu hususu Zerkeşî'den aktarmayacağız.⁴¹⁹

Hanbelî alimlerin bazı fûrû' meselelerinde kelâm mezheplerine ve görüşlerine yer verdiği görülmektedir. Bu bilgilere göre kelâmî görüşlerin, alimlerin fikhî görüş ve mesailerini etkilediği zikredilebilir. Nitekim fikhî bir meselede hüküm verirken başta Ahmed b. Hanbel'in görüşleri olmak üzere kelâmî mezheplere yaklaşımları Hanbelîlerin fikhî eseri yazımına da etki etmiştir. İbn Kudâme de kendisinden önce yaşamış alimlerin eserlerini örnek alarak *el-Muğnî*'de bu tutumu devam ettirmiştir. Zerkeşî'den nakille görüldüğü üzere İbn Kudâme kendisinden sonraya bu hususta kaynaklık etmiştir.

---

⁴¹⁷ Kâdı Ebû Ya'lâ, *Şerh*, 2/53.

⁴¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/523-524.

⁴¹⁹ Bk. Zerkeşî, *Şerh*, 5/158-159.

SONUÇ

İbn Kudâme, Hanbelî mezhebine yüzyıllarca hizmetleri bulunan Kudâme ailesinin bir ferdidir ve birçok alim tarafından kıymeti takdir edilmiş bir fakihdir. Onun hakkında Hanbelilerin imamı, mezhebe ve usulüne vakıf ve hilâfta imam kabilinden birçok niteleme bulunmaktadır. Eserleri çeşitli çalışmalara konu olmuş, yaşadığı yüzyıldan itibaren Hanbelî alimlerin telif faaliyetlerine etki etmiştir. İbn Kudâme Sahibu'l-Muğnî, Muvaffak ve Şeyh gibi unvanlarla ön plana çıkmaktadır. Hanbelî mezhebinin mütekaddim, mütevassit ve müteahhir şeklinde üç döneme ayrıldığı belirtilmektedir. İbn Kudâme ise Bağdatlı Kâdı Ebû Ya'lâ ile başlayan mütevassit dönem ulemasındandır.

İbn Kudâme başta hilâf türü olmak üzere muhtasar, şerh ve çeşitli türdeki eserlerden yararlanarak *el-Muğnî*'yi telif etmiştir. *el-Muğnî*'nin kaynakları arasında Hanbelî alimlerinin eserleri yanında diğer mezhep alimlerinin eserleri de bulunur. Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Kelvezânî, İbnü'l-Münzir, İbn Abdilber ve daha birçok alimin eser ve görüşleri *el-Muğnî*'ye kaynaklık etmiştir.

İbn Kudâme'nin fıkıh yönteminde kitabın hükmünü öncelemesine örnek olarak evlenmenin vacib olduğuna dair Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşü ayetin nedb ifade ettiğini belirterek reddetmesi verilebilir. *el-Muğnî* hadislerin sıhhat durumu, hadis ravileriyle ilgili bilgi ve hadis tarikleri açısından zengin bir eserdir. İbn Kudâme, kendisinin muteber kabul ettiği alimler nezdinde zayıf olan hadisleri delil olarak kullanmamaya özen göstermiştir ancak bazen bu hususa aykırı davrandığı da görülmektedir. Nitekim İbn Kudâme, Zührî'nin reddettiği bir hadisi delil olarak kullanmış; hem onu hem de delilini savunmak için çeşitli izahlarda bulunmuştur. İbn Kudâme'nin hadislerin zahirine göre değil; bağlamına göre hüküm verdiği, tercih belirttiği de tespit edilmiştir. İbn Kudâme muhalif görüşün kaynağı hadis olması durumunda görüşe cevaben "sahihse, bize göre hüccettir" demiştir. O, bu ibareyi sıkça kullanmaz ancak meseleleri ele alırken bu ibareye uygun yaklaşımlar sergiler. O, tearuz halindeki hadisleri değerlendirirken bazen cem' yoluna gitmiş; bazen doğrudan tercih yapmıştır. İbn Kudâme'nin fikhî kavram ve hükümleri temellendirirken kitap ve sünnetten önce icmâa müracaat ettiği de tespit edilmiştir. İbn Kudâme icmâa muhalif hiçbir görüşü katıyetle kabul etmemiştir. Kelâmdaki bidat fırkaların ve şaz kalan muhalif görüşlerin icmâa bozmadığını şiddetle savunmuştur. Bu anlamda onun

fakihlerin çoğunluğunun görüşünü de hüccet kabul ettiği söylenebilir. Müt'a ile ilgili niyet unsuru meselesinde, fukahanın ekseriyetinin görüşünü esas alarak mezhepteki yerleşik görüşe muhalif olması bunun bir göstergesidir.

İbn Kudâme fıkıh mesaisinde, asrına kadar yaşamış önemli birçok alimin farklı tercih ve görüşlerine yer vermiş, bunları delilleriyle birlikte değerlendirmeye tabi tutmuştur. Ancak buna rağmen birçok meselede ilgili hükmü mutlak bıraktığı da tespit edilmiştir. O, eserinde Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşleri irdelemiş; onun meşhur görüşüne ve Hırakî'nin metnine muhalefet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşlerden birini tercih etmeye bağlı ihtilaflarda Hanbelî fakihler mütekaddim-müteahhir şeklinde tasnifi kullanmıştır. İbn Kudâme, görüşleriyle müteahhir dönemde dikkate alınmıştır ve o, mezhepte etkin bir konuma sahiptir. Mütekaddim ve müteahhir şeklindeki tasnif, Hanbelî mezhebinin daha derin araştırmalara konu olmasını gerektirmektedir. Çalışmamızda bu ayrımın yalnızca fūrû' fıkihtaki izleri ortaya konmuştur.

İbn Kudâme'den önceki alimlere baktığımızda onun Hâşimî ile aralarında birçok tercih farklılıkları tespit edilmiştir. Ayrıca o, incelediğimiz muhtasar türü eserine kelâmla ilgili birçok görüşünü yansıtmıştır. İbn Kudâme'nin ele aldığı kelâmî fırkalar ve bu fırkalara karşı tutumu Hâşimî ile paraleldir. İhtilafli meselelerde Hâşimî'nin görüşlerinin İbn Kudâme ve müteahhir alimleri üzerinde etki gücü ise zayıftır. Hâşimî kendi çağdaşı olan Kâdı Ebû Ya'la ile nikâhın hükmü, velayette sıra ve kefaet gibi birçok meselede ihtilaf halindedir. İbn Kudâme'nin; Kâdı Ebû Ya'la, onun talebeleri İbnü'l-Bennâ ve Kelvezânî ile müteahhir dönemde râcih kabul edilen daha çok ortak tercihleri tespit edilmiştir. İbn Kudâme'nin Kâdı Ebû Ya'la ve onun talebelerinin tercih ve rivayetlerine muhalif görüşleri de vardır.

İbnü'l-Bennâ'nın eseri hocası Kâdı Ebû Ya'la'nın eserinin bir devamı niteliği taşımaktayken, Kelvezânî ise eserinde Kâdı Ebû Ya'la'nın görüşlerine yer vermektedir. Kâdı Ebû Ya'la ve İbn Kudâme'nin eserleri arasındaki benzer üslup ve ibareler, ortak tercih ve deliller, meselelerde aynı muhalif görüşlere yer vermeleri ve bunları değerlendirmedeki yaklaşımları, aralarında tespit edilen irtibatlıdır. İbn Kudâme, hemen her meselede yer verdiği Kâdı Ebû Ya'la'nın ve de Kelvezânî'nin aktardığı görüş ve değerlendirmelerine katılmadığında onları muhalif olarak meseleleri ele almıştır. Buna göre Kâdı Ebû Ya'la'nın mezhep içerisinde otorite sahibi

olduğu anlaşılmakta ve İbn Kudâme'nin de bu otoriteyi dikkate alarak fıkıh mesaisi geliştirdiği görülmektedir.

Zerkeşî eserinde Ahmed b. Hanbel'den gelen görüşleri, tercihlerini, hüküm ve delilleri tahlile tabi tutmada İbn Kudâme'nin fikirlerine yer vermiştir. Bu ise, genellikle, İbn Kudâme'nin görüşlerine yer verme ve *el-Muğni*'ye atıf yapma şeklinde tezahür etmiştir. Zerkeşî'nin tercihlerinde ise, tespit edebildiğimiz kadarıyla, İbn Kudâme'nin belirgin bir etkisi yoktur. İbn Kudâme'nin, mezhebin yerleşik görüşüne aykırı tercihlerinde veya kendisinde ihtilaf barındıran meselelerde Zerkeşî'nin görüşlerine tesir etmemesi bunu göstermektedir. Bunların yanında Zerkeşî, mütekaddim dönemde kabul gören bazı görüşleri öne sürerek Kâdı Ebû Ya'lâ ile başlayan dönemde baskınlaşan fikirlere muhalefet etmiştir. Zerkeşî, İbn Kudâme'nin Kâdı Ebû Ya'lâ ile ortak görüşlerine karşı çıkmaktadır. Diğer Hanbelîler, İbn Kudâme'yi lakap veya unvanıyla zikrederken Zerkeşî onu ismiyle anmıştır. Bu yönleriyle Zerkeşî, İbn Kudâme'nin mezhepteki etkisini azaltan veya etki hızını kesen bir görünümüdür. Nitekim İbn Kudâme'nin *el-Mukni*'nin Zerkeşî'den bir asır sonra, mezhepteki şerh geleneğini tam anlamıyla hakimiyeti altına almaya başlaması da bunu destekler niteliktedir.

Müteahhir dönem Hanbelî fakihlerin kaleme aldığı şerhlerin büyük çoğunluğunu kapsayan şerh geleneği İbn Kudâme'nin eserleri ile başlamıştır. Bu gelenek içerisinde öne çıkan isimlerden birisi, hiç şüphesiz Merdâvî'dir. Müteahhir dönemde Kâdı unvanını almış olan Merdâvî üzerinde *el-Muğni*'nin etkisi kaynak olma özelliğinin ötesinde görüş ve rivayetleri değerlendirmesinde, nakillerinde, râcih/sahih görüşleri tespit etmesinde, tercihlerine olan etkisinde kendisini göstermektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı görüşlerden birini tercihe dayalı mütekaddim ve müteahhir alimleri arasındaki ihtilaflarda Merdâvî, İbn Kudâme'nin görüşlerini esas almıştır ve hemen hemen her meselede *el-Muğni*'yi dikkate alarak fıkıh mesaisi geliştirmiştir.

İhtilafli meselelerin bir kısmında İbn Kudâme'nin görüşleri incelenmiş; İbn Müflih (ö. 884/1479), Haccâvî (ö. 968/1560) ve Buhûtî (ö. 1051/1641) gibi diğer ulemanın tercihlerinin -ekseriyetle- onun görüşleriyle aynı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, Hanbelî alimlerin telif faaliyetlerinin yanı sıra mezhep içi fikhî mesailerini üzerinde de İbn Kudâme'nin *el-Muğni* adlı eserinin müessir olduğu söylenmelidir.

Netice olarak İbn Kudâme'nin mezhep fikhı ve eserlerinin gelişiminde bir dönüm noktası olduğu ve bunda *el-Muğnî* adlı eserinin payının varlığı kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût – Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- Ahatlı, Erdinç. “Yahyâ b. Maîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/256-257. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Akgündüz, Ahmet. “Gulamü'l-Hallâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/189. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Aktan, Hamza. “Kefâet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/166-168. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Apaydın, Yunus. “el-Müstasfa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/124-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Apaydın, Yunus. “İctihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/432-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Araz, Yunus. *İmam Şâfiî'nin Seyahatleri ve Fıkıh Anlayışındaki Değişim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Atcı, İsa. *Ahmed b. Hanbel'den Gelen Çoklu Rivayetler (el-Muğnî Örneği)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Avcı, Casim. “Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/49. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aybakan, Bilal. “Fürû' Fıkıh Sistematiği Üzerine”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2006), 5-32.
- Bârûdî, Abdullah Muhammed. *el-Berku'l-lemmâ' fîmâ fi'l-Muğnî min ittifâk ve'l-iftirâk ve'l-icmâ'*. Beyrut: Darü'l-Cenân, 1986/1406.

- Başoğlu, Tuncay. “Tahrîc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/420-422. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Beyhâkî, Ebû Bekir. *es-Sünenü'l-kübra*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır. 9 Cilt. b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Hasan b. İdris. *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-ikna'*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Câsim, Leys Suûd. “İbn Abdülber en-Nemerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/269-272. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Cevzî, Cemalettin Ebu'l-Ferec Abdurrahman. *el-Muntazam fî târihi'l-umem ve'l-mulûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata. 12 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1412/1992.
- Çubukçu, Esmâ. “İbn Kudâme'nin Usûl ve Furû' Bağlamında Maslahat Anlayışı”. *Isparta: V. Türkiye Lisanüstü Çalışmalar Kongresi*. 85-101. 2016.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Numan b. Dînâr el-Bağdâdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût – Ahmed Berhûm. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdurrahman b. Abdüssamed. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: Darü'l-Muğnî, 1. Basım, 1412/2000.
- Dede, Nusret. *İbn Kudâme'nin el-Muğnî Adlı Eserinde Usul-u Fikhın Kullanımı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Müt'a”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/417-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

- Ebû Zehra, Muhammed. *Ahmed b. Hanbel*. çev. Osman Keskiöglü. Ankara: Hilal Yayınları, 1984.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi-Fıkıh Usûlü*. çev. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 13. Basım, 2017.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım, 2016.
- Gâmidî, Ali b. Saîd. *İhtiyaratu İbn Kudame el-fıkhiyye fî eşheri'l-mesaili'l-hilâfiyye*. 4 Cilt. Riyad: Daru Taybe, 1. Basım, 1418/1997.
- Haccâvî, İsa b. Salim. *el-İknâ' fî fıkhi'l-imam Ahmed b. Hanbel*. nşr. Abdüllatîf Muhammed Musa es-Subkî. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, ts.
- Hâşimî, eş-Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Musa. *Kitabu'l-irşâd ilâ sebîli'r-reşâd*. thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419/1998.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Mehdî. *Tarihu Bağdad ve zeyluhu*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 24 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1417/1996.
- Hırakî, Ebu'l-Kasım. *Muhtasarü'l-Hırakî*. b.y.: Darü's-sahabe, 1413/1993.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan. *Tarihu Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme. 80 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Bedrân, Abdülkadir. *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Abdullah b. Abdülmuhisn et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2. Basım, 1981.
- İbn Bekir, Ebû Zeyd. *el-Medhalu'l-mufassal li mezhebi'l-imam Ahmed ve tahrîcâtü'l-ashâb*. 2 Cilt. Riyad: Darü'l-Âsime, 1. Basım, 1417/1997.
- İbn Ebî Ya'lâ el-Ferrâ, Ebu'l-Hüseyin. *Tabakâtu'l-Hanâbile*. thk. Muhammed Hâmid el-Fikî. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, ts.
- İbn Hamdan, Ebû Abdullah Ahmet b. Hamdan b. Şebîb en-Nümeyrî el-Harranî. *Sıfatü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*. thk. Muhammed Nasıruddîn el-Elbanî. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 3. Basım, 1397/1976.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *el-Muhallâ bi'l-âsar*. 12 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- İbn Humeyd, Muhammed b. Abdullah. *es-Sühübü'l-vâbile 'alâ darâ'ihî'l-Ĥanâbile*. nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1416/1996.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Şemseddin. *İ'lâmu'l-muvakkîin an rabbi'l-âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411/1991.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Daru Hecr, 1. Basım, 1418/1997.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usuli'l-fikh alâ mezhebi'l-imam Ahmed b. Hanbel*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 2. Basım, 1423/2002.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *Tahrîmu'n-nazar fî kütübi'l-keîâm*. Abdurrahman b. Muhammed Said. Riyad: Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1410/1990.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Cemmâîlî el-Makdisi. *el-Muğni*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 3. Basım, 1417/1997.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisi. *el-Mukni 'fî fikhi'-imam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Muhammed Arnâût – Yasin Muhammed el-Hatîb. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1421/2000.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Cemmâîlî el-Makdisi. *'Umdetü'l-fikh*. thk. Ahmed Muhammed 'Azûz. Lübnan: Mektebetü'l-asriyye, 1425/2004.
- İbnü'l-Mibred, Cemalettin Yusuf b. Hasan Abdülhâdî. *ed-Dürrü'n-naki fî şerhi elfâzi'l-Hirakî*. thk. Rıdvan Muhtar b. Garbiyye. 3 Cilt. Cidde: Darü'l-Müctema', 1. Basım, 1411/1991.
- İbnü'l-Mibred, Yusuf b. Hasan b. Ahmed Cemâluddîn. *Mu'cemu'l-kütüb*. thk. Yusrâ Abdülganî el-Bişrî. Mısır: Mektebetü İbni Sînâ, ts.

- İbn Müflih, Şemseddin Muhammed Ebû Abdullah. *el-Fürû' ve tashihi'l-fürû'*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1424/2003.
- İbn Müflih, Burhaneddin. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418/1997.
- İbn Müflih, Burhaneddin. *el-Maksadu'l-erşed*. thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1990.
- İbnü'l-Münzir, Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbü'rî. *el-İcmâ'*, thk. Fuâd Abdülmun'im Ahmed. Riyad: Darü'l-Müslim, 1. Basım, 1425/2004.
- İbn Receb, Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed. *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*. thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1. Basım, 1425/2005.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Darü'l-Hadis, 1425/2004.
- İbn Teymiyye, Mecdüddîn Abdüsselam. *el-Müsevvede fî usuli'l-fikh*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Darü'l-kitabi'l-arabî, ts.
- İbnü'l-Bennâ, Ahmed b. Abdullah. *Kitabu'l-mukni' fî şerhi Muhtasari'l-Hırakî*. thk. Abdülaziz b. İbrahim el-Buaymî. 4 Cilt. Riyad: Mektebü'r-rüşd, 1. Basım, 1414/1993.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman. *Def'u şübehi't-teşbih bi ekeffi't-tenzîh*. thk. Hasan es-Sakkâf. Beyrut: Darü'l-imami'r-ruvvâs, 4. Basım, 1428/2007.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtu'z-zehebi fî ahbâri men zeheb*. thk. Muhammed Arnaût. 11 Cilt. Beyrut: Daru İbni Kesîr, 1. Basım, 1406/1986.
- İğde, Muhyettin. *Siyasi-İtikadi Bir Mezhep Olarak Hanbeliliğin Teşekkül Süreci*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyn b. Halef. *el-Camiu's-sağîr fî'l-fikhi alâ mezhebi'l-imam Ahmed b. Hanbel*. thk. Nasır b. Abdüsselam. Riyad: Darü'l-atlas, 1. Basım, 1431/2000.

- Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyin b. Halef. *el-Mesâilu’l-fikhiyyeti min kitabi’r-rivayeteyn ve’l-vecheyn*. thk. Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü’l-meârif, 1. Basım, 1405/1985.
- Kâdı Êbû Ya‘lâ el-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin el-Halef. *el-Udde fî usuli’l-fikh*. thk. Ahmed b. Ali el-Mübarakî. 5 Cilt. Riyad: Camiatu’l-melik, 2. Basım, 1410/1990.
- Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin b. Halef. *Şerhu Muhtasari’l-Hirakî*. thk. Suud Abdullah er-Ravkî. Mekke: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, 2 Cilt, 1406/1986.
- Kâdı Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyin b. Halef. *et-Ta‘liku’l-kebir fî mesâili’l-hilâfiyye beyne’l-eimme*. thk. Muhammed b. Fehd b. Abdülaziz. 4 Cilt. Dımaşk: Darü’n-nevâdir, 1. Basım, 1435/2014.
- Kahraman, Abdullah. “Zerkeşî, Şemseddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/293-294. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kallek, Cengiz. “Ebû Ya‘lâ el-Ferrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/253-255. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kallek, Cengiz. “İbnü’l-Münzir en-Nîsâbûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/158-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. “Ahmet b. Hanbel (Hayat)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/75-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. “Ahmet b. Hanbel (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/80-82. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.
- Kaya, Eyyüp Said. *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fıkıhî İstidlâl*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Kaya, Eyyüp Said. “Muhtasar (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Kaya, Eyyüp Said. “Şerh (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/560-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kelvezânî, Mahfûz b. Ahmed Ebu'l-Hattab. *et-Temhîd fî usuli 'l-fikh*. thk. Muhammed b. Ali b. İbrahim. 4 Cilt. Cidde: Darü'l-Medenî, 1. Basım, 1406/1985.
- Kelvezânî, Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hattab. *el-Hidâye alâ mezhebi 'l-imam Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*. thk. Abdüllatif Hemîm – Mahir Yasin el-Fahl. Kuveyt: Gurâs, 1. Basım, 1425/2004.
- Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*. Ankara: Müftüoğlu Yayınları, 1969.
- Kılıçer, Esat. “Ashâbü't-Tercîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/471. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Koca, Ferhat. “el-Mukni”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/139-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. “Hanbelî Mezhebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/525-547. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Koca, Ferhat. “İbn Kudâme, Muvaffakuddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/139-142. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Koca, Ferhat. “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/391-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Koca, Ferhat. *İslam Hukuk Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Koca, Ferhat. “Kudâme Ailesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/310-311. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Koca, Ferhat. “Mefhum”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/350-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. “Merdâvî, Ali b. Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/177. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Koca, Ferhat. “Ravzatü'n-Nâzır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Köse, Saffet. “İbn Batta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/358-359. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim Bahâeddîn. *el-'Udde şerhi'l-'Umde*. Kahire: Darü'l-Hadis, 1424/2003.
- Malik, Enes. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan, 1. Basım, 1425/2004.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvid – Adil Ahmed Abdülmevcud. 11 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419/1999.
- Merdâvî, Alâeddin Ali b. Süleyman. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*. thk. Muhammed Hamid el-Fıkî. 12 Cilt. Beyrut: Daru ihya, 2. Basım, 1406/1986.
- Merînî, Cilâlî. *el-Kavâidu'l-usuliyye ve tatbikâtuhe'l-fikhiyye 'inde İbn Kudâme fî kitabihî'l-Muğnî*. 2 Cilt. Kahire: Daru İbni Affan, 2002.
- Merrûzî, İshak b. Mansur b. İbrahim Ebû Yakup. *Mesâilu İmam Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Rahaveyh*. nşr. İmadetu'l-bahsi'l-ilmi. 9 Cilt. Medine: el-Camiatu'l-İslamiyye, 1. Basım, 1425/2002.
- Müslim, Ebu'l-Hasan Nîsâbûrî. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Fuat Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyâ-i Turâsi'l-arabî, ts.
- Nağş, Muhammed. *et-Ta'rif bi kitabi mihneti'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Medine: el-Câmiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvera 1980/1400.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb. *es-Sünenü's-suğra*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslamiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Onuş, Muhammed Usame. *Hırakî'nin el-Muhtasar'ı ve Hanbelî Mezhebine Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Öğüt, Salim. "Ehl-i Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/508-512. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özel, Ahmet. "Kelvezânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/217-218. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2013.

- Özen, Şükrü. “Hallâl, Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/382-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özen, Şükrü. “Hırakî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/322-323. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özen, Şükrü. “Hilâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/527-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özen, Şükrü. “İbn Ebû Ya‘lâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/447-448. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özen, Şükrü. “Tearuz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/208-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özen, Şükrü. “Tercih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/484-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özkan, Halit. “Zühri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Said, Abdülaziz b. Abdurrahman. *İbn Kudâme ve asâruhu'l-usuliyye*. Riyad: Camiatu'l imam Muhammed b. Said el-İslâmiyye, 4. Basım, 1408/1987.
- Semânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed. *Kavâtiu'l-edille fi'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418/1999.
- Serahsî, Muhammed Ahmet b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, 1418/1993.
- Söylemez, M. Mahfuz (ed.). *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Şa'ban, Zekiyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, 1900.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah. *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usul*. thk. Ahmed İzzû İnaye. 2 Cilt. Beyrut: Darü Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 1419/1999.

- Tûfî, Süleyman b. Abdülkavî b. el-Kerim. *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1407/1987.
- Tüccar, Zülfikar. "Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/244-246. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yaman, Ahmet. "İbn Hâmid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (Kelâm)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/256-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/301-304. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yıldız, Kemal. "İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman. *el-İber fî haberi men gaber*. thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlul. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1985.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah b. Ahmed b. Osman. *Tezkiratu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419/1998.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmet. *el-Keşşaf an-hakaiki gavamidi't-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabil-Arabî, 3. Basım, 1407/1986.
- Zerkeşî, Şemseddin Muhammed b. Abdullah. *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasari'l-Hirakî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn. 7 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykan, 1. Basım, 1413/1993.
- Zuhayli, Muhammed. *Merci'u'l-ulûmi'l-İslâmiyye*. Şam: Darü'l-Marife, ts.